

Het hoofdaanvalsfront van Port Arthur en zijn nabijverdediging,

DOOR

D. VAN DEN BERG,

Eerste-Luitenant-Adjutant b/h Regiment Genietroepen.

(Vervolg van blz. 382.)

In den nacht van 9/10 October werd de derde sappe tegen Haschimakyama met de, door de, verdedigers verlaten tegenloopgraven verbonden, zoodat nu vóór het werk eene gesloten tirailleurloopgraaf was tot stand gebracht. Terzelfder tijd werd ook de, daags te voren hernomen, loopgraaf vóór Erloengschan verder ter verdediging ingericht. Ondertusschen legden de Russen circa 45 M. meer achterwaarts tegenloopgraven aan, aansluitende bij den rechtervleugel van de stelling van het Jachtcommando vóór Erloengschan. Tegen den morgen waren zij met hun arbeid gereed en werd de nieuwe loopgraaf met eene sectie van $\frac{11}{15}$ bezet.

Voorts bleek den volgenden dag de Japansche loopgraaf bij Oost-Panloenschan aanzienlijk te zijn verlengd, en werd aan het uiteinde van de sappe, die de redoute met de parallel verbond, een lichte vuurmond waargenomen. Ook tegenover Werk Q bleek een 3,7 cM. kanon te zijn opgesteld.

Aangezien sinds den 9^{en} voor Haschimakyama de tweede sappe in de richting van de ijzerdraadversperring werd voortgezet, terwijl de derde, waarvan de verlenging met behulp van springmiddelen werd tot stand gebracht, deze hindernis reeds had bereikt, begon dat werk langzamerhand in een gevaarlijken toestand te geraken.

Op het glacis van Noord-Kikwanschan werd in deze dagen op slechts 40 M. vóór den kruin de 6^e parallel aangelegd; ten einde tegen een eventueel van daar uit te ondernemen mijnaanval te kunnen optreden, begon de fortbezetting aan den aanleg van een tegenmijn-gang (zal later worden besproken); voorts werden de hindernissen vóór het fort hersteld en aangevuld. Inderdaad begonnen de Japanners den 13^{en} October den mijnoorlog tegen de contre-escarpaponnière van genoemd fort.

Den 11^{en} wist het 2e (Japansche) regiment zich ten koste van geringe verliezen meester te maken van eene der loopgraven vóór Soensoeschan, tegen welk fort de naderingswerken van af den spoorwegdijk geleidelijk werden voortgezet. Dien zelfden dag veroverden 3 compagnieën van de 1ste divisie eene kleine loopgraaf vóór Erloengschan en rukten vervolgens, versterkt door eene afdeeling van de

9^e divisie, op tegen een der meer westwaarts gelegen kleinere versterkingen, die tot verdediging van eene der spoorbruggen bestemd waren; met een verlies van 60 man werden zij echter teruggeworpen. Des nachts gelukte het evenwel aan eene vrij sterke afdeeling, eene terreinplooi vóór de versterking te bereiken, van waar den volgenden dag (12 October) des middags te half vijf de Russen onverhoeds werden besprongen. Deze werden zóó volkomen verrast, dat zij met achterlating hunner mantels en van de aan rotten staande geweren overhaast vluchtten; de aanvallers verloren echter toch nog 38 man. Een tegenaanval der Russen werd na een hevig handgemeen afgeslagen.

Van Werk P waren de Japanners in dezen tijd met hun sappen nog \pm 225 M. verwijderd. In het algemeen gesproken, hadden zij omstreeks het midden van October met hunne naderingswerken de helft afgelegd van den weg, dien zij te doorloopen hadden. De Russen traden daartegen op met hun artillerie, met ladingen, die uit daartoe bestemde toestellen werden geworpen (vgl. Jaargang 1910, blz. 844), met rolbommen, en door het doen van kleine uitvallen. Het langzamerhand ontstaande munitiegebrek — althans de meerdere schaarschte aan munitie — het geringe aantal werptoestellen en het steeds zwakker worden der bezetting waren echter oorzaak van eene weinig krachtdadige bestrijding van den stelselmatigen aanval.

Russische mijn-
aanval tegen de
Panloenschan-redouten.

Intusschen was aan Russische zijde de tegenmijnaanval tegen de Panloenschan-redouten tot staan gekomen.

De tegen Oost-Panloenschan aangelegde gang had den 5^{en} October eene lengte bereikt van 40,40 M., waarna naar rechts eene zijgang werd geopend. Drie dagen later was de hoofdgang met 2,10 M. verlengd, de zijgang 1,07 M. lang, en werd daartegenover ook naar links eene gang geopend. Den 10^{en} waren beide takken 3,04, resp. 0,60 M. lang; toen moesten, daar men op zeer harden rotsgrond stiet, de werkzaamheden worden opgegeven. In de uiteinden van de zijgangen en in de hoofdgang op circa $\frac{1}{3}$ van het vooreinde werden daarop ladingen resp. van 76,70 KG., 168,90 KG. en 224,40 KG. buskruit aangebracht.

De gang tegen West-Panloenschan was den 5^{en} October 17,23 M. lang; alsnu moest met het oog op de bodemgesteldheid eene wending naar rechts worden gemaakt. Ook hier moest den 10^{en}, toen de hoofdgang 18,45 M. en eene naar links geopende zijgang 3,50 M. lang was, de arbeid worden gestaakt, en werden in de uiteinden ladingen van 294,80, resp. 221,10 KG. buskruit gelegd.

Bovendien werden omstreeks half October, als voorzorgsmaatregel voor geval van een storm der Japanners, een groot aantal fougassen aangelegd.

Bij Oost-Panloenschan maakten de Russen deze in 3 groepen, n.l. op de flanken en in front van de Ksido-lunet (zie fig. 14); bij West-Panloenschan legden zij 7 groepen aan, n.l. vóór de voorste

Russische sappe, drie vóór en naast de tot stand gebrachte traversen en ééne vóór de loopgraaf, van waar uit de Chineesche Muur was doorbroken (zie fig. 16). Voorts waren ter beveiliging van de Ksido-lunet en in het verlengde van de voorste sappe tegen West-Panloenschan Friesche ruiters opgesteld.

De Japanners schijnen evenwel den arbeid des verdedigers te hebben waargenomen, zij deden derhalve geen aanval, doch werkten voort aan hun sappen, waarmede zij bij West-Panloenschan den 16^{en} November circa 35 M. van de Russische mijnen verwijderd waren.

Den 16^{en} October ondernam een deel van de 9^e divisie een aanval tegen Haschimakyama, welke te circa 2 uur werd ingeleid door het vuur van de 28 cM. houwitserbatterijen, het 12 cM. marinegeschut en de in de kloven tusschen Erloengschan en Haschimakyama opgereden veldbatterijen. Dit bombardement werd in hoofdzaak gericht tegen Erloengschan, van waar de voorgenomen aanval werkzaam zou kunnen worden geëfileerd, en de daarvóór gelegen loopgraven, voorts tegen Soensoeschan, den Chineeschen Muur en Haschimakyama zelf. De Russen beantwoorden dat vuur met juistheid, doch hun artillerie werd reeds vrij spoedig tot zwijgen gebracht. Het groote aantal, niet-springende projectielen was reeds een bewijs, dat minderwaardige munitie moest worden gebruikt.

Eene compagnie van het 36ste (Jap.) regiment begon den storm tegen Haschimakyama, vóór welk werk door de pioniers eene 50 M. breede coupure in de ijzerdraadversperringen was gemaakt. Gevolgd door eene tweede compagnie bezette zij zonder veel moeite de noordelijke helft en het naar West-Panloenschan gekeerde (oostelijke) gedeelte van het werk, doordien de bezetting, wegens de beschieting, in de achterwaarts gelegen gemeenschapsdekkingen vertoefde en daardoor niet meer tijdig op haar post kon zijn. De aanvallers maakten 5 vuurmonden en 2 mitrailleurs buit, verloren echter nog \pm 350 man. Daarna hield het artillerievuur op; een Russische tegenaanval werd met mitrailleurvuur afgeslagen.

Vervolgens rukte een deel van het 19^e regiment tegen Erloengschan op en vermeesterde de voorste loopgraaf vóór dat fort, Klein-Haschimakyama genaamd, welke door de 55 man sterke bezetting $\left(\begin{smallmatrix} 11 \\ 15 \end{smallmatrix}\right)$ zonder slag of stoot werd ontruimd. De daarachter liggende loopgraaf, door $\frac{7}{15}$ bezet, bleef in handen van de verdedigers en werd met eene compagnie matrozen versterkt. De Japanners zetten zich in de genomen stellingen vast, waarbij zij door de Russen met geweer-, mitrailleur- en granaatkartetsvuur, met name uit Soensoeschan, werden overstelpt. Intusschen versterkten ook de Japanners hun vuur tegen Erloengschan met voorgelegen loopgraven en het nog niet bezette gedeelte van Haschimakyama. Te 3 uur des middags

ging $\frac{11}{15}$ tegen de Japansche stellingen in laatstgenoemd werk, $\frac{10}{15}$ vóór Soensoeschan tot den tegenaanval over. Beide aanvallen mislukten evenwel: $\frac{10}{15}$ moest weder in de richting van Soensoeschan,

$\frac{11}{15}$ onder zware verliezen, in de richting van Erloengschan terugwijken.

Ook een des avonds te half 9 door de Russen ondernomen tegenstoot werd, na verwoeden strijd, afgeslagen: de Japanners verloren 5 officieren en 149 man, hun tegenstanders lieten omstreeks 100 lijken achter.

Bijzondere
strijdmiddelen en
strijdwijzen.

De omstandigheid, dat de Japanners bij dezen aanval voor het eerst gebruik maakten van draagbare mortieren tot het werpen van handgranaten, geeft ons aanleiding, hier een oogenblik stil te staan bij enkele van de vele eigenaardige strijdmiddelen en strijdwijzen, door beide tegenstanders bij dit zoo merkwaardige beleg toegepast, strijdmiddelen, waarvan voor sommige, als b.v. de handgranaat en het schild (voor infanterie), in de toekomst wellicht nog eene rol is weggelegd.

Handgranaten.

De in de 16^e, 17^e en 18^e eeuw veelvuldig toegepaste handgranaat b.v. (waaraan thans nog de grenadiers hun naam ontleenen), werd, voor zooveel bekend, noch in de Napoleontische oorlogen, noch in die van de jaren 1864, 1866 en 1870/71 gebruikt, en derhalve gerangschikt onder de wapenen, tot een vroeger tijdvak der krijgsgeschiedenis behorende. Het beleg van Port Arthur heeft evenwel dit oude strijdmiddel opnieuw eene groote rol zien spelen, en — mede onder den invloed van de verhoogde beteekenis van den strijd van nabij in de vestingoorlog, als gevolg ook van dit beleg — behoort thans o.a. in Frankrijk, Engeland, Rusland, Spanje en Servië, de handgranaat weder tot de officieele uitrusting van het leger, en wordt zij in de militaire literatuur veelvuldig besproken.¹⁾

Aan welke van de beide oorlogvoerenden eigenlijk de eer toekomt, de handgranaat vóór Port Arthur het eerst te hebben geïmproviseerd, valt niet met zekerheid uit te maken. Dat de Japanners de eersten zouden zijn geweest, die tot het werpen van springladingen hun toevlucht namen, wordt b.v. vermeld door 40, die aangeeft, dat deze projectielen door hen voor het eerst zouden zijn toegepast bij de Russische tegenaanvallen op den Kienschan (vooruitgeschoven stelling) in den nacht van 3/4 Juli. Zulks zou worden bevestigd door de volgende zinsnede uit Generaal STOESSEL's telegram dd. 6 October aan den Czaar: »De Japanners maken veelvuldig gebruik van springladingen in den vorm van bussen, zakken, kisten, voorzien van eene »bickford-lont, die zij aansteken en dan als handgranaat wegwerpen.

1) Verg. o.a. Streffl. 1911, N°. 2: *Mitteilungen der Armeeschieszschule. Hand- und Gewehrgranaten*, en Dr. A. VILARET, *Die Handgranate*.

»Ook de bezetting neemt tot zulke middelen haar toevlucht, en met »succes«. Volgens sommige opgaven echter zou het reeds in de bedoeling hebben gelegen van de commissie, die in het begin van Februari 1904 rapport uitbracht omtrent de aan de Nanschan-stelling (landengte van Kinchou) uit te voeren werkzaamheden, om bij de nabijverdediging van de ommuurde stad Kinchou op ruime schaal gebruik te maken van handgranaten.

Deze projectielen, zooals deze uit de draagbare mortieren der Japanners werden geworpen, waren blikken bussen van 12 cM. middellijn, gevuld met schimose, het zeer krachtige, in Japan gebruikelijke buskruit en voorzien van eene 2 à 3 cM. uitstekende lont.

De eigenlijke handgranaten waren blikken bussen of stukken bamboe, gevuld met schimose en voorzien van een houten handvat en van eene lont tot ontsteking van de lading.

Een ander soort bestond uit twee schietkatoenprisma's, waartuschen een prisma meliniet, die door een touw werden bijeengehouden; aan een van de beide eerste was eene 10 à 15 cM. lange bickfordlont bevestigd; het geheel woog 0,82 KG. In den beginne waren de prisma's niet omwikkeld; tijdens het marcheeren ontstond dan echter ten gevolge van de wrijving een fijn poeder, dat in de kleeding der dragers doordrong, waardoor dezen vaak bij eene in de nabijheid plaats grijpende ontploffing in brand geraakten; daaruit valt ook het vinden der vele halfverbrande lijken te verklaren. Ter voorkoming daarvan werd voortaan om de springstof dezer projectielen eene omwikkeling van papier aangebracht.

Later gebruikten de Japanners de door den Engelschen ingenieur M. HALE (van de Cotton Powder Company te Faversham) uitgevonden handgranaat. Deze bestond uit eene 15 cM. lange, 4,5 cM. wijde, met 0,14 KG. toniet gevulde buis, waarom twee of meer, van groeven voorziene, stalen ringen, die aldus (als bij de ringgranaat) de vorming van 24, voldoende groote scherven waarborgden. De ontsteking werd teweeggebracht door eene, onmiddellijk vóór het gebruik op te schroeven, soort van schokbuis. Aan den houten bodem was een 45 à 50 cM. lang koord bevestigd ter vergemakkelijking van het werpen (hetgeen tot op 40 à 50 M. afstand kon geschieden), terwijl dit aan het uiteinde over een lengte van \pm 20 cM. was uitgerafeld, ten einde de standvastigheid der baan te verzekeren. Aan de huls der granaat, welke totaal 0,625 KG. woog, was een haak gesoldeerd, waarmede het projectiel aan den koppel kon gedragen worden.

De handgranaten, welke de Russen gebruikten, werden vervaardigd in drie, in Augustus opgerichte laboratoria, waar in den regel alleen overdag werd gewerkt; alsdan werden per laboratorium 1000 stuks daags gefabriceerd. Met het oog op het daaraan verbonden gevaar werd alleen in dringende omstandigheden ook des nachts, bij kaarslicht, gewerkt; de productie bedroeg dan 2500 stuks per laboratorium

en per etmaal. Het totale aantal handgranaten, in deze werkplaatsen vervaardigd, vonden wij opgegeven als te bedragen 18.000, welk getal evenwel niet geëvenredigd schijnt aan de voor de dagelijksche productie opgegeven hoeveelheden; elders vonden wij trouwens het verbruik op het hoofdaanvalsfront alleen reeds op 68.000 stuks geraamd, terwijl 40 het dagelijksch verbruik op gemiddeld 2000 stuks stelt, en o.a. vermeldt, dat op 30 November op den Hoogen Berg 7000 handgranaten werden geworpen.

Deze handgranaten bestonden uit de messingen kardoeshuls van een 4,7 cM. landingskanon, geladen met 0,6 à 1,4 KG. rockarok en beschermd door eene laag teer; zij werden ontstoken met behulp van eene 12 cM. lange bickford-lont en eene hoeveelheid slagkwik.

Soms ook werden eenvoudig granaten van 8 cM. landingskanonnen gebezigd; de buis daarvan werd dan getempeerd op 5 à 6 seconden, door een stoot op den grond werd het ontstekingsmechanisme in werking gebracht en, zoodra het eigenaardige geruisch verried, dat zulks inderdaad het geval was, werd het projectiel geworpen. Dat voor deze verrichting eene groote koelbloedigheid werd vereischt, behoeft wel geen nader betoog.

Eene andere soort van handgranaten bestond uit de bus van de granaatkartets van het Japansche 7,5 cM. veldgeschut, waarin twee cavalerie-pyroxiline- (het Russische schietkatoen) patronen werden gebracht, die door eene houten prop op haar plaats werden gehouden. Door die prop ging een 10 cM. lang stuk bickford-vuurkoord naar eene der patronen, waarin het met een slaghoedje overging. Aan het vrije uiteinde was eveneens een slaghoedje aangebracht, dat, met het uiteinde der lont, door eene daaraan gebonden prop watten werd beschermd. De lengte der lont was berekend op circa 15 seconden brandtijd; deze laatste mocht namelijk niet te groot zijn, om te voorkomen, dat de vijand in de gelegenheid zou zijn, het projectiel op te nemen en terug te werpen, hetgeen soms, wanneer b.v. de lont ten gevolge van vochtname te langzaam brandde, toch nog geschiedde. Moest de brandtijd langer zijn, dan kon deze door het aanbrengen van eene hennip-lont tot 5 à 10 minuten worden verlengd. Het geheel werd door een houten deksel gesloten en had een gewicht van 1,23 KG.

Nog andere handgranaten werden samengesteld uit de patroonhuls van het 15 cM. Canet-geschut, die, behalve met buskruit, met stukken metaal, steenen, enz. werd gevuld.

Einde November werd derhalve gelast, alle hulzen van granaatkartetsen te verzamelen en bij den staf van Generaal GORBATOWSKI in te leveren, die ze vervolgens aan de boven vermelde laboratoria overgaf.

Aanvankelijk werd het bickford-vuurkoord met lucifers of met eene lont ontstoken; later werd aan de handgranaten aangebracht eene ontstekingsinrichting, bestaande uit eene met zwart buskruit gevulde

huls, waarin de schacht eener veer was bevestigd; deze bevatte eene hoeveelheid slagkwik, waarin een, als aftrekker dienst doende, ruwe staaldraad was geplaatst.

Ten slotte benutten de Russen als handgranaten ook niet-gesprongen Japansche projectielen, of eigen projectielen, die ten gevolge van gebrekkige fabricage, als anderszins, als zoodanig onbruikbaar waren

Ook handvuurpijlen werden gebezigd: op 1 October werden zoodanige vuurpijlen, met rockarok geladen, in Erloengschan beproefd. Op \pm 75 M. afstand geworpen, verlichtten deze het voorterrein uitnemend, weshalve zij later op groote schaal werden gebruikt.

Soms, b.v. wanneer bij steile hellingen de kans groot was, dat eene slechts weinig te ver geworpen handgranaat op grooten afstand achter den aanvaller zou neerkomen, en dus weinig schade zou aanrichten, bevestigden de Russen daaraan dunne touwen van zoodanige lengte, dat de projectielen niet verder dan de stelling des aanvallers konden neerkomen (als o. a. geschiedde bij de nadering der Japanners tegen den escarp van Noord-Kikwanschan).

Voor het werpen op eenigszins grootere afstanden werden door de Russen toestelletjes geïmproviseerd, bestaande uit een wijpje met ongelijke armen, een wapen dus, dat herinnert aan de ballisten en blijden der oude volkeren.

Ook van de op blz. 440 bedoelde draagbare mortieren, wordt de uitvinding door verschillende schrijvers aan de Russen, door andere aan de Japanners toegeschreven, terwijl zij volgens sommigen ook niet voor het eerst op 16 October zouden zijn toegepast (12 b.v. geeft aan, dat zij reeds zouden zijn gebezigd bij de gevechten, voortvloeiende uit de herhaalde pogingen der Japanners tot herovering van de Panloenschan-redouten). Deze mortieren, die gemakkelijk door 2 man achter de stormcolonnes konden worden aangedragen, bestonden uit 2 halfcylindervormige, 1 M. lange, harde stukken hout, welke met, uit bamboevezels samengestelde touwen waren omwikkeld, en onder eene elevatie van 45° vast op een voetstuk waren bevestigd. De lading, waarmede het projectiel werd geworpen, vormde daarmede één geheel, en was berekend op een afstand van 250, 300, 350, 400 of 450 pas.

De Russische matrozen maakten bij de verdediging van het terrein van Erloengschan (in de allerlaatste dagen van het beleg) gebruik van mortiertjes, welke uit stukken waterleidingbuis waren vervaardigd, en waarmede tot op 100 pas afstand dynamietpatronen konden worden geworpen.

De Russische soldaten stelden ten slotte zóóveel vertrouwen in hun handgranaten, dat zij vaak in 's vijands nabijheid hun geweer aflegden, om zich ongehinderd van hun »draagbare artillerie«, zooals NORREGAARD (16) de handgranaten genoemd heeft, te kunnen bedienen. Omtrent haar gruwelijke uitwerking verschaft genoemde schrijver in zijn boek zeer wetenswaardige bijzonderheden.

En niemand minder dan Generaal KONDRATENKO heeft verklaard, dat de toepassing van dit strijdmiddel door de Russen den duur van de verdediging met 3 à 4 maanden heeft verlengd.

Toestellen tot
worp mijnen.

Van geïmproviseerde toestellen tot het werpen van brisante springladingen, als waarvan op blzn. 381 en 438 sprake was, wordt o.a. melding gemaakt in een schrijven dd. 8 November van Generaal KONDRATENKO aan den commandant van de »Pobjeda«, waarin deze wordt uitgenoodigd, een mortier of het een of ander werptoestel te construeeren, waarmede 4—8 KG. zware mijnen op een afstand van 60 à 100 pas zouden kunnen worden geworpen. Zoodanig toestel, doch blijkbaar van grooter capaciteit, werd o. a. met succes gebezigd bij de bestrijding van den sappe-aanval tegen den op het westfront gelegen Hoogen Berg. De vuurmond was eenvoudig een 4,7 cM. marinekanon. Het plaatijzeren projectiel had den vorm van een afgeknotten kegel, bevatte eene brisante lading van 6,3 KG. vochtig schietkatoen, en was aan den bodem voorzien van een houten steel, waarmede het in de ziel van het kanon werd gebracht. Aangezien in den beginne de steel vaak brak, werd, ten einde den schok te verzwakken, vóór in de kardoeshuls eene prop aangebracht, bestaande uit een met hout opgevulden koperen cylinder, met eene middellijn als een 4,7 cM. projectiel, waarin aan de voorzijde een afgeknotte kegel van lood; bij het afgaan van het schot werd deze opgestuikt en nam aldus een deel van den schok in zich op. Door het aanbrengen van vletgels aan den steel van het projectiel werd de standvastigheid der baan verzekerd.

Voor het werpen werd eene kardoeslading van $\frac{1}{8}$ à $\frac{1}{6}$ van de normale grootte gebezigd; er werd geschoten onder eene elevatie van 45° à 65° , waarmede eene grootste schootsverheid van 375 M. kon worden bereikt.

Worp mijnen.

Als projectiel tegen den Japanschen sappe-arbeid werd ook gebruik gemaakt van met schietkatoen geladen hulzen van 12 of 15 cM. marinekanonnen, die uit mortieren werden geworpen; daar deze evenwel tijdens de vlucht vaak wentelingen maakten om eene lijn, loodrecht op haar lengte-as, was de trefkans daarvan zeer gering.

In het laatste stadium van het beleg lieten de verdedigers dikwerf met schietkatoen (tot 80 KG. toe) geladen rolbommen door eene soort van goot langs de borstwering rollen; totaal zijn van deze projectielen tijdens het beleg een 110-tal gebruikt. Soms ook lieten zij ze eenvoudig langs de hellingen der borstweringen of heuvels torpedo's of zware granaten naar beneden vallen die — ook al ontploften zij niet — toch bij aanraking levensgevaarlijk waren.

Strijd tegen
de ijzerdraadver-
sperringen.

Een voorname factor in den strijd van nabij was voor de Japanners het maken van doorgangen in de ijzerdraadversperringen, waarbij achtereenvolgens verschillende methoden werden toegepast.

In den beginne werd de vernieling der draadnetten beproefd met behulp van draadscharen, waarvan circa 50.000 stuks bij het

belegeringskorps voorhanden waren; de pioniers dekten zich tijdens die werkzaamheden achter de hieronder te vermelden schilden.

Daar de aanvankelijk tot de uitrusting behorende draadschaar onvoldoende capaciteit bleek te bezitten, werd de opruiming der ijzerdraadversperringen vervolgens beproefd door het omhakken der palen; ook deze wijze van doen bleek niet aanbevelenswaardig, omdat de pioniers daarbij te veel van 'svijands geweervuur hadden te lijden; slechts één keer, n.l. bij den aanval op den op het vooruitgeschoven noordwestfront gelegen Hoekberg (19 Augustus), is deze methode met succes toegepast.

Daarna werd de vernieling der netten beproefd, door aan de bovineinden der palen op onderlinge afstanden van 5 M. touwen te bevestigen, de uiteinden daarvan mede terug te voeren naar de sappehoofden, en vervolgens van daar uit de netten omver te trekken. In den aanvang hadden de Japanners daarmede succes, o. a. op 21 Augustus bij den aanval op de Panloenschan-redouten, doordien op sommige plaatsen de palen van de ijzerdraadversperringen niet voldoende diep in den rotsgrond gesteld en vastgezet waren (zie blz. 22). Toen evenwel de Russen er toe overgingen, om de palen te verankeren, leverde ook deze methode geen resultaat meer op.

Het eenvoudigst en meest afdoende werd ten slotte de opruiming bewerkstelligd met ladingen, welke, aangebracht aan lange bamboestangen, in de hindernis tot ontploffing werden gebracht. Ook eene later ingevoerde soort van draadschaar, van zeer stevige constructie en voorzien van een langen steel, heeft zich als zeer bruikbaar bewezen.

Bij de electriche ijzerdraadversperring werd, alvorens met de gewone vernielingswijze een aanvang werd gemaakt, de stroom naar de aarde afgeleid, door over de draden metalen haken te werpen.

Een bij het opruimen dezer versperringen veelvuldig toegepaste truc was het werpen van sterk-rookgevende buskruitladingen, die aldus eenige gezichtsdekking verschaften. Ook gebeurde het vaak, dat de tot bij de hindernissen voortgekropen Japanners zich, zoodra zij zich ontdekt wisten, dood hielden en later, na het invallen van de duisternis, hun vernielingswerk ten uitvoer brachten. Het gevolg daarvan was, dat de belegerden, toen zij deze krijgslist doorzien hadden, alles, wat zich nabij de hindernissen vertoonde, zóó lang onder vuur namen, tot de zekerheid bestond, dat zich niets levends daar meer bevond. En daarbij werden zelfs ziekendragers of de Roode-Kruis-vlag niet ontzien!

Bij sommige gevechten, zooals b. v. vóór de bestorming van Koeropatkinfort tijdens den grooten aanval in September, werden sluippatrouilles van 2 man vooruitgezonden, ten einde na te gaan, of het aanvalsveld dekkende terreinplooiën opleverde. Deze manschappen gebruikten daarbij een schild, bestaande uit twee $1\frac{1}{2}$ duimsplanken, die (als een dak) onder een hoek van 60° verbonden waren; de buitenzijde was beslagen met een ijzeren plaat ter

dikte van 1,5 mM. Een vierkant gat in den »nok« was bestemd tot doorlating van het vuurwapen. Deze schilden bleken echter niet aan het doel te beantwoorden: zij waren zwaar en onhandelbaar en verschaften bovendien geen afdoende dekking.

Bij hun arbeid aan 's vijands ijzerdraadversperringen dekten de pioniers zich in den beginne met schilden van 50×60 cM., vervaardigd van met plaatijzer beslagen hout, en voorzien van eene opening tot doorlating van het geweer; ook deze schilden bleken echter niet bestand te zijn tegen geweervuur of werden door een treffenden geweerkogel omvergeworpen. Ter vervanging van de beide bovengenoemde soorten werden daarom ingevoerd 6 mM. dikke ijzeren, later stalen schilden, wegende circa 19 KG.; deze bedekten den drager van het hoofd tot aan de knieën en waren voorzien van spleten ter hoogte van de oogen, en c.q. van een gat tot doorlating van de draadschaar (met langen steel). Aan het schild werden bevestigd twee naslepende bamboestangen, die als schoren konden dienst doen, ten einde te voorkomen, dat de drager door een treffer van een geweerkogel zou worden omvergeworpen, soms ook werden deze schoren aan den koppel bevestigd. Later werd aan deze schilden nog een houten onderdeel aangebracht, dat het loopen vergemakkelijkte, doordien dit het schild verder van het lichaam verwijderd hield, en tevens tot handvat diende; in dien vorm zijn deze schilden tot het einde van het beleg gebruikt.

Boven sommige schilden, die niet het hoofd beschermden, werd een helm gedragen, bestaande uit een 9 cM. breeden ring, waarboven een omgebogen, driehoekige, stalen plaat met kijkgaten, die bij de ooren scharnierend bevestigd was.

De Russen gebruikten in hun loopgraven onder de scherfvrije hoofddekkingen, waar — vooral op de kleinere afstanden — de verschijning van een schutter zeer goed waarneembaar was, in de schietgaten $\frac{1}{2}$ duim dikke, stalen schilden van 42×42 cM., waarin eene kruisvormige opening (grootste lengte- en breedte-afmeting 4 cM.) tot doorlating van het geweer; 75 van deze schilden werden volgens aanwijzing van twee pionierofficieren op de marinewerf aangemaakt.

Stormladders.

Soms werden de schietgaten, wanneer zij alleen ten behoeve van de waarneming behoeften te worden benut, afgesloten met den bodem van een 28 cM. projectiel, waarin gaten waren geboord.

De door de Japanners gebruikte stormladders bestonden uit twee 6,5 M. lange en 8 cM. dikke, licht gebogen bamboeliggers als beenen, op onderlinge afstanden van 30 cM. verbonden door 25 cM. lange, 5 cM. dikke sporten, die er met metaaldraad aan bevestigd waren. De beenen waren, als het ware, »gewapend« met draadkabels, welke met gesoldeerde lussen over de uiteinden waren geschoven; in het midden waren de ladders versterkt met behulp van twee, de beenen omklemmende ijzers, met eene diagonale versterking om »schransen« te voorkomen. Deze ladders konden door 2 man worden bediend,

en hadden een draagvermogen van 5 man. Een samenstel van drie ladders stelde in staat, eene gracht van 10 M. breedte te overbruggen; tot vorming van een tusschensteunpunt, dat bij zoodanige spanning natuurlijk niet kon worden gemist, waren sommige ladders in het midden voorzien van losse gedeelten, welke konden worden uitgeslagen.

Geïmproviseerde
mitrailleurs.

Ten slotte zij nog vermeld, dat de Russen, ter aanvulling van het aantal mitrailleurs, eene constructie hadden bedacht, waardoor een zeker aantal infanteriegeweren, in een houten raamwerk vereenigd, door een eenvoudig mechanisme gelijktijdig op een zelfde doel kon worden afgevuurd. Meerdere gegevens staan ons hieromtrent niet ten dienste.

(Wordt vervolgd.)

Een nieuw gezichtspunt ten aanzien van de Schelde-quaestie.

L'Escaut. Le Droit international et les traités, par GEORGES BRIGODE et MAURICE DUCARNE, Avocats près la Cour d'appel. Rapport présenté à la Section de Droit maritime et colonial. Mars 1911. Préface de M. LÉON HENNEBICQ, Président. Bruxelles, Vve. FERDINAND LARCIER.

Na alles, wat in België over de »Schelde-quaestie« is gepubliceerd, doet de brochure, waarvan de titel hierboven is geplaatst, aangenaam aan door de groote mate van objectiviteit, waarvan de Schrijvers blijk geven.

Wij, Nederlanders, moeten er ons over verheugen, dat nu ook bij onze zuidelijke bureu, van blijkbaar alleszins bevoegde zijde, op de quaestie van de Nederlandsche souvereiniteit over de Wester-Schelde het juiste licht wordt geworpen. Immers, hoezeer ook die souvereiniteit voor ons boven iederen twijfel verheven is, kan het toch niet anders, of een zaakrijk en objectief, gedocumenteerd betoog, voortgekomen uit den boezem van het Belgische volk, zal in hooge mate bijdragen tot het uit den weg ruimen van alle misverstand tusschen »Noord« en »Zuid«, ten aanzien van deze in den laatsten tijd zoo druk besproken aangelegenheid.

Op grond van de verschillende verdragen en speciale overeenkomsten, komen de Schrijvers tot de conclusie, dat Nederland in geen enkel opzicht verplicht is de Schelde open te stellen voor eene *oorlogspartij*, die België mocht te hulp komen, wanneer de neutraliteit van dit land door de andere oorlogspartij mocht zijn geschonden.

Tot eene geheel andere slotsom komen echter de Schrijvers voor het geval, dat de garandeerende mogendheid, die aan België hulp wil verleenen bij de handhaving zijner neutraliteit, *niet* is oorlogspartij.

Die slotsom komt op het navolgende neder.

Artikel 10 van het »Neutraliteitsverdrag« van 1907 (landoorlog) luidt: »Ne peut être considéré comme un acte hostile le fait, par une puissance neutre, de repousser, même par la force, les atteintes à sa neutralité.«¹⁾ Het afweren van eene poging tot neutraliteits-schending maakt dus den neutralen Staat, zoo hij die schending niet als *casus belli* beschouwen wil, niet tot oorlogspartij. Nederland kan dus, zonder in de vervulling van zijne neutraliteitsplichten te kort te schieten, de strijdkrachten van den garant (die ook geen oorlogs-

1) Zie ook art. 26 van het »Neutraliteitsverdrag« 1907 (zeeoorlog).

partij is) over zijn gebied vrijen doortocht verleenen. In theorie is er voor dit betoog wellicht een en ander te zeggen.

Wij moeten intusschen opmerken, dat, wat betreft het verleenen van den doortocht over ons gebied, ook zal dienen te worden nagegaan, hoedanig de eventueele schender den vrijen doortocht zal opvatten, want die doortocht is in zijn nadeel. Nu maakt het, gelet op de hiergenoemde omstandigheid, wel een eenigszins eigenaardigen indruk, dat de Schrijvers, om aan te toonen, dat Nederland den doortocht mag verleenen zonder zijn neutraliteitsplicht te verzaken, zich beroepen op een verdrag, waarvan de voornaamste verbodsbepaling door den schender van België's neutraliteit zal zijn overtreden. 1) Zal het dan aan te nemen zijn, dat bedoelde oorlogspartij zich nu wèl zal nederleggen bij de toepassing van eene andere bepaling van het zelfde verdrag, welke te zijnen nadeele wordt geïnterpreteerd en toegepast?

Naar de meening van de Schrijvers der brochure toch, is Nederland, volgens het vermelde art. 10, *bevoegd*, doch niet *verplicht* den bedoelden doortocht toe te staan. Nederland is dus ook bevoegd den doortocht te weigeren. De weigering zou den garant, die België wil te hulp komen, ontstemmen, de vergunning daarentegen den schender.

Zelfs aangenomen, dat de schender zich wilde houden aan het bepaalde in artikel 10, dan zal hij dit artikel toch van *zijn* standpunt interpreteren.

Dit standpunt kan, als volgt, worden aangeduid: De schending van het Belgische territorium gaat Nederland niet aan, daar het geen garant is en geen enkel »soverein recht« van Nederland door mij werd geschonden. Nederland zou dus te mijnen opzichte eene vijandige houding aannemen, indien het, zonder daartoe in het minst verplicht te zijn, aan strijdkrachten, die, onder welke leuze dan ook, oprukken om mij te bestrijden, vrijen doortocht verleende. In art. 10 is sprake van een onzijdigen Staat, wiens neutraliteit is geschonden, en niet van een derden Staat, zijnde deze laatste geene partij in deze zaak.

Tegen die redeneering ware niet veel in te brengen.

Maar er is meer.

Zelfs op België zal, in het gedachte geval, de bepaling van artikel 10 bezwaarlijk kunnen worden toegepast.

Reeds de redactie van dat artikel (»repousser, même par la force«) wijst er op, dat hier moet worden gedacht aan eene schending op beperkte schaal, aan op zichzelf staande handelingen van eene oorlogspartij, welke een plaatselijk karakter dragen (b.v. het benutten van het territorium door kleine afdeelingen, het trachten te ontwijken over

1) In casu zou zelfs eene dubbele verdragsschending plaats hebben. Voor eerst van art. 1 van het Neutraliteitsverdrag (1907): »Le territoire des Puissances neutres est inviolable«, en verder van het garantieverdrag der Belgische neutraliteit (1839).

een gedeelte van het onzijdig grondgebied, het achtervolgen van vluchtende vijanden tot over de grens van het neutrale territoir, enz. enz.).

Indien zich echter eene gepremediteerde, massale schending van het onzijdig gebied voordoet, dat wil zeggen: eene overschrijding der neutrale grenzen door eene aanzienlijke legermacht met operationele oogmerken, dan wordt de bedoelde neutrale Staat onherroepelijk in den oorlog betrokken. Daarom zal deze Staat verstandig doen om (als hij geen gemeene zaak met den schender wil maken, daar dit eene onwaardige houding zou zijn) de schending als een *casus belli* te beschouwen. Dit laatste moge aan den feitelijken toestand niets veranderen, eene dergelijke besliste houding zal in overeenstemming zijn met de eer en de waardigheid des lands.

Op grond van een en ander kan worden gezegd, dat de bewering, als zou België door eene gepremediteerde, massale neutraliteits-schending geene oorlogspartij worden, niet juist is. Mèt of zonder zijne oorlogsverklaring aan den schender, zou België oorlogspartij zijn van het oogenblik af, dat de hoofden der heerzuilen zijne grenzen overschrijden. Zou men inderdaad meenen, dat, als het geheele Belgische leger in actie komt, **weldra versterkt door legermassa's van de tegenpartij des schenders**, c.q. tevens door de strijdkrachten van den garant, België niet *de facto* oorlogspartij zou zijn? Zou dan België kunnen beweren: »ik neem niet deel aan den oorlog, mijn strijden mag niet als eene vijandige daad worden beschouwd«? Zou men meenen, dat door eene massale, operationele schending, als hier bedoeld, het Belgische territoir niet *ipso facto* bij het oorlogsterrein zou zijn geïncorporeerd?

Juristen zijn wellicht niet de aangewezen personen voor het beoordeelen van dergelijke toestanden van militaire aard, waartoe eene grondige kennis van de hedendaagsche oorlogvoering met »millioenen-legers« wordt vereischt.

Legermassa's worden niet, als figuren op een schaakbord, verplaatst. Zij hebben treinen achter zich met marschdiepten van vele tientallen kilometers! Zij vestigen een etappengebied in de landstreek, welke zij zijn doorgetrokken, en leven grootendeels ten koste van die landstreek. Dit alles maakt, dat zulke legermassa's (»Menschenschwärme, die, Alles verzehrend, wie die Heuschrecken über das Land ziehen«, zooals VON DER GOLTZ ze typeert) de landstreek, waarin zij zijn binnengedrongen, ook verder blijven benutten voor aan- en afvoer, ook al mochten zij met het strijdend gedeelte reeds door het bedoelde gebied zijn heengetrokken. Mochten de legerscharen van den schender daarentegen weder uit het onzijdige gebied worden teruggeworpen, dan geldt het hiervóór gezegde voor de legermassa's van diens tegenpartij, die alsdan, over en door het grondgebied van den ex-neutralen Staat, verder voortdringen.

Geene bepaling van eenig verdrag kan iets veranderen aan de omstandigheid, dat een neutrale Staat, wiens territoir door eene der oorlogspartijen massaal wordt geschonden, daardoor *volens, nolens* zelf

oorlogspartij wordt. Want bij eene **dergelijke** schending vloeit de krachtdadige handhaving der neutraliteit onvermijdelijk samen met de oorlogshandelingen der belligerente partijen. Dientengevolge kan voor dit geval aan alle beschouwingen, gegrond op *uitsluitende* handhaving der neutraliteit en op *zuiver afwerende-* of *conservatoire* maatregelen van den garant, niet anders dan eene theoretische waarde worden toegekend, voor de practijk van geenerlei nut.

Zelfs reeds eene oppervlakkige beschouwing kan ons de onhoudbaarheid doen inzien van de stelling, dat België, door eene massale schending, geen oorlogspartij zou worden. Stel, Duitschland, gewikkeld in een oorlog tegen Frankrijk, schendt met eene groote legermacht de Belgische onzijdigheid. Duitschland zou dit dan uit den aard der zaak doen, omdat het aan die handeling groote operationele voordeelen verbonden acht. Zou dan Frankrijk, als oorlogspartij, kalm moeten afwachten, totdat het Belgische leger (c.q. in vereeniging met de hulptroepen van den garant) ware verslagen, ten gevolge waarvan de begeerde weg naar de Fransche noordgrens voor Frankrijks vijand zou open liggen?

Zoo iets ware redelijkerwijze niet van eene oorlogspartij te vergen. In het gestelde geval zou het aan Frankrijk moreel geoorloofd zijn, met zijne legermassa's de Belgische grenzen te overschrijden, om het dreigend gevaar te keeren, nadat zijn vijand, door diens invasie in het Belgische territorium, dit laatste bij het oorlogsterrein had gevoegd.

Zou dan België, als »neutrale Staat« nu ook nog de Fransche legermassa's moeten gaan bestrijden, om ze . . . »terug te werpen«? Maar dan zou het Belgische leger worden doodgedrukt! Tegenover pogingen tot neutraliteitsschending op beperkte schaal kan de onzijdige Staat »naar alle zijden front« maken, maar, na eene gepremediteerde, massale schending, als hiervóór bedoeld, waarbij de daadwerkelijke steun van een garant noodig is, ware zulk een optreden onzinnig.

Het was op grond van dergelijke overwegingen, dat door mij, reeds ter Vergadering van »Krijgswetenschap« d.d. 13 Januari j.l. werd betoogd ¹⁾, dat het, met betrekking tot het verlenen van doortocht over Nederlandsch gebied, als hiervoren bedoeld, onverschillig is, of de betrokken garant van België op het oogenblik der schending is oorlogspartij of niet, omdat België, door de schending, zelf oorlogspartij wordt, en de troepen, zoowel die van België als die van den garant, niet anders kunnen doen dan samenwerken met de oorlogspartij, die de tegenstander is van den schender.

Geen spitsvondige interpretatie van neutraliteitsregelen zal iets kunnen veranderen aan het feit, dat een neutrale Staat, wiens onzijdigheid wordt geëerbiedigd en die ter zake geene bijzondere verplichtingen heeft aangegaan, zou kunnen afwijken van de algemeene

1). *Orgaan* 1910-1911, blz. 255.

neutraliteitsplichten en toch aanspraak behouden op de z.g. rechten der neutraliteit.

Het eenige geval, waarin Nederland moreel bevoegd zou kunnen worden geacht den meerbedoelden doortocht toe te staan, zonder zijn neutraliteitstoestand formeel prijs te geven, zou zijn, dat, met de schending der Belgische, die van de Luxemburgsche onzijdigheid gepaard gaat, en wel omdat Nederland behoort tot de Mogendheden, die de Luxemburgsche onzijdigheid hebben gewaarborgd.

Overigens zij opgemerkt, dat de belangen van Nederland en die van België ten aanzien van de handhaving der neutraliteit in menig opzicht evenwijdig loopen en dat het, naar mijne overtuiging, wenschelijk en mogelijk ware, dat de beide landen hunne gezamenlijke, zuiver defensieve actie voorbereidden voor die gevallen, waarin inderdaad *beider* neutraliteit zou zijn bedreigd. Ik heb elders mijn zienswijze dienaangaande uiteengezet,¹⁾ doch het is hier niet de plaats daarover in beschouwing te treden.

De lezing van de belangrijke brochure der Heeren BRIGODE en DUCARNE kan ten zeerste worden aanbevolen aan al degenen, die van de ontwikkeling der »Scheldequaestie« een beknopt, doch rijk gedocumenteerd overzicht wenschen te ontvingen.

's-Gravenhage, Mei 1911.

H. L. VAN OORDT.

1) Verslagen der Marine-Vereeniging 1910—1911, N°. 6.

**De order van den Prins van Oranje aan Chassé, uit St.-Symphorien,
in den vroegen morgen van den 15^{en} Juni 1815;
of Documenten en Hypothesen!**

Met eene schets.

DOOR

G. J. W. KOOLEMANS BEIJNEN,

Gep. Luitenant-Generaal.

(Vervolg en slot van blz. 404.)¹⁾

Wat zijn documenten? TACO DE BEER en LAURILLARD geven in hun »Woordenschat« de beteekenis van dit woord aan als: »oorkonde, akte of bewijsschrift, dat tot gerechtelijk bewijsstuk kan dienen«. Generaal DE BAS zegt op blz. 4, dat de hier besproken order voor het werk: »La campagne de 1815 aux Pays-Bas *d'après les rapports officiels neerlandais*« — is ter zijde gelegd en verworpen als **document** — omdat o. a. de inhoud en de uitvoering dier order volkomen in strijd zijn met alle *officieele* bescheiden. Iets later lezen wij, als aanhaling uit dit werk: »Toutes ces assertions ne peuvent se concilier avec les *documents officiels*«, nog later: *officieele stukken*; en eindelijk krijgen wij op blz. 5: *documenten en officieele bewijsstukken*. Het geeft mij eenigszins den indruk, dat de beteekenis van het woord, zooals het door Generaal DE BAS gebruikt wordt, te vinden is in: »Denn eben wo Begriffe fehlen, da stellt ein Wort zur rechten Zeit sich ein«. Maar de waarde, die blijkbaar door hem aan die »documenten« gehecht wordt, is eenigszins te schatten aan het feit, dat eene vraag naar de betrouwbaarheid van ééne tijdopgave uit één rapport beantwoord wordt met het verwijt, dat ik eene beschuldiging hebingebracht van onbetrouwbaarheid op de rapporten van alle 's prinsen onderbevelhebbers. Het bracht mij te binnen de opvatting, die ik in mijn jongen luitenantstijd wel heb hooren uiten, dat, als een officier rapport gemaakt had van een mindere, dan viel aan de waarheid van het gerapporteerde niet te twijfelen, dan behoefde niets te worden onderzocht, dan moest er worden gestraft — en daarmee uit! Generaal DE BAS doet tegenover mij, alsof hij nog op dit standpunt staat. Ik zeg: »tegenover mij«, want hijzelf stelt zich in deze boven de wet. In noot 2, blz. 401 van »La campagne de 1815« I, leest men: »Ni le rapport de VAN ZUYLEN, ni celui de PERPONCHER ne sont très exacts dans l'indication des heures. Frasnes ne fut pas attaqué à 5 heures, mais vers 6½ heures«; op blz. 6 noot: »Le rapport de VAN ZUYLEN se trompe en mentionnant l'arrivée de GAGERN vers 7 heures: il était environ une heure et demie plus tard«, enz.

1) In het eerste gedeelte staat op blz. 397, regel 11 v. o.: »broekje« moet zijn »brokje«.

N'en déplaise Generaal DE BAS, sta ik op een geheel ander standpunt. Ik heb geleerd, dat wanneer iets voorvalt, hetwelk door drie menschen wordt gezien, die drie over een uur in drie verschillende wijken van de stad drie verschillende verhalen in omloop brengen, welke zij als waarheid voordragen; en wanneer nu Luitenant-Kolonel HOYNCK VAN PAPENDRECHT in een ongedateerd rapport, doch dat *na* 2 October 1815 moet zijn opgesteld, en Luitenant-Kolonel VAN DELEN in een rapport van 11 November 1815, of wie ook (wij hebben in de voorgaande aflevering een staaltje van CONSTANT gelezen) verhalen opstellen over de gebeurtenissen van 15 en 16 Juni, dan neem ik daarvan **niets** als waarheid aan, vóórdat ik, zooveel eenigszins mogelijk, door vergelijking met andere bronnen en bescheiden, mij van de betrouwbaarheid van het verhaal heb overtuigd. Een bevel is over het algemeen meer te vertrouwen dan een rapport; doch geheel betrouwbaar als bewijs voor gebeurde zaken is het ook niet, want het kan, evenals een brief verkeerd gedateerd zijn, en de uitvoering kan door omstandigheden geheel anders geschieden dan de inhoud voorschreef (NAPOLEON's opmarsch naar de Sambre). Met een rapport moet men zeer voorzichtig zijn, want niemand kan te velde het geheel overzien; veel detail-rapporten gaan verloren (in CHASSÉ's register van uitgaande stukken voor 1815 is een hiaat van 15 Juni—29 Juli; in de voorhanden ingekomen brieven één van 13—19 Juni), en tekortkomingen, van wie ook, worden in den regel, vooral na eene overwinning, verbloemd. Tijdopgaven in detail-rapporten ontbreken dikwijls, of zijn onjuist; en de steller van een algemeen rapport der gebeurtenissen in veel bewogen dagen doet zijn best, om de officieele bescheiden, welke hij tot zijn beschikking heeft, met elkander kloppend te maken, waarbij zijn geheugen en zijn fantasie hem helpen, maar hem ook parten spelen kunnen.

Wanneer de Redactie van Spectator mij nog de ruimte wil toestaan, dan zou ik willen besluiten met een tekstcritiek over het materiaal, waarmede wij de feiten, in de ochtend- en namiddaguren van den 15^{en} Juni voorgevallen, moeten vaststellen. Ik zal daartoe evenwel nog eens al het materiaal moeten doen voorafgaan, anders is het niet te volgen.

A. Haine-St.-Pierre, 18 Mei 1815. Chef van den Staf 3e divisie (Luit.-Kol. VAN DELEN) aan commandant der 1ste brigade. (DE BAS, Mil. Spect. 1911, blz. 10.)

.... U te informeeren, dat in cas van een aanval de beide bataljons L. M. N°. 6 en 17 gekantonneerd te Thieu, Strépy en Triviesé, niet mede gelijk de andere bataljons op Fay zich zullen begeven, maar zullen het bat. N°. 17 op eene bekwame plaats voor Thieu en het bat. N°. 6 voor Strépy opmarcheeren en aldaar de orders van den Gen. DE COLLAERT inwachten, om in geval van een aanval met overmacht, den terugtocht der cavalerie door het gecoupeerde terrein te dekken en zoo gemeenschappelijk ageerende met de

cavalerie naar Fay te marcheeren en alsdan zich aan de divisie aan te sluiten.

B. Haine-St.-Pierre, 9 Juni 1815. Van DELEN aan beide brigade-commandanten der 3e divisie. (Idem, blz. 11.)

.... U bekend te maken, dat de Generaal CHASSÉ noodig vindt, dat aan de bat^s., gekantonneerd te Roelx, Gognies, Houding, Bois d' Haine, Familleheureux, Morlanwelz en Chapelle-Harlaymont order gegeven worden, zich zoodra zij zekere kennis van een ernstigen dadelijken vijandelijken aanval zullen krijgen door het hooren van geschut van dien kant of anderszins, zij zich ook zonder nadere order af te wachten zullen op marsch begeven om zich te Fay te vereenigen, terwijl dat van Peronne in dit geval langs den steenweg dadelijk naar Haine-St.-Paul trekt en zich aldaar achter de brug posteert.

C. Haine-St.-Pierre, 10 Juni 1815. VAN DELEN aan beide brigade-commandanten der 3^e divisie. (Idem, blz. 12.)

.... Na de veranderingen in de cantonnementen heden geëffectueerd 1) wordt de dispositie van gisteren in dier voege dat de nu ingerukte bataljons te Baume en Haine-St.-Paul bij eenen essentieelen aanval hunne posten niet hebben te verlaten en aldaar ter plaatse onder de wapens zullen komen en verdere orders van den generaal zullen afwachten.

D. Kantonnementen van de cavalerie-divisie COLLAERT den 12^{en} Juni 1815. (La campagne de 1815, III, 384.)

Brigade TRIP 1ste regt. karabiniers te Houdeng en Goegnies.

Hoofdkw. Roelx 2e regt. » » Goegnies.

3e » » » Roelx en Mignault.

Brigade GHIGNY regt. lichte drag^s. N°. 4 te Havré en Obourg.

Hoofdkw. Havré regt. huzaren N°. 8 » Gottignies en St. Denis

rijdende artillerie » St.-Symphorien, Boussoit-sur-Haine en Thieu.

Brig. v. MERLEN regt. lichte drag^s. N°. 5 te Harmignies, Harveng, Spiennes, Bougnies en Asquillies.

Hoofdkw.

St.-Symphorien regt. huzaren N°. 6. » Estinne-au-Val, Estinne-au-Mont, Maurage, Bray, Villers-St.-Ghislain, en St.-Symphorien.

1) De kantonnementen Roelx, Gognies en Houdeng waren ontruimd, en de daar gelegerde bataljons overgebracht naar de dorpen Fayt, Baume en Saint-Paul. (La campagne de 1815, I, 361.)

E. Haine-St.-Pierre, 13 Juni 1815. VAN DELEN aan beide brigadecommandanten der 3e divisie. (DE BAS, Mil. Spect. 1911, blz. 12.)

.... de generaal (CHASSÉ) verlangt, dat de bataljons Uwer brigade morgen vroeg vóór 5 uren onder de wapens zich zullen bevinden en zich gereed houden oogenblikkelijk aan de gegeven order van 9 en 10 dezer, rakende de dispositie welke bataljons ter plaatse nadere orders zullen inwachten, en welke dadelijk naar Fay zullen marcheerren, te kunnen voldoen, indien er een aanval zoude plaats hebben.

F. St.-Symphorien, 13 Juni 1815. VAN MERLEN aan STEINMETZ. (La campagne de 1815, I, 354.)

Devant nous tout est dégarni; ils n'ont plus qu'un piquet à Bettignies et quelques gardes nationales dans les autres villages. Nous avons tous été sur pied la nuit passée dans ces cantons, ayant été en erreur ou, pour mieux dire, dans l'incertitude des événements.

G. Braine-le-Comte, 14 Juni 1815, 5 uur n.m. Prins van ORANJE aan Hoofdkwartier te Brussel. (VON LETTOW-VORBECK, NAPOLEON'S Untergang 1815.)

Hier voor het front is alles rustig en onveranderd. Volgens de Gazette de France van den 12^{en} is BONAPARTE 's nachts naar de grens afgereisd.

H. St.-Symphorien, 15 Juni 1815. Prins van ORANJE aan CHASSÉ. (CAMP. Leven van CHASSÉ, XXIII.)

Les Prussiens ayant été attaqués, je vous prie de rassembler sans perte de temps votre division au point de rassemblement, sur les hauteurs en arrière de Haine-St.-Pierre, où vous attendrez mes ordres.

I. Haine-St.-Pierre, 15 Juni 1815, 11 uren. CHASSÉ aan CONSTANT. (DE BAS. Mil. Spect. 1911, blz. 12.)

Zoo even ontvangen wij de zekere tijding dat de vijand onze grenzen heeft overschreden. Binch is door de Pruiszen geëvacueerd, de divisie is vergaderd te Fay en ik verwacht de nadere orders van Zijne Koninklijke Hoogheid.

K. St.-Symphorien, 15 Juni 1815. PARAVICINI (op order van VAN MERLEN) aan CONSTANT. (DE BAS. Mil. Spect. 1911, blz. 13.)

J'ai l'honneur de vous faire rapport que le général STEINMETZ vient de m'envoyer un officier pour me donner avis que la 2e brigade prussienne a été attaquée ce matin, il n'avait pas encore reçu de rapport, les canons d'alarme ont été tirés sur toute leur ligne.

Le feu d'infanterie paraissait assez vif en se dirigeant sur Charleroi.

L'intention des Prussiens est d'évacuer de suite Binche et les villages voisins pour se placer et prendre position avec la brigade derrière la rivière Piéton à Gosselies, et en cas d'une attaque bien décidée il paraît que la position de leur corps d'armée est fixée près de Fleurus.

L. Braine-le-Comte, 15 Juni 1815. CONSTANT aan PERPONCHER. (La campagne de 1815, I, 395.) Volgens CONSTANT's dagboek kort na twaalf uur, volgens het register der uitgaande stukken te 3 uur afgezonden.

Son Altesse royale m'a chargé de vous écrire qu'au reçu de la présente vous devez rassembler le plus vite possible votre division; vous garderez une brigade prête à l'action sur la chaussée près de Nivelles, l'autre se placera aux Quatre-Bras; ces dispositions seront maintenues jusqu'à nouvel ordre de Son Altesse Royale.

Dans le cas où Votre Excellence aurait déjà mis les troupes depuis ce matin sous les armes, il sera peut-être nécessaire qu'elles préparent le repas et mangent sur la place de rassemblement.

M. Braine-le-Comte, 15 Juni 1815. CONSTANT aan COLLAERT. (La campagne de 1815, I, 397.) Afgezonden als voren.

S. A. R. le prince d'ORANGE me charge de vous prier de rassembler de suite la 1e brigade de cavalerie légère du général de GHIGNY près de Havré et la brigade de carabiniers du général TRIP en arrière de Strépy et de les y tenir rassemblés jusqu'à nouvel ordre. Son Altesse Royale a donné elle-même, ce matin, des ordres au général VAN MERLEN pour ce qui concerne sa brigade.

N. Rapport van Luitenant-Kolonel HOYNCK VAN PAPENDRECHT over het voorgevallene bij de divisie cavalerie van 15—19 Juni 1815 — niet gedateerd, moet eenigen tijd na 2 October 1815 ingediend zijn. (La campagne de 1815, III, 422.)

Op den 15^{en} Juni tegen den middag gaf Z. K. H. de Prins van ORANJE aan Generaal-Majoor VAN MERLEN te Saint-Symphorien order, des avonds te zes uren na zijne voorposten te hebben ingetrokken, zijn hoofdkwartier in Bray te verplaatsen en de brigade de volgende positie te geven:

Regiment lichte dragonders N°. 5, een escadron te St.-Symphorien en een dito te Bray;

Regiment Huzaren N°. 6, een escadron te Estienne-au-Val; een compagnie te Maurage, een escadron te Peronne, eene compagnie te Bray en twee stukken rijdende artillerie te Maurage.

De 1ste brigade lichte cavalerie kreeg bevel op het gelijke uur hunne kantonnementen te verlaten en te bivakkeeren achter Havré, zoo als ook de brigade zware cavalerie en de batterij rijdende artillerie achter Strépy bij l'Arbre seul.

O. Relas van Luit.-Kol. VAN DELEN, betreffende het gebeurde bij de 3e divisie van 15—19 Juni 1815, gedateerd Montmorency 11 November 1815. (La campagne de 1815, III, 358.)

De voorgenoemde divisie gekantonneerd zijnde achter Binche met den rechtervleugel te Thieu en den linker te Chapelle Harlemont, voor het front Peronne bezet hebbende, en de kantonnementen zich achterwaarts uitstreckende tot Bois-d'Haines en Famillesreux, zijnde Fay aan dezelve tot algemeene alarmplaats aangewezen, kwamen des morgens van den 15^{en} berichten in, dat de Fransche armee de Sambre gepasseerd zij, en reeds op Marchiennes-au-Pont in aantocht was; de divisie nam hierop aanstonds de wapenen op, en begaf zich na de voorgenoemde algemeene vergaderplaats Fay;

uitgezonderd twee bataljons welke te Thieu en Strépy bleven, om eene eventueele retraite der cavalerie van de kanten van Mons door de bij voorgenoemde plaatsen bevindelijke defilés te dekken; de divisie op de chaussée door Fay loopende geschaard zijnde, bleef aldaar tot tegen 6 uren, in den avond, wanneer de commandeerende generaal order ontving met de divisie tot op de hoogte achter de Haine te marcheeren en aldaar tot nader order te blijven; de generaal posteerde de divisie gelijk voor Baume in het bivak en detacheerde twee bataljons en eenige artillerie om den overgang over de Haine in de dorpen van Haine-Saint-Pierre en Haine-Saint-Paul te dekken. Wijders wierden op alle wegen gestadig patrouilles gezonden om dezelve gedurig te verkennen.

P. Dagboek van CONSTANT over de bevinding van den Prins van ORANJE te St. Symphorien in den vroegen morgen van den 15^{en} Juni: »...n'ayant appris là aucune nouvelle de l'armée française et voyant tout parfaitement tranquille«. (DE BAS, Prins FREDERIK en zijn tijd III, blz. 532.)

Op grond van N wordt door de S. van »La campagne de 1815« aangenomen, dat de Prins van ORANJE te St.-Symphorien 's morgens vóór 7 uur gelast heeft, dat VAN MERLEN bij de aflossing zijner voorposten te 6 uur n.m. aan zijne brigade eene andere opstelling zou geven, en dat de brigades TRIP en GHIGNY te zelfder tijd respectievelijk bij Strépy en bij Havré zouden gaan bivakkeeren. Het uur van uitgifte van die bevelen, tegen den middag, wordt door S., zonder commentaar, gewijzigd in »vóór 7 uur 's morgens«. Volgens Generaal DE BAS getuigen die bevelen tegen de order, aan CHASSÉ gegeven, om *onmiddellijk* zijne divisie samen te trekken, omdat de cavalerie eerst *tegen zes uur 's namiddags* hare nieuwe standplaatsen moest betrekken. (Mil. Spect. 1911, blz. 7 onderaan.)

Nu ga ik eens op mijne manier tekstcritiek oefenen. Er staat in N niet, dat de prins van ORANJE vóór 7 uur die orders heeft uitgegeven, maar »tegen den middag«. Wij weten intusschen uit M, dat de prins 's morgens aan VAN MERLEN, maar ook alleen aan VAN MERLEN, bevelen heeft gegeven »pour ce qui concerne sa brigade«. Dit had de prins natuurlijk aan CONSTANT medegedeeld, toen hij te Braine was teruggekomen. Had de prins de *geheele* divisie cavalerie eerst tegen 6 uur 's avonds nieuwe standplaatsen willen doen innemen, dan had hij dit immers kunnen gelasten, toen hij te Braine terug kwam; dat zou veel regelmatigiger geweest zijn; dan had hij dit vooraf kunnen bespreken met zijn chef van den staf. Bevelen, 's morgens vroeg uit St.-Symphorien voor de brigades TRIP en GHIGNY gegeven, worden dan ook *niet* vermeld in HOYNCK's rapport, en de order van CONSTANT, te 12 of 3 uur aan COLLAERT gezonden, (M), steunt die lezing. Maar het gezond verstand steunt die lezing evenzeer.

Wat toch doen de S. den prins voor die beide brigades gelasten?

's Morgens vroeg vóór zeven uur zou de prins bevelen hebben, dat die brigades ongeveer 12 uren later (te 6 uur), d. i. tegen den avond, tegen den nacht, hare kantonnementen zouden verlaten en zouden gaan bivakkeeren achter Havré en Strépy. Kan men zich vreemdsoortiger bevel, vooral met betrekking tot de uitvoering eerst over 12 uur, voorstellen, als men bedenkt, dat de toestand zoodanig gespannen was, dat men elk uur eene plotselinge verandering verwachtte. Had toch niet VAN MERLEN reeds in den avond van den 13^{en} aan STEINMETZ geschreven: »Tous ces mouvements (van Fransche troepen) paraissent dénoter quelque opération militaire de nos cotés? 1) Eerst dan zou die order begrijpelijk zijn, wanneer zij ter *onmiddellijke* uitvoering gegeven was, omdat de voorposten van VAN MERLEN bedreigd werden.

In »La campagne de 1815« worden die bevelen voor de geheele cavaleriedivisie verdedigd met 2): »le prince d'ORANGE se borna à prendre les mesures que les avis relatifs à une concentration des Français reçus durant les derniers jours rendaient indispensables« (hypothese) en 3) »Le prince avait donc pris toutes les précautions que commandait la prudence (hypothese). Maar waarom moesten die bevelen op zoo'n bijzonder oogenblik uitgevaardigd worden door den korpscommandant zelve, buiten medeweten van den chef van den staf, terwijl alle berichten er juist op wezen, dat de Fransche troepen oostwaarts trokken, en dat rechtstreeksch gevaar vóór het front van de cavaleriedivisie niet bestond? (Men zie **F**, **G** en **P**.) Het is toch niet aan te nemen, dat die orders reeds in Braine waren ontworpen, en dat de prins als ordonnans dienst deed.

Maar er is meer! Niet alleen zijn in HOYNCK's rapport (**N**.) de orders voor de brigades TRIP en GHIGNY niet vermeld, als te zijn uitgevaardigd te St.-Symphorien, maar men behoeft er ook niet uit te lezen, dat de uitvoering van die orders eerst te zes uur moest plaats hebben. Dit hangt af van de plaatsing van eene komma, die er niet staat. De betrekkelijke zinsnede luidt: »De 1ste brigade lichte cavalerie kreeg bevel op het gelijke uur hunne kantonnementen te verlaten« enz. Denkt men nu de komma geplaatst achter »bevel«, dan moet het gelezen worden, zooals de S. van »La campagne de 1815« dit doen; maar denkt men haar geplaatst achter »uur«, dan hebben de woorden »op het gelijke uur« betrekking op »kreeg bevel«; dan staat er dus, dat dit bevel werd *gegeven* »tegen den middag«, en dan staat er *niet* — en dit is veel begrijpelijker —, dat dit bevel eerst te zes uur moest *uitgevoerd* worden.

Maar dan is er nog meer! Men zie in **M**, dat CONSTANT, na de ontvangst van BEHR's bericht omstreeks 12 uur te Braine-le-Comte,

1) La campagne de 1815, I, 354.

2) Idem. I, 382.

3) Idem. I, 383.

volgens zijn dagboek, onmiddellijk bevel zond aan COLLAERT, om de brigades TRIP en GHIGNY achter Strépy en bij Havré te verzamelen. Die order was uitgegeven op naam van den Prins van ORANJE; de plaatsen, waarheen die brigades gedirigeerd werden, zijn de zelfde als die, welke in HOYNCK's rapport worden genoemd; en wanneer het nu waar is (als boven betoogd), dat de Prins van ORANJE uit St.-Symphorien geen bevelen voor genoemde brigades heeft uitgevaardigd, maar dit — door volmacht aan CONSTANT gegeven — wel gedaan heeft »tegen den middag«, dan is het in HOYNCK's rapport vermelde bevel, om te gaan kantonneeren te Strépy en Havré, het zelfde als dat, hetwelk CONSTANT »kort na twaalf of te 3 uur« heeft afgezonden. Volgens de voorstelling door de S. van »La campagne de 1815« gegeven, zou toch COLLAERT voor die brigades tweemaal het zelfde bevel ontvangen hebben, eens uit St.-Symphorien, eens uit Braine-le-Comte ¹⁾, hetgeen natuurlijk hoogst onwaarschijnlijk en ook volstrekt niet uit HOYNCK's rapport te lezen is. Die fout is bij hen ontstaan (trouwens DE BAS maakte haar reeds in »Prins FREDERIK en zijn tijd«, doordat zij de foutieve tijdbepaling in de eerste alinea van HOYNCK's rapport »tegen den middag« wijzigden in »vóór 7 uur« en die wijziging ook lieten doorwerken in de vierde alinea. In die alinea hadden zij de woorden »kreeg bevel op het gelijke uur« moeten lezen als »kreeg bevel tegen den middag«, welke drie laatste woorden in den eersten regel staan. Tegen de gevolgtrekking, uit bovenstaande redeneering voortvloeiende, dat men dan de woorden »tegen den middag« zou moeten lezen, alsof er stond: »tegen half twee« (tijdstip, waarop het bevel uit Braine te Boussoit — hoofdkwartier van COLLAERT — zal zijn gekomen), zal toch wel geen bezwaar bestaan. In de gewone spreektaal wordt ons woord »middag« gebezigd in de beteekenis van het tijdsverloop van 12 tot ongeveer 4 uur.

Ik merk hier even op, dat de vorenstaande redeneering uitsluitend, zonder eenige hypothese, opgebouwd is uit de »documenten«, en ik mij alleen veroorloofd heb, mij eene komma (die er niet staat, maar er staan moest) op eene andere plaats te denken dan de S. van »La campagne de 1815« dit gedaan hebben.

Deze lange uiteenzetting was in mijn betoog noodzakelijk, om tot de slotsom te komen, dat — de order aan CHASSÉ daargelaten — door den prins te St.-Symphorien bevelen zijn gegeven *alleen* voor de brigade VAN MERLEN, *niet* voor de brigades TRIP en GHIGNY.

Ook die bevelen dienen ontleed te worden (N, eerste 3 alinea's). Zij kunnen niet »tegen den middag«, doch moeten »vóór 7 uur 's morgens« zijn uitgegeven. Ten opzichte van die bevelen gelden gedeeltelijk de zelfde opmerkingen, die reeds hiervóór zijn gemaakt ten aanzien van de (niet gegeven) bevelen voor de brigades TRIP en

1) I, blzn. 383 en 396.

GHIGNY. De redenen, die de S. van »La campagne de 1815« voor het uitgeven der order tot de verplaatsing der onderdeelen op dat oogenblik hebben aangevoerd, zijn onvoldoende. De »avis relatifs à une concentration des Français reçus durant les derniers jours« (zie blz. 471) konden de uitvaardiging van die bevelen op *dat* oogenblik niet »indispensables« maken. Den 13^{en} Juni had VAN MERLEN bericht: »Devant nous tout est dégarni« (F); CONSTANT schrijft in zijn dagboek betreffende 's prinses morgenbezoek aan de voorposten: »voyant tout parfaitement tranquille«. Er **moet** iets bijzonders geweest zijn, hetwelk den korpscommandant noopte, buiten zijn chef van den staf om, die uiterste voorposten te doen verplaatsen op zijn mondeling bevel; en het opschorten van de uitvoering van dit bevel tot 6 uur 's middags is voor deze brigade al even vreemdsoortig, als hierboven voor de beide andere is uiteengezet. Generaal DE BAS (de zelfde voorstelling is gegeven in »Prins FREDERIK en zijn tijd«) heeft dit, naar het mij voorkomt, ook gevoeld, en heeft er iets van gemaakt, waardoor er misschien een glimp van waarschijnlijkheid aan kon worden gegeven. De verplaatsing der voorposten moest geschieden bij »de aflossing« te 6 uur. Maar, dat staat in niet één »document«. Al, wat wij er van weten, staat in de 1ste alinea van N: »Op den 15^{en} Juni tegen den middag gaf Z. K. H. aan Generaal VAN MERLEN te St.-Symphorien order, des avonds te zes uren na zijne voorposten te hebben ingetrokken, zijn hoofdkwartier in Bray te verplaatsen en de brigade de volgende positie te geven: enz.«

Voor het »intrekken« der voorposten heeft Generaal DE BAS het »aflossen« in de plaats gesteld. Maar, eerstens neem ik zonder nader bewijs niet aan, dat de voorposten toenmaals te zes uur 's namiddags afgelost werden. Ik heb in mijn jonge jaren — en toen steunden de tactische voorschriften nog veelal op die van den Napoleontischen tijd — geleerd, dat de voorposten in den regel 's morgens werden afgelost. In overeenstemming daarmede leest men in RÜSTOW's Allgemeine Taktik (Zürich 1858): »Die Ablösung der Vorposten soll überall, wo man länger als einen Tag in derselben Stellung verbleibt, bei Tagesanbruch geschehen«. En wanneer men mij het hier gevraagde bewijs heeft geleverd, dan vraag ik weer, welk »document« verschuift de verplaatsing der cavalerie naar het uur van »aflossing«?

Wat men in HOYNCK's rapport onder »intrekken der voorposten« moet verstaan, is duidelijk, wanneer men nagaat, welke veranderingen in de plaatsing der voorposten werden bevolen. Van VAN MERLEN's brigade was het vijfde regiment lichte dragonders gelegerd in Harmignies, Harveng, Spiennes, Bougnies en Asquillies, het 6e regiment huzaren in Estinne-au-Val, Estinne-au-Mont, Maurage, Bray, Villers-St.-Ghislain en Saint-Symphorien.

De nieuwe regeling zegt: van het 5e regt. lichte dragonders komt één eskadron te St.-Symphorien en één te Bray; van het 6e regiment

huzaren ééne compagnie ($\frac{1}{2}$ esk.) met 2 stukken rijdende artillerie te Maurage, ééne compagnie te Bray, één eskadron te Estinne-au-Val en één eskadron te Péronne.

Of deze gegevens omtrent de verplaatsing juist zijn, is niet met zekerheid te zeggen. HOYNCK is onze eenige zegsman; HOYNCK was er niet bij, toen de mondelinge order werd gegeven (hij was natuurlijk te Boussoit bij het hoofdkwartier der divisie), en HOYNCK's journaal — dit is wel wat bedenkelijk — toont een hiaat van 12—16 Juni. ¹⁾ Daarbij komt nog, dat in een sterktestaat van het mobiele Koninklijke Nederlandsche leger van 4 April 1815 ²⁾ het regiment chevau-légers (het latere bovenstaande 5e reg^t. lichte dragonders) en het 4e regiment huzaren (het latere bovenstaande 6e) staan aangegeven, ieder ter sterkte van 3 eskadrons; in een lateren sterktestaat van 12 Juni staan die regimenten opgegeven het eerstgenoemde met 3, het tweede met 4 eskadrons ³⁾ — er kan een eskadron bijgekomen zijn; maar in HOYNCK's rapport wordt bij de bovengenoemde verplaatsing slechts van respectievelijk 2 en 3 eskadrons gesproken. Nog blijkt uit het slot van dit rapport, dat het is opgesteld in de maand October of later, naar opgevraagde rapporten van de brigadecommandanten. Generaal VAN MERLEN, die de mondelinge order van den prins ontvangen had, was toen niet meer onder de levenden; Luitenant-Kolonel DE MERX, commandant van het 5^e lichte dragonders, was gewond. Majoor PARAVICINI DI CAPELLI, chef van den staf bij VAN MERLEN's brigade — hij staat opgegeven als licht gewond in den slag van Quatre-Bras — zal vermoedelijk de inlichtingen aan Luit.-Kolonel HOYNCK verstrekt hebben, maar het bedoelde rapport inziende, moet het aanstonds opvallen, dat de tijdopgave op den eersten regel »tegen den middag« met betrekking tot de mondelinge order, aan van MERLEN gegeven, onjuist is. Dit alles in aanmerking genomen, mag toch zeker niet als bewijs tegen de order aan CHASSÉ gezonden, om terstond zijne divisie te verzamelen, aangevoerd worden, dat de cavalerie met de verplaatsing harer eskadrons eerst te 6 uur moest aanvangen, eene order, zóó vreemd, dat men niet kan aannemen, dat zij gegeven is.

Wanneer nu uit de boven medegedeelde verplaatsing der eskadrons zal zijn nagegaan (zie de schets), dat de woorden »na zijne voorposten te hebben *in*getrokken» zullen moeten verstaan worden als: »na zijne voorposten te hebben *terug*getrokken (uit Harmignies, Harveng, Bougnies, Asquillies en Estinne-au-Mont), kan nog verder worden opgemerkt, dat uit die 1ste alinea ook volstrekt niet *behoeft* gelezen te worden, dat die verplaatsing eerst te zes uur moest plaats hebben. Er staat letterlijk, dat VAN MERLEN bevel ontving, des avonds te 6 uur zijn hoofdkwartier naar Bray te verplaatsen,

1) La campagne de 1815, III, 384/385.

2) Idem, III, 76.

3) Idem, III, 101.

»na zijne voorposten te hebben ingetrokken«. Dit intrekken moest dus vóórgaan, en moest afgeloopen zijn, wanneer VAN MERLEN te zes uur zijn hoofdkwartier te Bray ging vestigen. Wil men daartegenover beweren, dat de woorden »te zes uren« ook betrekking hebben op de woorden »en de brigade de volgende positie te geven«, dan zal ik dit, bij gebrek aan eene komma achter het woord »verplaatsen« niet tegenspreken; doch daartegen opmerken, dat het terugtrekken (intrekken) vóór zes uren (onbepaald wanneer) moest plaats hebben, en men dus, zóó lezende, zou kunnen komen tot de ongerijmde gevolgtrekking, dat die teruggetrokken eskadrons van een onbepaald oogenblik af tot zes uur toe moesten bijeengehouden, en dan naar hunne nieuwe standplaatsen moesten gedirigeerd worden. Wil men zich eene komma denken achter het woord verplaatsen, dan hebben de woorden »te zes uren« alleen betrekking op de verplaatsing van het hoofdkwartier — wat eigenlijk ook geen zin heeft. Waarom zou de prins alleen die verplaatsing op een bepaald uur gelast hebben?

Samentrekkende, meen ik het recht te hebben, die tijdbepaling van zes uur in de 1ste alinea van HOYNCK's rapport, als.— ten opzichte van de gegeven bevelen — in strijd met de bekende omstandigheden en met het gezond verstand, te mogen verwerpen (evenals Generaal DE BAS te recht de voorafgaande tijdbepaling »tegen den middag« verwerpt) en alle gevolgtrekkingen, die men er uit zou willen maken, van nul en geener waarde te verklaren. Ik twijfel te dezen opzichte niet. Wil men hiertegenover nog aanvoeren, dat HOYNCK die tijdbepaling toch niet zal hebben verzonnen, dan verwijs ik eerst weder naar die van twee regels vroeger: »tegen den middag«, en waag voorts de hypothese, dat Generaal VAN MERLEN, die te ongeveer 10 v.m. nog uit St.-Symphorien zijn bekend bericht naar het hoofdkwartier heeft afgezonden, daar »niet ongestoord zijn pijpje is blijven rooken« ¹⁾, vermoedelijk wel wat meer zal hebben te doen gehad, en eerst te zes uur uit Bray naar Boussoit zal hebben geschreven: »Ik heb de eer, U.H.E.G. kennis te geven, dat ik, ingevolge de bevelen van Z. K. H., na mijne voorposten te hebben ingetrokken, op het oogenblik mijn hoofdkwartier alhier heb gevestigd en aan mijne brigade de volgende positie heb gegeven, enz.«

Dit is intusschen niet meer dan eene poging, om eene verklaring te geven van de tijdbepaling »te zes uren« in HOYNCK's rapport, want zelf moet ik erkennen dat — hoewel de regeling van de omwisseling der kantonnementen, het afzenden van de bevelen daartoe naar twee regimentscommandanten, die dan weder ieder voor hunne onderdeelen bevelen moeten opmaken en afzenden, de verplaatsing der troepen zelve (Bougnies-Bray = \pm 13 KM.) en het inrichten in de nieuwe kantonnementsplaats meer tijd in beslag

1) DE BAS in »De Militaire Spectator« 1911, blz. 7.

nemen, dan men oppervlakkig zou meenen — dat met die onderstelling de tijdduur voor de uitvoering van 'sprinsen bevel zeer ruim is geschat.

Hoe dit zij — de aandachtige bestudeering en vergelijking der verschillende »documenten«, op boven aangegeven wijze, wettigen de gevolgtrekkingen:

1. In het front dreigde, van 13 Juni af, en dus ook in den morgen van den 15^{en} Juni, voor de brigade VAN MERLEN geen dadelijk gevaar.

2. Eene bijzondere reden moet dus den prins-korpscommandant te St.-Symphorien genoopt hebben tot het geven van bevelen tot verplaatsing van troepen.

3. Die reden wordt uitgedrukt in de woorden van de door CAMP medegedeelde order: »Les Prussiens ayant été attaqués«.

4. Wat de cavalerie betreft, hebben de bevelen zich bepaald tot de brigade VAN MERLEN.

5. Van het »aflossen der voorposten« wordt in niet één »document« gesproken.

6. De bevelen, sub 4 bedoeld, hielden beschikkingen in tot verplaatsing van de kracht en van het front dier brigade naar het oosten, te gelijk met meerdere samentrekking der onderdeelen.

7. De tijdopgave van 6 uur in het rapport van Luit.-Kol. HOYNCK VAN PAPENDRECHT, die in niet één stuk nadere bevestiging vindt, is in strijd met de omstandigheden en met het gezond verstand, en moet daarom verworpen worden.

8. Zeer begrijpelijk, zeer voorzichtig en toch niet overdreven moet het geacht worden, dat naast de uiterste cavaleriebrigade, ook de uiterste infanteriedivisie werd bijeengetrokken, en dat de prins, toen hij naar Brussel vertrok, te Braine bevelen achterliet aan Generaal CONSTANT, om zoo noodig ook de overige troepen bijeen te trekken.

Nu moeten wij nog het »document« van VAN DELEN (0) onder handen nemen. Dit is vol ongerechtigheden. Des morgens van den 15^{en} — zoo staat er — »kwamen berichten in, dat de Fransche armee de Sambre gepasseerd zij, en reeds op Marchiennes-au-Pont in aantocht was; de divisie nam hierop aanstonds de wapenen op, en begaf zich naar de algemeene verzamelplaats Fay«. Hieruit moeten wij tijdbepalingen opmaken. Daargelaten, dat de steller van het rapport het doet voorkomen, alsof men na den overtocht van de Sambre nog geruimen tijd moet marcheeren, om Marchienne-au-Pont te bereiken, en dus niet schijnt te weten, dat de Franschen ook bij die plaats de Sambre overschreden, zij hier alleen in herinnering gebracht, dat NAPOLEON met de mariniers en de sappeurs van de garde, en de jonge garde van DUHESME te 11 uur de brug bij Charleroi, en REILLE's korps te 12 uur de brug bij Marchienne forceerden. Charleroi—Fayt = 17,6 KM. hemelsbreedte. Aannemende (evenals Generaal DE BAS), dat een ordonnans den kilometer in 4

minuten aflegt en dat een bericht precies te 11 uur van Charleroi is afgezonden (het gaat in de werkelijkheid meestal zoo niet), dan kan dit 10 minuten over twaalfen in Fayt zijn aangekomen. Rekenen wij weder met Generaal DE BAS $1\frac{1}{2}$ uur voor het verzamelen der divisie, dan is dus te kwartier voor tweeën de divisie bijeen; en..... te 11 uur rapporteert CHASSÉ uit Fayt aan CONSTANT: »de divisie is vergaderd te Fayt — *niet*, zooals de S. van »La Campagne de 1815« schreven ¹⁾: »Le commandant de la 3e division avait **dès 11 heures** ²⁾ exécuté de lui-même le rassemblement de ses troupes«: om 11 uur **was** de divisie bijeen, en vermoedelijk wel vroeger; want dit bericht diende — als in de vorige aflevering blzn. 385 en 386 betoogd — niet om van de samentrekking der divisie kennis te geven, maar om de zekere tijding mede te deelen, dat de vijand de grenzen had overschreden.

Nu vraag ik weer, of men het recht heeft, met tijdopgaven uit zulk een rapport de stelling vol te houden, dat een stuk, ons door Kapitein CAMP medegedeeld, als afkomstig uit de nalatenschap van Generaal CHASSÉ, en dat alle sporen van echtheid in zich draagt, van geenerlei waarde is?

Wij gaan verder: »de divisie.... bleef aldaar tot tegen 6 uren in den avond, wanneer de commandeerende generaal order ontving, met de divisie tot op de hoogte achter de Haine te marcheeren en aldaar tot nader order te blijven«.

Dit is al een zeer lastig »documentaal« stukje om onder te brengen, of eene rol te doen spelen naast zijn op steviger grondslag staande mede-opbouwers der geschiedenis. In »La campagne de 1815« I, 393 is er tusschen gevoegd: »sur un ordre *reçu de Braine-le-Comte*«, waarbij intusschen werd voorbijgezien, hoe daardoor »ongetwijfeld te goeder trouw een schijn van vergetelheid (*sic*) op CONSTANT werd geworpen omtrent door hemzelf gegeven bevelen«; want »alsof nu CONSTANT alle geheugenis aangaande zijn eigen bevelen plotseling zou verloren hebben» ³⁾ wordt te $11\frac{1}{2}$ uur 's avonds (toen het noodig was aan CHASSÉ een bevel te zenden) geschreven ⁴⁾: »Au lieutenant général CHASSÉ commandant la 3e division à Fayt«.

Wijders wordt, in I, 389, de zelfde tijdopgave van ontvangst (vers 6 heures du soir) ook opgegeven met betrekking tot de order, die door CONSTANT even na 12 of te 3 uur aan CHASSÉ zou gezonden zijn, te gelijk met die aan DE PERPONCHER en COLLAERT (eene order,

1) I, 389.

2) Ik cursiveer.

3) De tusschen aanhalingsteekens geplaatste woorden zijn van Generaal DE BAS, ten onrechte aan mijn adres gericht, omdat het hem toescheen, dat in de order uit St.-Symphorien aan CHASSÉ eene andere verzamelplaats was genoemd dan Fayt. Hoewel ik hierboven die gevolgtrekking eene zeer vreemde noemde, kan zij hier met veel meer recht gemaakt worden.

4) La campagne de 1815, I, 437.

die naar mijne opvatting — zie vorige aflevering, blzn. 399 en 400 — niet uitgevaardigd is). Had ik zoo iets geschreven, hoe zou mij dan voorgerekend zijn, dat de afstand van Braine tot Fayt, t.w. 14,5 KM., door den ordonnans, die 4 minuten per KM. noodig had, in 58 minuten wordt afgelegd, en dat die order CHASSÉ dus te half twee of vier uur (naar gelang de afzending om half een of drie uur geschiedde) had moeten bereiken. Tegenover VAN DELEN, die een »document« ter wereld bracht, zou het natuurlijk oneerbiedig geweest zijn, op zulke kleinigheden de aandacht te vestigen. Het zou den schijn gehad hebben eener beschuldiging van »onbetrouwbaarheid op de rapporten van een van 's prinsen onderbevelhebbers«.

Ik aarzel intusschen niet om aan te nemen, dat het geheugen van VAN DELEN, toen hij die zinsnede neerschreef, hem parten speelde, en dat wel in verband met de daarop volgende woorden: »de generaal posteerde de divisie gelijk voor Baume in het bivouac en detacheerde twee bataillons en eenige artillerie om den overgang over de Haine in de dorpen van Haine-Saint-Pierre en Haine-Saint-Paul te dekken«.

Hier toont VAN DELEN zelf niet meer te weten, welke orders hij op last van CHASSÉ vroeger had gezonden aan de brigade-commandanten der divisie. De bataljons van CHASSÉ's divisie waren den 15^{en} Juni gelegerd te Haine-Saint-Paul, Fayt, Haine-Saint-Pierre, Trivières-Strépy, Thieu, Saint-Vaast, Morlanwelz, Chapelle-lez-Herlaimont, Bois d'Haine, Familleureux, Baume en Péronne. 1) Den 9^{en} Juni was gelast (B), dat de bataljons, gekantonneerd te Roelux, Gognies, Houdeng (den 10^{en} verlegd naar Fayt, Baume en Saint-Paul), Bois d'Haine, Familleureux, Morlanwelz en Chapelle-lez-Herlaimont, in geval van aanval, zich te Fayt moesten verzamelen, en dat van Péronne achter de brug van Haine-Saint-Paul moest stelling nemen; zoodat ter plaatse moesten **blijven** (A) die, welke gelegerd waren te Thieu, Strépy-Trivières, Saint-Vaast, Haine-Saint-Paul (dat van Péronne) en Haine-Saint-Pierre, alle bij overgangen over de Haine, Thieu bij een overgang over een zijriviertje. Den 10^{en} wordt daarin, ten gevolge van omwisseling der kantonnementen, wijziging gebracht (C), waardoor ook de bataljons te Baume en St.-Paul ter plaatse moesten **blijven**. 2) Den 13^{en} Juni wordt tegen den volgenden morgen het vóór 5 uren onder de wapens komen van alle bataljons gelast, gereed om af te marcheeren of te blijven, zooals den 9^{en} en 10^{en} bevolen was (E).

Wat lezen wij nu in het relaas van VAN DELEN van 11 November? Dat den 15^{en}, toen het verzamelings-bevel werd gegeven, de geheele divisie (behalve de bataljons te Thieu en Strépy) te Fayt bijeenkwam; dat te 6 uur 's avonds op ontvangen bevel (waarom? en van wien?)

1) La campagne de 1815, III, 98/99.

2) Niet duidelijk is, of nu ook het bataljon van Péronne nog te Haine-St.-Paul moest blijven. Verandering van bestemming voor dat bataljon werd intusschen niet aangegeven.

de divisie verplaatst werd naar de hoogte achter de Haine, en dat toen twee bataljons naar Haine-Saint-Pierre en Haine-Saint-Paul *gedetacheerd* werden.

Laat ons nagaan, in hoeverre dit rapport al dan niet juist is te achten.

Nemen wij de gegeven bevelen van 18 Mei, 9 en 10 Juni (A, B en C letterlijk op, dan staat er, dat *in geval van aanval* (wat wel zal bedoelen: aanval op de eigen troepen) de aangewezen bataljons *uit eigen beweging* naar Fayt moeten marcheeren of orders afwachten.

Wat heeft CHASSÉ nu gedaan of moeten doen, toen hij bericht ontving, dat niet de *Nederlandsche*, maar de *Pruisische* troepen waren aangevallen, en hem *bevolen* werd zijne divisie te Fayt samen te trekken? Het geval is anders dan dat, waarin volgens de gegeven orders was voorzien, en men kan zich de zelfde vraag stellen, aannemende dat, CHASSÉ uit eigen beweging (ten gevolge van den aanval op de Pruisen) had gemeend zijne divisie te moeten verzamelen.

Moeten in dit geval de aangegeven bataljons bij de overgangen blijven, of moeten zij bevel ontvangen zich met de andere bij Fayt te verzamelen?

VAN DELEN's rapport geeft hierop ten antwoord, dat alleen de bataljons van Thieu en Strépy achterbleven. Is dit aannemelijk, waar nog den 13^{en} in het bijzonder was gelast (E), dat de bataljons zich gereed moesten houden, om den 14^{en} aan de gegeven orders van 9 en 10 Juni (B en C) te voldoen, en volgens die orders toch 7 of 6 bataljons (naarmate men al dan niet dat van Péronne mederekent) op hunne standplaatsen moesten blijven? Was er meer reden om alleen de bataljons bij Thieu en Strépy achter te laten en niet die bij Saint-Vaast, Haine-St.-Paul, Haine-St.-Pierre en Baume?

Ik zou op die vraag willen antwoorden, dat ik mij kan voorstellen, dat *het bevel* tot verzamelen te Fayt aanleiding zou hebben kunnen geven tot het verzamelen der geheele divisie, met het oog op een onmiddellijken afmarsch naar de zijde der Pruisen — hoewel dan de cavalerie (die intusschen niet rechtstreeks bedreigd werd) aan zichzelf werd overgelaten. Maar onbegrijpelijk, ja, bijna onmogelijk komt mij het besluit voor, om slechts twee bataljons te doen achterblijven, en dan nog wel die bij Thieu en Strépy — plaatsen die het verst van het nu te verwachten punt van aanval waren gelegen. En dat dit ook niet zal geschied zijn, daarvoor pleit de afzending van CHASSÉ's rapport te 11 uur uit *Haine-St-Pierre*. De commandant der 3e divisie zal daar toch wel niet alleen gezeten hebben. Rekent men ook het aldaar gelegerde bataljon achtergebleven, dan is er niet ééne reden om niet te onderstellen, dat ook de andere tot blijven aangewezen bataljons bevel hebben ontvangen, hunne standplaatsen niet te verlaten.

Overste VAN DELEN heeft in de volgende dagen nog zooveel

gezien, hem is nog zooveel door het hoofd geward ¹⁾, dat het rustige bijentrekken van de divisie in den ochtend van den 15^{en} Juni hem den 11^{en} November — vijf maanden na dato — niet helder meer voor den geest zal hebben gestaan. Wanneer men daarbij nagaat, dat, indien het bataljon van Péronne ook te Haine-St.-Paul is gebleven, wat uit de bevelen van 9 en 10 Juni (**B** en **C**) niet duidelijk is op te maken, en de bataljons uit Baume, Haine-St.-Pierre en Haine-St.-Paul, om dadelijk gereed te zijn, bij elkander hebben gebivakkeerd, dan waren daar vier bataljons bijeen, terwijl er in Fayt vijf, dat is maar één meer, waren. Dat VAN DELEN een bivak bij Baume van een betrekkelijk groot gedeelte der divisie heeft voor den geest gestaan, is dus zelfs niet vreemd. Wil men nog verder gaan en eene verklaring trachten te geven, die zich zooveel mogelijk aan het rapport aansluit, dan zou men de onderstelling kunnen wagen, dat CHASSÉ van oordeel is geweest, dat zijn 12 bataljons volgens de gegeven orders te veel uiteen lagen (3 bij Thieu-St.-Vaast, 4 bij Baume en Haine-St.-Pierre en 5 bij Fayt), en het daarom (daar Fayt en Baume slechts ruim 3 KM. van elkaar lagen) beter heeft geoordeeld te 6 uur de 5 bataljons van Fayt bij de 4 te Baume aan te trekken. Zoo wil ik desnoods het rapport verstaan, waarbij dan wordt aangenomen, dat CHASSÉ eigenmachtig de verzamelplaats een groot half uur heeft verlegd; maar geen bevel is, noch om half één, noch om drie uur, noch later van CONSTANT uitgegaan en te 6 uur door CHASSÉ ontvangen, om diens divisie van Fayt naar Baume te verplaatsen. Dit zou zelfs in strijd zijn met het dagboek van CONSTANT, volgens hetwelk te ongeveer half één de order was gezonden, de divisie te Fayt te verzamelen; terwijl 's avonds te half twaalf eene order aan CHASSÉ te Fayt is verzonden, om met zijne divisie naar Nivelles te marcheeren.

Wil men eene dergelijke eigenmachtige wijziging van een gegeven bevel niet aannemen, dan moet men de geheele verplaatsing van CHASSÉ's divisie van Fayt naar Baume te 6 uur uitschakelen. »Nulle trace« is van het bevel tot eene dergelijke verplaatsing te vinden; maar ook is nergens eene aanleiding tot die verplaatsing aangevoerd.

Samentrekkende, leiden de bestudeering en vergelijking van de vorenstaande »documenten«, ten aanzien van de gebeurtenissen bij de divisie CHASSÉ op den 15^{en} Juni 1815, tot de gevolgtrekkingen:

1. De Prins van ORANJE heeft te St.-Symphorien, behalve aan Generaal VAN MERLEN, ook een bevel gezonden aan Generaal CHASSÉ, welk laatste in hield, dat hij zijne (3e) divisie op de aangewezen verzamelplaats (Fayt) zou bijentrekken, en nadere orders afwachten.

2. Bij het verzamelen der divisie zijn waarschijnlijk, in overeenstemming met vroeger uitgegeven bevelen (**A**, **B**, **C** en **E**) 6 of 7 bataljons bij de overgangen over de Haine (en een zijriviertje) achter gelaten.

3. Op welk uur die divisie verzameld was, is uit niet één stuk

¹⁾ Zie wat ik boven (blz. 454) aanteekende omtrent de registers bij de 3e divisie.

te lezen, en heeft ook met het besproken bevel uit St-Symphorien niets te maken.

4. Te 11 uur heeft CHASSÉ uit Haine-St.-Pierre bericht gezonden van de ontvangen zekere tijding van den aanval der Franschen, en daarbij medegedeeld, dat zijne divisie verzameld was.

5. Door Generaal CONSTANT is *niet*, zooals in diens dagboek voorkomt, een bevel aan CHASSÉ gezonden, gelijktijdig met de bevelen aan DE PERPONCHER en COLLAERT (hetzij dan te 12 $\frac{1}{2}$ of te 3 uur), om hunne divisien te verzamelen. Dit was ook niet noodig, want de 3e divisie was verzameld. CONSTANT moet dit geweten hebben, evenals hij bekend was met de order van den prins aan VAN MERLEN (M).

6. Evenmin is door Generaal CONSTANT later in den middag een bevel aan CHASSÉ gezonden, om zijne divisie te verplaatsen van Fayt naar Baume. Voor het geven van zoodanig bevel bestond ook niet de minste aanleiding.¹⁾

7. CHASSÉ heeft dus ook om 6 uur een zoodanig bevel niet ontvangen. Is zijne divisie geheel (met uitzondering van de gedetacheerde bataljons) te Baume vereenigd geweest, dan is die verplaatsing op eigen initiatief geschied, om zijne divisie meer bijeen te hebben. Niet één stuk geeft eenige aanleiding tot die verplaatsing aan. Bedreiging van VAN MERLEN's cavaleriebrigade had niet plaats. De vermelding dier verplaatsing kan ook het gevolg zijn van eene verkeerde herinnering van Luit.-Kol. VAN DELEN (de eenige, die er in zijn rapport melding van maakt), want CONSTANT zond te 11 $\frac{1}{2}$ uur n.m. een bevel aan Generaal CHASSÉ te Fayt.

De eenige grondslag, die Generaal DE BAS overblijft, waarop hij kan volhouden, dat hij de order aan CHASSÉ niet wil erkennen, is de vraag: »Toon mij haar in originali?« Ik moet antwoorden: »dat kan ik niet«. Is die grondslag evenwel stevig? Voor mij is hij niet vaster dan drijfzand.

Generaal DE BAS deelt ons mede, dat hij opnieuw bij verschillende personen onderzoek heeft gedaan, om een spoor van die order te vinden. Te vergeefs! »Het handschrift en alle aantekeningen CAMP schijnen te zijn vernietigd«. Nu zou men denken, dat op die natuurlijke wijze van voorstelling, hoe papieren kunnen verdwijnen, zou moeten volgen: »Gelukkig zijn in CAMP's boekje al die aantekeningen (50 bladzijden, gevuld met brieven en orders) voor ons bewaard«; evenals b.v. het werk van Mr. DE JONGE: »Geschiedenis van het Nederlandsche zeewezen« in waarde gestegen is na het verlies van vele officieele stukken bij den brand van het Departement van Marine

1) Generaal DE BAS heeft zich ter plaatse overtuigd, dat de stelling te Fayt tactisch veel beter tot waarneming en verdediging geschikt was, dan die op de hoogte achter de Haine.

in 1844. Neen! die redeneering zou zeer verkeerd zijn! Om te voorkomen, dat men zoo zou gaan denken, volgt onmiddellijk: »Niemand heeft de bewuste order ooit gezien of weet dienaangaande iets te vermelden; zelfs de »*eigenhandige brief*«, toch van niemand minder dan den Prins van ORANJE is verloren gegaan!« Alsof een eigenhandige brief van den Prins van ORANJE niet zou kunnen verloren gaan, als hij vernietigd wordt! Het zou mij zelfs niets vreemd toeschijnen, indien te eeniger tijd het bewijs zou geleverd worden, dat iemand — plus royaliste que le roi — al die papieren met voordacht vernietigd had, zoodat later een geestverwant zou kunnen schrijven: »on ne trouve nulle trace de l'ordre«.

Maar indien Generaal DE BAS denkt, dat, of het tegenover ons wil doen voorkomen alsof »La campagne de 1815« louter uit officieele bronnen, die hij nog zou kunnen toonen, is samengesteld, dan is zijn verbeeldingskracht toch wel wat heel sterk. Ik vraag naar het bewijs der uitnoodiging van den Hertog van WELLINGTON aan den Prins van ORANJE, om te komen dineeren — die er natuurlijk niet is. »Wij houden vol«, zegt Generaal DE BAS — »met uitnoodiging, al zijn wij onmachtig om de namens den Hertog van WELLINGTON door een van 's prinsen Engelsche adjudanten (*een novum!*) mondeling overgebrachte invitatie, gramfonisch te herhalen«.

Moeten wij dit nu voor waarheid aannemen, en mogen wij CAMP — *wiens mededeeling met niet één der officieele bescheiden*, voor zoover die als waarheid zijn aan te nemen, *in strijd is* — niet gelooven?

Hiervoor wees ik er op, hoe menigmaal door S. tijdbepalingen in officieele stukken worden gewraakt,¹⁾ en hoe, zonder dat het schriftelijk bevel kan vertoond worden, wordt medegedeeld, dat de verplaatsing van CHASSÉ's divisie van Fayt naar Baume is geschied »sur un ordre reçu de Braine-le-Comte²⁾; doch in »La campagne de 1815« I, 440, komt een nagenoeg geheel analoog geval voor, als waarvan bij de order uit St. Symphorien sprake is. Uit het rapport van Kolonel VAN ZUYLEN wordt daar medegedeeld, hoe Generaal DE PERPONCHER te Nivelles het besluit nam, om de ontvangen bevelen niet uit te voeren, eindigende met de woorden: »Il donna de nouveau les ordres nécessaires à cet effet et en fit faire rapport à Son Altesse Royale«.

Daarop volgt onmiddellijk: »Ce rapport a probablement été verbal, car il n'en est pas resté de traces écrites«. Waarom wordt aan hetgeen Kolonel VAN ZUYLEN schrijft, hier wél, en aan wat Kapitein CAMP en Generaal CHASSÉ hebben doen drukken, geen geloof gehecht?

Uit het vorenstaande kan ieder nagaan, wat er waar is van de beweringen van Generaal DE BAS³⁾, dat de inhoud en de uitvoering

1) Zie hiervoor blz. 453.

2) Idem, blz. 465.

3) De Militaire Spectator 1911, blzn. 4 en 2.

der order (uit St. Symphorien aan CHASSÉ) volkomen in strijd zijn met alle officieele bescheiden, met elke gezonde opvatting en ontleding der feiten: dus met het gezond verstand, en dat de »aanteekening (d.i. de bewuste order) is in strijd met alle officieele bescheiden, geen enkele uitgezonderd, betreffende de verrichtingen van de 3e Nederlandsche divisie en de divisie cavalerie op 15 Juni 1815«.

Niets dan onbewezen groote woorden! Alle officieele bescheiden, daarop betrekking hebbende (men zou uit de aangehaalde beweringen misschien opmaken, dat hun aantal *legio* is), staan hiervoor (A—O), en men kan, met de toelichting door Generaal DE BAS en door mij daarop gegeven, nu zelf oordeelen. Rechtstreeks is niet één enkel officieel stuk er mede in strijd, terwijl het rapport van CHASSÉ van 11 uur uit Haine-Saint-Pierre (I), zooals ik ook in mijn vorig stuk aangaf, als eene zeer sterke aanwijzing voor de uitvaardiging van die order kan worden aangemerkt. Door redeneering kan men met het (nergens textueel medegedeelde) bevel ter verplaatsing der cavalerie te 6 uur de mindere waarschijnlijkheid van die uitvaardiging betoogen. Ik heb aangewezen, hoe weinig geloof aan die tijdopgave van 6 uur kan worden gehecht. Alleen in het dagboek van Generaal CONSTANT (P) — maar dit is volstrekt geen officieel stuk — komt de uitdrukking voor met betrekking tot den tocht van den prins naar de voorposten: »n'ayant appris là aucune nouvelle de l'armée française«.

In de vorige aflevering heb ik — op gezag van Generaal DE BAS — doen zien, dat CONSTANT er volstrekt niet tegen opzag, in een officieel rapport zijn geliefden oud-leerling en chef meer eere te geven, dan hem in werkelijkheid toekwam. Hij zal er dus evenmin tegen opgezien hebben, in zijn dagboek de wetenschap of de sterke vermoedens van den prins, te St.-Symphorien opgedaan, ten aanzien van den aanval der Franschen, niet te doen uitkomen. Niemand heeft aan CONSTANT gevraagd, een waarachtig verhaal te leveren van alle gebeurtenissen, die hij had bijgewoond; en hij had volkomen het recht om in zijn dagboek — hetwelk niet voor openbaarheid bestemd was — niet te vermelden, wat hij verkoos te verzwijgen.

CAMP echter zegt uitdrukkelijk, dat zijn levensgeschiedenis van CHASSÉ echt en geloofwaardig is. De stelling in mijn eerste stuk: »algeheel geloof aan hetgeen CONSTANT zegt, is CAMP of CHASSÉ of beiden voor falsarissen verklaren«, heeft Generaal DE BAS er reeds toe gebracht aan de mededeeling van CAMP te gaan *twijfelen*. Zou die twijfel misschien niet in geloof kunnen overgaan, wanneer ik Generaal DE BAS in herinnering bracht, wat hijzelf ons in 1896 in »Prins FREDERIK en zijn tijd« heeft medegedeeld? ¹⁾:

»Graaf O. VAN STIRUM schreef d.d. 5 Augustus 1841 aan Kolonel VAN LÖBEN SELS: »dat de prins van ORANJE bij zijn rit langs een

1) III, blz. 1165, aanteekening 173, laatste alinea.

deel der voorposten werd bevestigd in zijn vermoeden, dat de vijand aanstalten maakte, om weldra aanvallenderwijs te ageeren. Hoogst-dezelve begaf zich daarop naar Brussel om met den hertog van WELLINGTON te confereeren». De prins liet te Braine-le-Comte een adjudant achter — Lord MARCH — om bij een eventueelen aanval het bericht in allerijl aan den prins te Brussel te brengen«. ¹⁾

O. I. H. Graaf VAN LIMBURG STIRUM (zoon van LEOPOLD) was in 1815, als majoor, adjudant van den prins van ORANJE en maakte als zoodanig deel uit van het korps-hoofdkwartier. Misschien heeft hij den prins wel vergezeld op diens rit naar St-Symphorien.

Men behoeft zelfs niet tusschen de regels te lezen, als men beweert, dat zijne mededeeling zeer dicht nadert tot: »Les Prussiens ayant été attaqués«. Weinig komt zij daarentegen overeen met het hiervoor aangehaalde uit CONSTANT's dagboek: »n'ayant appris là aucune nouvelle de l'armée française«; terwijl de voorzorg om gewaarschuwd te worden, die CONSTANT — althans voor zoover Generaal DE BAS heeft bekend gemaakt — niet mededeelt, zeker niet voor groote gerustheid pleit. De verplaatsing van VAN MERLEN's brigade onmiddellijk en de gelijktijdige samentrekking van CHASSÉ's divisie moeten onder die omstandigheden voor ieder zoo duidelijk mogelijk zijn.

Men stelle hier tegenover de bewering van Generaal DE BAS ²⁾, dat de brief van den Prins van ORANJE tegen 6 uur 's namiddags uit Brussel aan CONSTANT geschreven, »duidelijk vertolkt, dat hij 's morgens niets onrustbarends te St. Symphorien had vernomen, zelfs niet was verontrust door het hem tegen den middag uit Braine-le-Comte door DE CONSTANT gezonden en vóór 3 uur door den prins aan Lord WELLINGTON medegedeelde bericht aangaande den aanval der Franschen«. Generaal DE BAS vergat ook, toen hij dit neerschreef, hoe hij in »La campagne de 1815«, naar aanleiding juist van dien brief verkondigd had, dat de prins in Brussel behoefte aan geruststelling schijnt gevoeld te hebben ³⁾: »Rassuré ⁴⁾ par l'inébranlable confiance de son illustre chef, le prince d'ORANGE

¹⁾ De juiste tekst van dit slotgedeelte uit den, in het archief van Generaal VAN LÖBEN SELS nog aanwezigen, brief luidt: „... te confereeren, den last achterlatende, dat een zijner Engelsche adjudanten (ik geloof Lord MARCH) zich met een snelloopend paard gereed zou houden, en zoodra er eenige tijding kwam, dat de vijand de onzen zoude aangevallen hebben, dat bericht in allerijl naar Z. K. H. te Brussel over te brengen, en een ander adjudant (waartoe ik ondergeteekende bestemd was) zich ter plaatse van den aanval moest begeven, om rapporten in te winnen, en zoo spoedig mogelijk naar het Hoofdkwartier terug te keeren, ten einde den stand der zaken aan Z. K. H. bekend te maken«.

²⁾ De Militaire Spectator 1911, blz. 8.

³⁾ I, 397.

⁴⁾ Ik cursiveer.

écrivait au général DE CONSTANT comme si l'on était à l'abri de tout péril».

De schoone peroratie in het stuk van Generaal DE BAS onderschrijf ik mede, wanneer het woord »documenten« gebezigd is in den zin van »geloofwaardige stukken«; doch verdediging van vorstenroem met gebruikmaking van onbewezen daadzaken, of met waardeeloos-verklaring van stukken, aan wier echtheid niet getwijfeld kan worden, is naar mijne zienswijze vorstenvernedering. Ook bij verdediging van vorstenroem: »Waarheid bovenal«.

De wijze van bestrijding van hetgeen ik in mijn vorig opstel aanvoerde, om aan CAMP's mededeeling van de order aan CHASSÉ uit St. Symphorien meer geloof te doen hechten, en het totaal gemis van eenig argument van eenige beteekenis in die bestrijding door Generaal DE BAS hebben mijne overtuiging versterkt, dat er al zeer weinig, zoo al iets, tegen het uitgeven van die order is in te brengen; en ik ben verzekerd, dat zij, die den veldtocht van 1815 hebben bestudeerd, en mijne uiteenzetting in het vorig opstel hebben gevolgd, mijne »hypothesen« boven den inhoud der »documenten« van HOYNCK en VAN DELEN hebben gesteld. Voor hen zal dan ook deze nadere uiteenzetting wel overbodig geweest zijn. De boute wijze van spreken van Generaal DE BAS, in verband met zijne autoriteit als directeur van het krijgsgeschiedkundig archief van den generalen staf, zullen echter wellicht hen, die niet zoo goed op de hoogte zijn, en die tijd of gelegenheid voor bronnenstudie missen, in de meening hebben gebracht, dat zóó alleen iemand kan spreken, die het grootste gelijk heeft. Daarom achtte ik het noodig de waarde der tegen mijne opvatting aangevoerde gronden in het ware licht te stellen.

Ik heb mij voorgenomen alleen dan nog op het onderwerp terug te komen, wanneer op wetenschappelijke wijze bedenkingen tegen mijne overtuiging worden in het midden gebracht.

NASCHRIFT.

Toen het bovenstaande reeds was afgedrukt, maakte JOH. H. BEEN, de kundige archivaris van Brielle, in de Nieuwe Rotterdamsche Courant eene nieuwe bron bekend, de *Mémoires* van Majoor VAN GORKUM.

Aangezien deze majoor in 1815 de oudste aan Generaal DE CONSTANT toegevoegde stafofficier was, heb ik onmiddellijk aan den Heer BEEN gevraagd, of die *mémoires* op de hier bedoelde quaestie mischien eenig licht konden werpen. Met de grootste welwillendheid werd mij per ommegaande medegedeeld, dat Majoor VAN GORKUM in den vroegen morgen van den 15^{en} Juni den prins in kennis wilde

stellen met enkele belangrijke tijdingen omtrent het naderen van den vijand, waaromtrent in de mémoires het navolgende voorkomt:

»Ik begaf mij dadelijk naar den Prins van ORANJE, maar vond Z. K. H. reeds vertrokken volgens het zeggen naar de voorposten in de richting van Mons. Het was nu zeker, dat het Fransche leger zich op de grenzen bijeengetrokken had en wij ons op een aanval heden of morgen konden verwachten. Ik wachtte op den straatweg naar Mons met ongeduld de terugkomst van den prins af, toen ik ten half tien ure van den Generaal CHASSÉ het bericht ontving, dat de Franschen onze grenzen overschreden waren, de Pruisen Binch geëvacueerd hadden en de generaal orders bij Fayt afwachtte, waar hij zijne divisie verzameld had. Weinige oogenblikken daarna arriveerde de prins op den straatweg; ik reed hem te gemoet en deelde hem de ingewonnen berichten mede. De prins antwoordde mij hierop: dat het laatste bericht onwaar was, want dat Z. H. van Binch kwam, en aldaar de Pruisen gezien had, dat door hem ook volstrekt geen schot gehoord was, en dit wegens de nabijheid der grenzen door hem gehoord had moeten zijn; dat hij binnen een uur tijds zich naar Brussel begaf en aldaar den nacht zou doorbrengen en dat wanneer iets bijzonders mocht voorvallen, ik hem dit door een zijner achtergelaten adjudanten zou doen weten«.

Wanneer dit getuigenis als waarheid moet worden aangenomen, dan spreekt het grotendeels in het voordeel van de opvatting van Generaal DE BAS. Maar . . . het bericht van CHASSÉ is klaarblijkelijk het rapport, dat hij te 11 uur uit Haine-St.-Pierre heeft afgezonden (I), hetwelk dus onmogelijk te half tien te Braine aan den prins (die bij de aankomst ervan te Brussel was) kan zijn medegedeeld.

De prins antwoordt, dat hij van Binche komt. Generaal DE BAS heeft ons voorgerekend, ¹⁾ dat de prins zich slechts een half uur te St.-Symphorien kan hebben opgehouden. St.-Symphorien—Binche = 12,8 KM. Die afstand (de KM. in 4 minuten) kan in 51 minuten afgereden zijn. Zelfs aannemende, dat de prins van Binche rechtstreeks »cross country« naar Braine terug reed, was die weg nog 1/2 KM. langer dan die van Braine naar St.-Symphorien. Zonder zich een enkel oogenblik bij Generaal VAN MERLEN te hebben opgehouden, zou dus die tocht (indien de prins zoo gereden had) 23 minuten langer geduurd hebben dan Generaal DE BAS ons voorrekende. Conclusie: de prins is niet te Binche geweest en heeft daar dus ook geen Pruisen gezien.

Vóór zijn vertrek van Braine naar Brussel kan de prins niet medegedeeld hebben, dat hij den nacht te Brussel zou doorbrengen, want dit lag niet in zijn voornemen. Te 9 uur 's avonds schrijft hij nog vandaar aan CONSTANT o. a.: Le duc de WELLINGTON désire que je reste ici ce soir. Je ne partirai donc qu'à minuit ou 1 heure«.

1) De Militaire Spectator 1911, blz. 7.

Blijft dus alleen ten voordeele van de opvatting van Generaal DE BAS over: »dat door hem ook volstrekt geen schot gehoord was, en dit wegens de nabijheid der grenzen door hem gehoord had moeten zijn«. De mogelijkheid, dat de prins dit gezegd heeft, is niet tegen te spreken, al kan de juistheid van het tweede gedeelte worden betwist. Maar dit neemt niet weg, dat de prins op andere wijze van den aanval der Franschen op de Pruisen te Thuin kan hebben kennis gekregen. 1)

1) Vergelijk in mijn eerste opstel blzn. 572 en 573 van De Militaire Spectator 1910.

„Samenwerking van Infanterie en Artillerie” in Krijgswetenschap.

De debatten, volgende op de belangwekkende voordracht onder bovenstaanden titel gehouden door den Majoor VAN DER HOOG moesten in verband met het »naderend middernachtelijk uur«, dat reeds zoo menigmaal interessante debatten deed afbreken, ook nu weer vrij plotseling worden beëindigd. De bespreking van het onderwerp kon, helaas, in dit geval niet geheel tot haar recht komen, doordat een der aanwezige leden zeer onverwacht het vraagstuk van de al of niet noodzakelijkheid van veldhouwitsers bij het veldleger in den kring der beschouwingen betrok. Het gevolg hiervan was, dat bij de verdere discussiën, *noodgedrongen*, ook andere leden op dat onderwerp in gingen, zoodat voor het vragen van inlichtingen of het maken van opmerkingen nopens hetgeen *door den inleider was te berde gebracht*, niet voldoende tijd meer overbleef. Dit was te meer te betreuren, omdat het op zichzelf zeer gewichtige vraagstuk der veldhouwitsers reeds een tiental maanden geleden in eene afzonderlijke bijeenkomst amper was besproken, en wel ingeleid door het zelfde lid der Vereeniging, dat het ook thans weer ter sprake bracht. Door het nogmaals op te rakelen, geraakte het debat op een zijterrein tot schade van de behandeling van het aangekondigde onderwerp.

Eenmaal de vergadering afgeloopen zijnde, gaven wij aan ons voornemen, om het onderstaande aan het Bestuur aan te bieden in den vorm van een naschrift, geen gevolg, omdat wij, toch eenmaal achteraan komende, eerst nog eens het door den inleider betoogde wilden nalezen, alvorens onze meenig omtrent eenige punten te zeggen.

Gaarne verzoeken wij daarom de aandacht voor de onderstaande vraagpunten :

1. In hoeverre mag de artillerie-ct. in het begin van het gevecht *eischen*, dat hem bepaalde doelen ter bevuring worden opgegeven?

2. Welke is de taak van den artillerie-ct., zoolang hij zich nog bij den alg. bevelhebber bevindt? Moet hij dan den alg. bev., desnoods ongevraagd, *van advies dienen*, of houdt hij zich daar alléén op, om *zelf geheel op de hoogte te zijn van den tactischen toestand?*

Ad 1. Deze aangelegenheid kwam ter sprake naar aanleiding van eene plaats gehad hebbende oefening, waarbij aan den ct. van eene voorhoede, bestaande uit 2 bataljons en 1 batterij, werd opgedragen, *'s vijands stelling te verkennen in eene strook ter breedte van 600 M.* De voorhoede-ct. gaf hierbij aan de batterij de opdracht, om in bewakingsstelling te komen en de verkenning te steunen door het bevuren van belangrijke doelen.

De Majoor VAN DER HOOG was van oordeel, dat hier den voor-

hoede-ct. een verwijt had moeten treffen wegens de onvolledigheid der verstrekte opdracht, omdat aan de artillerie *positieve orders* betreffende de wijze, waarop hare medewerking verlangd werd, hadden moeten worden gegeven.

In deze aangelegenheid scharen wij ons *onvoorwaardelijk* aan de zijde van den voorhoede-ct. en wel in hoofdzaak op grond van het heldere beeld, dat de Heer v. D. HOOG in zijne voordracht gaf omtrent het moderne gevechtsveld. Nadrukkelijk en herhaaldelijk werd betoogd, dat het toekomstslagveld ledig zal zijn: »..... het eenige, wat zij (de artillerie) van de vijandelijke stelling merkt, is dat hare eigen infanterie onder vuur wordt genomen doch overigens niets...« »Want inderdaad mijne Heeren de toestand zal niet anders zijn...« »A la guerre, Messieurs, on ne voit rien — nous ne verrons rien« ¹⁾

Waar zulks het geval zal zijn *gedurende* het gevecht in het algemeen, daar zal het zeker waar zijn bij de inleiding van het gevecht. Men eische daarom geene divinatorische eigenschappen van den voorhoede-ct. Heeft een aanval der voorhoede plaats op duidelijk te onderkennen voorgeleggen punten e.d.g.; dan zal men misschien in vele gevallen in staat zijn, een bepaald gedeelte van dat punt, enz., als te bevuren doel, aan de artillerie op te geven. Geldt het echter een verkennings- of inleidingsgevecht tegen eene stelling (die zich niet door scherpe afteekening of markante punten kenmerkt) en waaromtrent de voorhoede-ct. juist *door het gevecht gegevens moet verschaffen*, en dus geen flauwe notie heeft omtrent de wijze, waarop zij bezet is, en zeker niet omtrent de meest geschikte doelen voor de eigen artillerie, daar *moet* de art.-ct. zich met eene *algemeene aanwijzing* als: steun mijne verkenning, door het bevuren van belangrijke doelen, tevreden stellen. In het begin van den strijd zal de art.-ct. de belangrijke doelen misschien zelfs nog veel eerder waarnemen dan de voorhoede-ct., die niet over zoo uitstekende observatiemiddelen beschikt als de artillerie. Het zou toch zonde en jammer zijn, indien de artillerie die kostbare oogenblikken onbenut liet, in afwachting dat de voorhoede-ct. nadere doelen opgeeft.

Ons standpunt in deze is derhalve: Bij het begin van het gevecht *kan* zeer dikwijls geen ander bevel door den voorhoede-ct. gegeven worden dan: »steun mijne handeling«. Is hij later in staat te onderkennen, van welke afdeelingen (infanterie of artillerie) des vijands hij het meeste last heeft, dan zou hij verkeerd handelen, indien hij den artillerie-ct. nog langer vrij liet in de keuze der doelen. *Nooit mag echter de artillerie-ct. eischen, dat hem vóór de vuuropening bepaalde doelen worden opgegeven*, omdat hij niet kan beoordeelen, of de troepencommandant, onder wiens bevelen hij staat, hiertoe wel bij machte is. In verband hiermede moet vooral vermeden worden, dat bij de artillerie het denkbeeld ingang vindt, dat zij ten allen

1) Zie blz. 335 v. h. verslag.

tijde recht heeft op zuiver omljnde en gedetailleerde orders en dat een uitblijven daarvan synoniem zou zijn met eene tekortkoming van den troepen-c^t. Liever beschouwe zij, althans zeker in de eerste periode van het gevecht, nauwkeurige orders, als eene *zeldzame*, doch *welkome* bate. Daarom moet juist groote zorg besteed worden aan de tactische ontwikkeling van de artillerieofficieren en moeten zij grondig het gevecht der verschillende Wapens kennen, willen zij met oordeel van het hun noodzakelijk toe te kennen initiatief gebruik maken.

Tot ons genoegen vonden wij voor deze zienswijze krachtigen steun in het nieuwe Fransche Art. Regl. (Titre V, punt 3): »Les ordres du commandement ont pour objet d'assurer l'unité d'action, la tension vers un même but étant le meilleur garant du succès.

»Mais il faut prévoir l'obscurité initiale de la situation ainsi que son instabilité en face d'un adversaire actif et résolu. Les reconnaissances ne se compléteront qu'au cours même du combat. . . . Ces conditions inhérentes à la nature du combat exigent de tous les chefs subordonnés: Une vigilance constante,

De l'initiative,

De la résolution

Et un esprit de solidarité largement développé«.

Het is ons dan ook niet recht duidelijk, dat de Heer v. D. HOOG het verwijt van onvolledige bevelen tot den voorhoede-c^t. richt, terwijl Z.H.E.G. op blz. 332 vgg. van het verslag juist betoogt, dat de alg. bev. geen alziend oog heeft, en dat dus hooge eischen moeten worden gesteld aan een gezond initiatief van afdeulings- en batterij-commandanten. Te betreuren is het zeker, dat niet eene poging is aangewend, om de order te formuleeren, zooals de spreker haar zou hebben gegeven, indien hij voorhoede-c^t. ware geweest.

Ook de ter vergadering geuite zienswijze van den Majoor v. D. HOOG, om bij z.g. openlijke verkenningen geen artillerie in te deelen, kunnen wij niet onderschrijven. In de eerste plaats achten wij artillerie hierbij zeer gewenscht, omdat daardoor de geheele handeling bespoedigd wordt, doch bovendien zouden wij zelfs willen pleiten voor eene, naar verhouding, vrij sterke artillerie, omdat het hier geldt den vijand te verlokken tot eene fout, n.l. het ontijdig toonen van zijne krachten. Nu staat het toch vast, dat hij hiertoe eerder zal overgaan, indien hij door het hooren van het artillerievuur den indruk krijgt van een ernstigen aanval, dan wanneer infanterie alléén voor zijne opstelling verschijnt. Het ligt dan ook voor de hand, dat infanterie alléén veel dichter de vijandelijke stelling zal moeten naderen, om voldoende gegevens te verkrijgen, dan wanneer artillerie een flink handje medehelpt. Waar het dus geldt, het zusterwapen een deel van zijn bloedigen aanvalsweg te besparen, en zulks door de artillerie gemakkelijk en, bij oordeelkundige keuze der stelling, zonder veel kans op verliezen kan geschieden, daar moet zij haren, uit een moreel en uit een materieel oogpunt zoo hoog te waardeeren, steun verleen.

Geheel zijn wij het dan ook eens met het standpunt ten deze ingenomen door het R. B. A. (punt 353), waar dit zegt:

»Door hare groote, ver reikende vuurkracht verschaft de aanwezigheid van artillerie, zelfs van slechts enkele stukken aan *verken- nende* en *beveiligende* afdeelingen, overal waar het terrein het gebruik van dit wapen toelaat, een krachtigen steun bij het uitvoeren van hare opdrachten«.

In het bovenstaande is uit den aard der zaak geheel in het midden gelaten, dat »openlijke verkenningen« een middel vormen, dat men zoo weinig mogelijk moet toepassen, omdat blijkens de krijgsgeschiedenis, men denke b.v. aan Wörth, het gevecht veel grooter afmetingen kan aannemen, dan bedoeld was. Past men ze echter toe, dan moet de artillerie mede den arbeid helpen verrichten, ware het alleen ten bate van de eigen infanterie.

Ad. 2. Wat wij omtrent de verhouding van den art.-c^t. tot den alg. bev. in het midden zullen brengen, zal zeker *niet* voetstoots worden aanvaard of algemeene instemming vinden, omdat het hier geldt, breken met eene opvatting, die reeds, zij het niet altijd officieel, sedert jaren gehuldigd werd. Indachtig aan: du choc des opinions... enz. wagen wij het echter in deze onze zienswijze te ontwikkelen.

Het standpunt, dat de artillerie-commandant is te beschouwen als een adviseur, omtrent het gebruik van de artillerie op het gevechtsveld, *moet naar onze meening geheel worden verlaten*. De wijze, waarop de Heer v. d. H. den art.-c^t. wil doen optreden, komt ons niet aanbevelenswaardig voor.

Op blz. 327 van het verslag lezen wij:

»Zooals bekend is, houdt deze (de art.-c^t.) zich, zoo lang de artillerie zich nog in de marschcolonne bevindt, op bij den algemeenen bevelhebber, opdat hij dien van advies zal kunnen dienen omtrent alles, wat het optreden van de artillerie betreft.

»Dat advies zal echter niet alleen gegeven moeten worden, wanneer het gevraagd wordt, maar ook ongevraagd.

»De artilleriecommandant moet op de hoogte gehouden worden van de berichten, die van den vijand inkomen, en in verband met den tijd, die er verloopt, vóórdat de artillerie in stelling staat, zal hij er zijne gedachten over moeten laten gaan, wanneer naar zijne meening het oogenblik gekomen is, de artillerie in bewakings- of in afwachtingsstelling te plaatsen.

»Niemand toch kan beter beoordeelen hoe veel tijd er met het in stelling komen gemoeid is dan juist de artilleriecommandant«.

Voorheen was die *raadsman* veelal onontbeerlijk, en de tijd ligt nog niet ver achter ons, dat menig commandant van een gemengd detachement, met de artillerie geen raad wist en haar als een blok aan het been beschouwde. *Thans* is *gelukkig* de toestand anders, zoowel de hogere troepencommandanten als hunne chefs van staven kennen het Wapen der artillerie, dat zeer te recht reeds in vreedestijd

één is met de overige troepen der divisie, voldoende, om het te velde naar behooren te gebruiken. De alg. bev. moet op het gevechtveld *slechts één raadsman hebben*: zijn chef van den staf; geen andere regimentscommandant moet zich *tusschen deze beide dringen*. Nog nimmer vonden wij, noch in de Nederlandsche, noch in de buitenlandsche literatuur vermeld, dat de divisie-ct. een adviseur voor cavalerie- of voor infanterie-aangelegenheden in zijne nabijheid behoeft. Wat zou een artilleriecommandant er wel van denken, indien men hem een infanterie-officier als adviseur opdrong, omdat deze, de infanterietactiek beter kennende, hem beter kan inlichten omtrent den tijd, dien de infanterie voor hare ontwikkeling noodig heeft, omtrent de beteekenis van infanteriedoelen, enz.? Want men voelt toch, dat de art.-ct. slechts dan behoorlijke adviezen omtrent gereedstellen en in stelling brengen van de artillerie kan geven, indien hij grondig het optreden der infanterie kent. Waarom dan wél een raadsman voor het in werking brengen van de artillerie? Is dit dan werkelijk zooveel moeilijker dan het disponeeren over de infanterie? Vooral thans, waar de hogere troepen-cⁿ. allicht bij tal van oefeningen in het terrein en op de kaart de artillerie hebben zien optreden, kan als algemeene regel en onder niet al te abnormale omstandigheden de raad van den art.-ct. worden ontbeerd, en is zijn advies zelfs, gedachtig aan de spreuk, hoe meer hoofden, hoe meer zinnen, bepaald schadelijk te achten. Zijn de omstandigheden van dien aard, dat (bij hooge uitzondering) in het stafkwartier behoefte wordt gevoeld aan artilleristischen raad, dan kan die raad aan den artillerie-ct. worden *gevraagd, evenals men zich bij het in werking stellen van de infanterie zulke moeilijke omstandigheden kan denken*, dat ook hieromtrent het advies van een regts-ct. van dat Wapen wordt ingeroepen. Men vermijde echter, de artillerie als een Wapen te beschouwen waarvan het tactisch gebruik niet met vertrouwen aan den alg. bev. en zijn staf kan worden overgelaten.

Zeer juist zegt dan ook het R. B. A. in punt 368:

»Daar samenwerking van de artillerie met andere wapens van het begin tot het einde van het gevecht een vereischte is, *dient hij* (de artillerie-ct.) *voortdurend op de hoogte te zijn van de voornemens van den Alg. Bev., van de handelingen der eigen troepen en zooveel mogelijk van die des vijands, waartoe hij zich in den regel bij den Alg. Bev. ophoudt*«. ¹⁾

In deze woorden is klaar en logisch omschreven, *waarom* de artillerie-ct. in de nabijheid van den alg. bev. behoort te zijn, n.l. om te *hooren* en te *zien*, doch medezeggenschap in de bevelvoering wordt hem *zeer te recht niet toegekend*. In dit opzicht staat hij geheel gelijk met de commandanten van andere Wapens of regimenten.

Ook het Fr. R. (V, punt 2) uit zich in dezen geest: »Le com-

1) Wij cursiveeren.

mandement est seul responsable des ordres qu'il donne et il est de toute nécessité que l'artillerie s'y conforme, dùt il en resulter son propre sacrifice.» . . . 36 »En principe près de lui ou en liaison étroite avec lui, le commandant de l'artillerie est à la source des renseignements, prend part aux reconnaissances, reçoit des ordres concernant la participation de l'artillerie à l'action générale«. Met andere woorden ook hier is van advies geven geen sprake!

Het zij ons nog veroorloofd met een enkel woord te spreken over het gebruik, dat van de artilleriesverkenner dient te worden gemaakt. Volgens den Heer v. D. HOOG zou de artillerie-Ct. geheel op eigen gezag, dus nog vóór dat hij van den Alg. Bev. iets omtrent diens plannen vernomen heeft, zijne artilleriesverkenner moeten uitzenden om te verkennen:

1°. Hoe de artillerie van den marschweg kan afbuigen, hoe de toestand der wegen is, enz.

2°. Waar zich aan weerszijden van den weg geschikte stellingen bevinden, om mogelijk later door de artillerie te worden gebruikt.

Het sub 1° genoemde gebruik van artilleriesverkenner kan, mits men zich, gelet op het geringe aantal en de omvangrijke taak der artilleriesverkenner, de noodige beperking oplegt, slechts toejuicing verdienen. Dat ook reeds doelverkenner veelal zullen moeten worden uitgezonden, voordat de alg. bev. gesproken heeft (zooals het Deutsche R. in pt. 396 gebiedend voorschrijft), beamen wij eveneens.

Tegen het sub 2° genoemde hebben wij eenige bedenkingen.

Als de artillerie-ct. geheel los van de plannen van den alg. bev., althans voordat die plannen bekend zijn, behalve die doelverkenner en c.q. enkele wegverkenner ook nog verkennend personeel gaat uitzenden, om geschikte stellingen rechts en links van den marschweg te verkennen, dan bestaat groot gevaar, dat, als werkelijk de bevelen komen tot het in stelling brengen van de artillerie, geen of te weinig personeel aanwezig is, om den artillerie-ct. te steunen bij zijne verkenning.

Evenals de alg. bev. moet gesproken hebben, vóórdat de cavalerie-ct. zijne verkenningmaatregelen treft, evenzoo geldt dit voor de aanvankelijke artilleriesverkenningen, als bedoeld sub 2°. Met andere woorden, zoodra de alg. bev. het *eenigszins waarschijnlijk acht*, dat in een bepaald terrein artillerie in stelling zal moeten komen, geeft hij hiervan kennis aan den artillerie-ct.; eerst nu is voor dezen het oogenblik gekomen, om verkenningmaatregelen daartoe te nemen.

Nu worden dus de uit te voeren verkenningen werkelijk dienstig gemaakt aan de plannen van den alg. bev. en voorkomt men, dat de verkenner, in verkeerde richting gebruikt zijnde, niet beschikbaar zijn, als de nood aan den man is. Dat er van af dit oogenblik nog voldoende tijd voor hen aanwezig is, om met hunne taak tijdig gereed te zijn, lijdt geen twijfel; in ieder geval heeft men nu meer

kans, dat de leider der verkenning ook rekening houdt met de plannen van den alg. bev.

Ook voor deze zienswijze vinden wij steun in het R. B. A. (punt 363, juncto 369).

»363. De alg. bev. bepaalt binnen ruime grenzen waar en wanneer de artillerie in haar geheel of gedeeltelijk de gevechtsformatie zal aannemen«.

Derhalve weet hij ook alleen, *wanneer en waar het optreden van de artillerie waarschijnlijk is te achten*. In dit licht moet ook de zinsede gelezen worden van pt. 369:

»Hij (de artillerie-ct.) ontbiedt, *zoodra het in gevecht komen der artillerie waarschijnlijk is*, de afd.-cⁿ. en verkent met deze, ondersteund door artilleriesverkenners, het terrein met het oog op artilleristische werking. Hij deelt aan zijn afd.-cⁿ. het te bereiken *gevechtsdoel* mede«

Met andere woorden, voordat tot terreinverkenningen (te onderscheiden van wegverkenningen) moet worden overgegaan, heeft de alg. bev. reeds aangegeven, in welke richting(en) deze moeten plaats hebben.

Naar onze zeer bescheiden meening gaat de Heer v. D. HOOG, blijkens het gestelde op blz. 326 van het verslag, van eene onjuiste praemisse uit, namenlijk dat de alg. bev. den artillerie-ct. plotseling met een bevel tot in stelling komen zal overvallen, zoodat deze eensklaps voor eene snel en onmiddelijk uit te voeren opdracht staat. Dit nu zou eene groote fout wezen! Zoodra de alg. bev. *de mogelijkheid voorziet*, dat de artillerie 'op een bepaald gedeelte van het terrein in stelling zal dienen te komen, meldt hij dat aan zijn artillerie-ct. en nu is voor dezen de tijd tot het uitzenden der verkenners aangebroken. Had hij maar op eigen houtje rechts en links zijn personeel uitgezonden, dan kan het zeer goed voorkomen, dat juist op dat terrein, waar hij in werking moet komen, niets is voorbereid. *Économie des forces* is noodig, ook voor wat de artilleriesverkenners betreft. Deze kan alleen worden verkregen, wanneer de alg. bev. de eerste aanwijzingen daartoe geeft.

's Gravenhage, 1911.

J. M. J. H. LAMBOOY,
1ste Luitenant der Infanterie.

Weduwen- en Weezenkas voor de officieren van de Landmacht.

Eenige tijd geleden ontving ik van het Hoofdbestuur van de Vereeniging van Officieren der Nederlandsche Landmacht, welke bestaan mij slechts van hooren zeggen bekend was, eene uitnoodiging, om voor de drie opgevallen plaatsen in de Directie der Weduwen- en Weezenkas de door genoemd Hoofdbestuur aanbevolen kandidaten te steunen, waarbij ik tevens werd uitgenoodigd tot de bestudeering eener op die instelling betrekking hebbende brochure van de hand van den Eerste-Luitenant-Kwartiermeester A. D. DE ROOS, welke, zooals mij later bleek, reeds in September 1910 in druk is verschenen ten dienste van de leden der Vereeniging.

Vlot geschreven en aangenaam van toon, met tal van in uitzicht gestelde verbeteringen, is het begrijpelijk, dat de daarin ontwikkelde denkbeelden warme instemming vonden bij vele officieren, in wier oogen het beheer der Kas, zooals het heden ten dage gevoerd wordt, geen genade kan vinden.

Eene bestrijding van de, door den Schrijver, aangevoerde bezwaren, zoo in militaire geschriften, als in de pers, is — althans niet beter te weten — tot heden uitgebleven.

Slechts de Eerste-Luitenant-Kwartiermeester SLOOT te Breda heeft, volgens het verslag in het ochtendblad van het Algemeen Handelsblad van Vrijdag 17 Maart j.l., in eene tot dat doel belegde avondvergadering, zich schrap gezet tegen de in gang zijnde beweging, het goed recht van de instelling niet alleen, maar ook het beleid van de directie verdedigd, al acht hij ook — en wie zou dat niet doen — verschillende verbeteringen gewenscht.

Voor vele officieren is het reden tot groote ergernis, dat zij niet worden vrijgelaten in de middelen, om zelf in de nooden hunner achterblijvenden te voorzien; andere zijn ontevreden over de wijze, waarop de Weduwen- en Weezenkas aan haar doel tracht te beantwoorden, welke, naar hunne meening, niet van onzen tijd is, omdat ze zich niet aanpast aan de eischen van de tegenwoordige verzekeringswiskunde.

Maar de groote ontevredenheid is in hoofdzaak gelegen in het feit dat de officieren zoo weinig medezeggingschap hebben in eene instelling, die uitsluitend en alleen is gevormd uit de bijdragen der officieren, (zoodat) deze ook uitsluitend en alleen te bepalen hebben hoe zij zal ingericht en beheerd worden, mits daardoor aan de eischen der Regeering omtrent verzorging van weduwen en weezen wordt tegemoet gekomen«. (Blz. 425.)

Het ligt niet op mijn weg op het voetspoor van den Heer SLOOT de honderdjarige in bescherming te nemen, noch mij partij te stellen voor hen, die heil zoeken in aansluiting bij levensverzekeringsmaatschappijen of in een nieuw op te richten fonds, maar wèl acht ik het gepast recht te zetten, wat door tegenstanders onjuist is voorgesteld of, door het verleden te laten spreken, op sommige beschouwingen een ander licht te laten vallen.

Na op blz. 2 de vraag te hebben gesteld: »Is het op den huidigen dag met den tegenwoordigen hoogen graad van ontwikkeling van het particuliere verzekeringswezen en de groote soliditeit der vele goede instellingen nog onafwijsbaar noodzakelijk, dat de officieren zelf een fonds in stand houden, waartegen zoovele meer of minder gerechtvaardigde klachten bestaan«, betoogt de Schrijver, dat de *officiëren* van een eeuw geleden eigenlijk bij gebrek aan beter den *grondslag* hebben gelegd van onze tegenwoordige Weduwen- en Weezenkas, doch dat de officieren, *nu* nog een begin moettende maken met het *in het leven roepen* eener instelling voor de verzorging der toekomst hunner weduwen en weezen, bij de vele vertrouwde levensverzekeringsmaatschappijen, er niet aan zouden denken dit onderling te doen.

Die redeneering is m.i. niet juist; wat toch was het geval? Tot het jaar 1795 bestond er in ons land geen dergelijke instelling, noch genoten de weduwen en weezen der officieren onderstand uit de schatkist; na dien tijd — in de jaren, gedurende welke ons land de Bataafsche Republiek werd genoemd — schijnen er bij enkele korpsen, bij wijze van een onderonsje, van die instellingen te zijn opgericht, doch bij de voornaamste Wapens, de infanterie en cavalerie, bestonden ze niet, zoodat de weduwen en weezen van onbemiddelde officieren, die niet van andere zijde gesteund werden of zelf in hun onderhoud konden voorzien, tot den bedelstaf raakten.

Om aan dien toestand een einde te maken, werd bij decreet van Koning LODEWIJK NAPOLEON van 1 Maart 1807 bepaald: »Er zal eene Kas ten behoeve van de weduwen en weezen der officieren van de landmagt opgericht worden, door middel van geringe kortingen op den voet als bij de Pruisische armée plaats heeft«, welke Kas reeds drie jaar later, bij de inlijving van ons land bij Frankrijk, door Keizer NAPOLEON werd opgeheven.

Toen nu, na het herstel onzer onafhankelijkheid in 1814, zich de behoefte deed gevoelen aan wijziging van velerlei toestanden op militair gebied, werd bij besluit van den Souvereinen Vorst van 24 Juli van dat jaar N°. 53 aan eene commissie van opperofficieren, onder tal van andere aangelegenheden, ook eene *verbeterde* inrichting van de Weduwen- en Weezenkas opgedragen, terwijl uit het deswege opgemaakt en in het archief berustend verbaal blijkt van eene van wege Z.K.H. aan de commissie gerichte nota van lateren datum, waarbij »Hoogst dezelve van de commissie de gedagten

verlangt te vernemen omtrent de inrigting van zoodanig weduwen- en weezenfonds«.

Gebruik makende van hare bevoegdheid, heeft deze den Heer KESMAN de *herziening* van het besproken onderwerp opgedragen, wiens concept-statuten, na door haar te zijn goedgekeurd, den Souvereinen Vorst ter bekrachtiging zijn aangeboden.

Staat dus vast dat de Weduwen- en Weezenkas niet door de *officieren* — als beweerd —, doch door de *Regeering* is ingesteld, daarmede is tevens het beginsel gehuldigd — waarvan ook in onze dagen niet wordt afgeweken —, dat de zorg voor de weduwen en weezen van zijn overleden ambtenaren eenig en alleen tot de bemoeienis van den *Staat* behoort.

Tot meerder bewijs volgt hieronder, wat in de Tweede Kamer der Staten-Generaal bij de behandeling van het wetsontwerp, regellende de pensioenen van de weduwen en weezen van overleden burgerlijke ambtenaren, dienaangaande ter sprake is gebracht:

»Nopens de vraag of het wenschelijk is, dat de Staatszorg zich uitstrekt tot de weduwen en weezen van overleden ambtenaren achtten vele leden het wel wenschelijk, omdat het bevorderlijk is tot het verkrijgen van goede ambtenaren en goed werk en dat deze niet geplaagd worden door de gedachte, dat hunne echtgenooten en kinderen bij hun overlijden in behoëftige omstandigheden achterblijven. Het gaat te ver te zeggen, dat de Staat alleen met den ambtenaar zelf te doen heeft; deze kan niet zoo absoluut van zijn gezin worden gescheiden. En indien men de zorg voor de weduwen en weezen aan de ambtenaren zelve overlaat, loopt men gevaar dat die zorg, vooral waar zij geringe traktementen genieten, veronachtzaamd wordt. Ook vergete men niet, dat het sluiten eener levensverzekering tot een voldoende bedrag bij particuliere maatschappijen niet alleen voor vele ambtenaren te duur, maar ook voor anderen, die vermogend of ongehuwd zijn, onnoodig is. Dwingt de Staat allen tot zoodanige verzekering bij eene onder zijn beheer staande instelling, dan kunnen de premiën, ook dan wanneer die instelling geenerlei subsidie geniet, veel lager zijn«.

Ik voeg hieraan nog toe, dat blijkens mededeeling der Regeering van de zijde der *ongehuwde* ambtenaren geenerlei protest was vernomen tegen de voorgestelde regeling: bijdragen zoo van gehuwde, als ongehuwden, en doe dit als tegenstelling van de op blzn. 14 en 15 der brochure besproken klacht, dat de verplichte bijdrage van ongehuwde officieren aanleiding geeft tot groote onbillijkheid, die op geenerlei wijze is goed te praten en dan ook door het hoofdbestuur van de Vereeniging van Officieren van de Landmacht in zijne alom verspreide circulaire als een van de eerste grieven in het program wordt genoemd.

In de Memorie van Toelichting, behoorende bij het wetsontwerp tot toekenning van pensioenen aan de weduwen en weezen van

militairen en gepensioneerde militairen beneden den rang van officier, vind ik vermeld:

»De vraag of de staatszorg op het gebied van het pensioenwezen zich behoort uit te strekken tot de gezinnen der ambtenaren heeft reeds jaren geleden in de wettelijke regeling van de pensioenen der weduwen en weezen van burgerlijke ambtenaren beantwoording gevonden.

»Aan die regeling ligt ten grondslag de erkenning dat de Staat zoo uit redelijke overwegingen als eigen welbegrepen belang verplicht is zooveel mogelijk te voorzien in het lot der door zijn ambtenaren nagelaten betrekkingen».

En dat de Staat van af den beginne de Weduwen- en Weezenkas van de officieren niet alleen financieel heeft geschraagd, maar later in moeilijke jaren, toen de uitgaven de ontvangsten overtroffen, krachtdadig heeft gesteund, blijkt uit het volgende:

Van 1815—1885 zijn door de schatkist betaald de tractementen der administreerende ambtenaren der Kas, f 3000 in de eerste jaren, later minder door inkrimping van het personeel.

Als boven van 1815—1845 alle andere uitgaven voor het voeren der administratie: vuur en licht, schrijf- en drukloon, enz.; eerst te beginnen van 1845, ziet men op de jaarlijksche verantwoording een bedrag van f 200 uitgetrokken, doch slechts als vergoeding voor *schrijf- en drukloon*.

Van 1834—1840 ontving de kas het bedrag der korting op de tractementen der officieren voor geneeskundige behandeling, en medicamenten, dat krachtens het Kon. Besluit van 1817 tot het jaar 1834 ten bate van 's Rijks schatkist was gebracht; te zamen f 433.000.

Als boven van 1839—1842 krachtens koninklijke machtiging, f 141.000.

Als boven van 1845—1868 eene jaarlijksche subsidie van f 12.000, te zamen f 282.000.

Als boven van 1843—1880 2% van alle rekeningen wegens door fabrikanten en kooplieden ten behoeve van het Departement van Oorlog geleverde lakens, stoffen en leder, die vroeger een deel uitmaakten van Rijks baten, f 800.000.

Bovenvermelde cijfers mogen niet alleen strekken ter wêrlegging van des schrijvers bewering, dat de Weduwen- en Weezenkas uitsluitend en alleen gevormd is uit de bijdragen der officieren, maar ook tevens van die op blz. 25 uitgesproken, dat de Regeering, als het te eeniger tijd met de Weduwen- en Weezenkas spaak loopt, den officieren wel zwaarder lasten zal opleggen of de uitkeeringen besnoeien, maar met 's Rijks gelden wel niet zal bijspringen.

Van ongeveer gelijke strekking was de bewering van een der voormannen van het nieuwe regime, waar hij blijkens het verslag van het verhandelde ter avondvergadering, hiervoren genoemd, een parallel trok tusschen de (Weduwen- en Weezen) Kas der officieren en

het fonds der burgerlijke ambtenaren en deed uitkomen, dat van de zoogenaamde Regeeringszorg voor de officiersweduwen en -weezen maar weinig te bespeuren is, vergeleken bij de tegemoetkoming van Rijkswegen aan (weduwen en weezen) van burgerlijke ambtenaren.

Hoe onjuist ook die redeneering is, zal het volgende aantoonen:

Volgens de wet van 9 Mei 1890, Staatsbl. n°. 79, waarbij het pensioenfonds voor de weduwen en weezen van burgerlijke ambtenaren is ingesteld, bestaat dit fonds uit:

a. de kapitalen, aan het fonds toegekend volgens art. 36 der Wet tot regeling van de pensioenen der burgerlijke ambtenaren en de rente dier kapitalen.

b. de bijdragen der ambtenaren en ontslagen ambtenaren.

Wie nu niet oppervlakkig wil oordeelen, wat toch allereerst noodig is voor hem, die van het gelezene in openbaar debat gebruik maakt, zal, om zichzelf te hoeden voor verkeerde uitlegging, willen weten, *waarom* de kapitalen onder a genoemd ten bate van het hier besproken fonds zijn gebracht.

Daartoe artikel 36 hiervoren genoemd opslaande (Wet van 9 Mei 1890, Staatsblad, n°. 78) vindt hij vermeld, dat uit de bezittingen van het bij die wet opgeheven pensioenfonds voor burgerlijke ambtenaren, eene som van drie millioen aan het Rijk wordt uitgekeerd (ter betaling van de bereids ten laste van het opgeheven fonds verleende pensioenen) en dat de overige kapitalen en baten van dat fonds zullen overgaan in het op te richten weduwen- en weezenfonds voor burgerlijke ambtenaren.

Nu ligt het voor de hand, dat de onderzoeker al verder weten wil, om welke reden het weduwen- en weezenfonds zoo mild bedeed wordt uit de kapitalen van het opgeheven pensioenfonds voor burgerlijke ambtenaren.

De redenen, die daartoe aanleiding hebben gegeven en te vinden zijn in de bij het wetsontwerp behorende Memorie van Toelichting en verdere bijlagen, komen hierop neer, dat door de ambtenaren, *tegen* de bedoeling der Wet van 1846, *meer voor hun eigen pensioen was bijgedragen, dan noodig bleek.*

Te herstellen was, naar de meening der Regeering, die fout niet. Teruggave van het te veel betaalde zou eene feitelijke onmogelijkheid zijn. Door het te veel betaalde aan zich te trekken, zou de Staat aan de begane fout eene daad toevoegen, die uit een juridisch oogpunt wèl, maar uit een zedelijk oogpunt niet te verdedigen zou zijn, zoodat er geen ander, maar ook geen beter middel bestond, om de begane fout zooveel mogelijk goed te maken, dan, mede in overeenstemming met den wensch der burgerlijke ambtenaren zelve (aan wie voortaan pensioenen werden verleend ten laste van den Staat tegen behoorlijke korting hunnerzijds), de kapitalen, aan het opgeheven burgerlijk pensioenfonds toebehoorende, voor zoover die

voor het doel noodig waren, als eerste grondslag voor het op te richten weduwen- en weezenfonds te doen strekken.

Alleen door dus te handelen, ontstond de mogelijkheid, om aan de weduwen en weezen, zoowel van de bestaande als van de toekomstige ambtenaren, tegen eene dragelijke bijdrage hunnerzijds het voorgestelde pensioen te verleen.

Resumeerende, staat dus vast, vlakweg tegen de bewering in, dat de Staat zich groote offers heeft getroost voor de Officiers Weduwen- en Weezenkas, maar geen cent heeft uitgegeven voor het weduwen- en weezenfonds van burgerlijke ambtenaren, hetgeen trouwens voor zoo'n kapitaalkrachtig fonds ook onnoodig was.

Een ander bezwaar geldt de belegging van circa het geheele vermogen der kas in staatspapieren. Waarom toch niet door aankoop van 4 % rentegevende pandbrieven of obligaties meer rente gekweekt, dan nu het geval is, van de 7 millioen inschrijvingen N. W. S?

Ja, hooge rente betaalt de Staat niet aan zijn crediteuren, waartegenover staat, dat, volgens art. 176 der Grondwet, de verbintenissen van den Staat jegens zijn schuldeischers zijn gewaarborgd; voorwaar geen gering voordeel!

Het ligt dus voor de hand, dat de Regeering, waar het kapitalen betreft, toebehoorende aan minderjarigen, aan instellingen door, met behulp of onder toezicht van den Staat opgericht, bij Wet of Kon. besluit vaststelde, dat de belegging der kapitalen moest geschieden in inschrijvingen N. W. S.

Eerst in de laatste jaren is zij er — zij het dan ook schoorvoetende — toe overgegaan, het beleggingsveld wat te verruimen. Zoo werd bij art. 1 van de Wet van 29 Juni 1899, Staatsblad N°. 149, art. 21 van de Wet van 9 Mei 1890, Staatsblad N°. 79, in dien zin gewijzigd, dat voortaan van de aan het pensioenfonds voor de weduwen en weezen van burgerlijke ambtenaren toebehoorende kapitalen 48 millioen nominaal in N. W. S. bleef belegd, doch voor het meerdere de belegging kon geschieden in andere, daarbij bepaaldelijk aangewezen fondsen.

Een dergelijke maatregel zien wij toegepast bij onze Weduwen- en Weezenkas, de Rijkspostspaarbank, Rijksverzekeringsbank en ook bij het kortelings opgerichte pensioenfonds voor de weduwen en weezen van militairen of gepensioneerde militairen van de Landmacht beneden den rang van officier.

Als zeker mag intusschen worden aangenomen, dat de verruiming van het beleggingsveld één der factoren is geweest, die nadeelig heeft gewerkt op den koers der staatspapieren.

In een onzer financieele bladen vond ik dezer dagen vermeld: »de Nederlandsche staatsschulden maken een droevige figuur; zoowel de integralen als de driepercents ondergingen weer fractioneele verlaging in verband met de te wachten nieuwe leening: zij onder-

vonden bovendien veel concurrentie doordien verschillende groote maatschappijen, waaronder zijn van uitstekende reputatie, haar pandbrieven of obligaties tot een hooger percentage aanbieden.

En dat de verlaging van het koerspeil lang niet van beteekenis ontbloot is, kan hieruit blijken, dat

de drie percents in het jaar 1895 gemiddeld 99, thans 82%,
» integralen » » » » » 85 » 71%

noteeren.

Inderdaad, voor het verkoopen van inschrijvingen N. W. S. is het thans zeker geen tijd, al ging men daarbij ook met de grootste omzichtigheid te werk; mocht men desnietteenstaande, uit zucht naar hoogere rente, toch daartoe willen overgaan, dan zou bij de weinige vraag naar deze soort staatspapieren eene nog sterkere depressie te verwachten zijn en de hoogere rente niet opwegen tegen het verlies aan kapitaal.

Eindelijk zij er op gewezen, dat de schrijver zich op blz. 10 zijner brochure schromelijk vergist, vooreerst door het vermogen der kas op f 8.368.000 te stellen, ten tweeden in zijne berekening, dat, werden de f 7.470.000 inschrijvingen N. W. S. omgezet in 4% pandbrieven en obligaties, er ruim f 105.000 meer rente zou gekweekt worden, dan thans het geval is. Hij zag daarbij over het hoofd, dat die kapitalen slechts de *nominale* waarde vertegenwoordigen en zijne conclusie zou alleen dan juist zijn, indien de verkoop à pari kon geschieden; voorwaar geen klein verschil met den huidigen koers!

Ten slotte nog eene enkele opmerking.

Op blz. 13 vestigt de schrijver er de aandacht op, dat van een *evenwicht* tusschen de bezittingen en de toekomstige baten eenerzijds en de geldelijke verplichting der instelling anderzijds, waarvan de directie in haar 10-jarig verslag gewag maakt, geen sprake kan zijn, indien de stand van de Kas — behoudens de mogelijkheid van onverwachte, ongunstige afwijkingen van de aangenomen grondgetallen — eene verhoogde uitkeering toelaat; eene verhoogde uitkeering toch moet noodzakelijkerwijze het verkregen evenwicht weer verbreken, wanneer ze niet met verhoogde contributies gepaard gaat.

Met die zienswijze kan ik mij niet vereenigen, omdat het verslag *sluit* met de mededeeling, dat de toestand der Kas gunstig is, hetgeen m. i. zeggen wil, dat de financieele draagkracht, behoudens onvoorziene gebeurtenissen, van dien aard is, dat zonder het evenwicht te verbreken, de uitkeering kan worden verhoogd; moest die verhooging worden gekocht tot den prijs van verhoogde contributies, dan zou zoo'n ingrijpende maatregel zeker niet door de directie zijn verzwegen.

De veronderstelling, die, volgens het relaas der courant altijd, door een der woordvoerders op de hier besproken vergadering zou zijn gemaakt, dat de in uitzicht gestelde verhoogde uitkeering een gevolg

is van de actie, die van de Vereeniging van Officieren uit gaat, kan niet anders dan met stilzwijgen worden beantwoord; want wat te denken van eene directie, die zóó zou handelen, lijnrecht in strijd met de 2^e alinea van art. 19 der statuten, luidende:

»Zij (de directie) houdt voortdurend het oog op de belangen en op den toestand der Instelling en doet — zoo de omstandigheden haar daartoe aanleiding geven — aan den Minister van Oorlog voorstellen tot het nemen van maatregelen, die haar in het belang van de kas en van hen, die deze door hunne bijdragen in stand houden en vooral voor de weduwen en onverzorgde kinderen noodig, nuttig of raadzaam voorkomen«.

Wie zoo spreekt, oordeelt zichzelf.

's-Gravenhage, 1911.

MÄRCKELBACH.

Het opwerpen van veldversterkingen.

Aan geen onderdeel der opleiding van kader en manschappen wordt in ons land minder aandacht besteed, dan aan de veldversterkingskunst, terwijl toch feitelijk het Velddienstvoorschrift en een Veldversterkingskunst-voorschrift de meest populaire voorschriften moesten zijn, omdat alle Wapens die beide voorschriften noodig hebben.

Bij ons is dit, op het oogenblik, echter onmogelijk, daar wij geen officieel Veldversterkingskunst-voorschrift bezitten en slechts kunnen beschikken over een Pioniersvoorschrift voor de infanterie, dat bij zijn eerste verschijnen in 1906 reeds verouderd was (zie M. S. 11 en 12, 1909) en in 1909 *ongewijzigd* een 2^e uitgave beleefde. ¹⁾

Achterlijk, zeer achterlijk is onze infanterie op het gebied der veldversterkingskunst, en in de laatste 15 jaren zijn wij geen stap vooruitgegaan.

Toen ik 16 jaar geleden officier werd, was het gewoonte, dat men gedurende het 1ste jaar verscheidene opdrachten moest uitwerken.

Ik ontwierp bij ééne van die opdrachten het profiel van eene gevechtsdekking, dat zich geheel aanpaste aan het terrein en kreeg toen eene opmerking over mijne vermetelheid, om zelf een prentje te verzinnen, terwijl in het voorschrift een model was vastgesteld.

Zooals ik reeds vroeger opmerkte, bestaat het pionieren bij de infanterie over het algemeen in het maken van schanskorven, driepas-keuken en eene loopgraaf voor knielende schutters.

Waar nu het pionieren op deze wijze gebeurt, kan men zeggen: Gelukkig, dat er weinig gepionierd wordt, want zoo is het tijd verknoeien.

Schanskorven maken komt in oorlogstijd niet meer voor. Personeel, dat het kan, bestaat niet meer; het kost te veel tijd en meestal is er geen geschikt materiaal voor.

Een gat graven, om eten te koken, kan elke man; dit behoeven wij hem niet te leeren, maar zeker is het fout, als wij den man in eene driepas-keuken een model te aanschouwen geven, dat niet deugt.

Bij oefeningen op groote schaal komt het bij ons *nooit* voor, dat een troep, in eenigszins grooter verband, versterkingen opwerpt en verdedigt.

Onze infanterieofficieren beschikken over te weinig bekendheid met

1) In het in 1911 verschenen Zakboekje voor den Pionier, door den Majoor der Genie J. H. A. MIJSBERG, zijn enkele bladzijden aan de versterkingskunst gewijd.

het arbeidsvermogen van de op een gegeven oogenblik beschikbare troepen, zelden of nooit zijn door hen de moeilijkheden ondervonden, die het werken bij nacht oplevert.¹⁾

Herhaaldelijk is in het Wetenschappelijk Jaarbericht door den Kapitein OLDENBURGH hierop gewezen.

Onze cadetten hebben, na hun detachering bij den troep, de overtuiging dat Pionier- en Versterkingskunst, evenals Wiskunde voor hen een studievak is, maar dat zij daarmede later practisch, als officier, niets te maken hebben, en wie kan hun daarin ongelijk geven.

Wat baat het, of eene zwakke compagnie pioniers per divisie in technische werkzaamheden geoefend wordt, als de rest der troepen nooit in die richting werkzaam is. Wij moeten zuinig zijn op onze zwakke compagnie pioniers en mogen deze niet gebruiken voor eenvoudige technische werkzaamheden, die ieder Wapen zelf moet kunnen verrichten en zeer zeker is het *misbruiken* van die compagnie, als men haar als infanterie in de tirailleurlinie laat optreden, omdat zij een oogenblik werkeloos is.²⁾

Ook het goed gebruik der pioniers en technische troepen moet geleerd worden; daarom dubbel jammer, dat zij niet in het divisieverband zijn opgenomen. Veel, wat thans door de pioniers verricht wordt, is zuiver infanteriewerk, maar wil de infanterie tot dien arbeid in staat zijn, dan is eene *vlugge* en *juiste* beoordeeling van het terrein en een practische blik op de ter plaatse aanwezige hulpmiddelen een vereischte en dit kan alleen door practijk verkregen worden.

In vreedestijd moeten wij de aanvoerders er aan wennen, *vlug* hun bevelen te geven.

Ce qu'on appelle une inspiration, n'est qu'un calcul rapidement fait (Maréchal SOULT).

Wij, Hollanders, doen te veel aan het »zuerst wägen«, maar laten dan het »wagen« van den Duitscher achterwege en blijven aan het »wägen«, tot het te laat is.

Bij kadermanoeuvres moet men dus eene zaak, eene stelling, enz. niet eerst van alle kanten gaan bekijken, alvorens een besluit te nemen.

Dit werkt bij ons langzame Hollanders het dralen nog meer in de hand.

Neen, gewinnen spoedig een besluit te nemen en eerst daarna het besluit bespreken.

Zeg tegen den Hollander: neem *spoedig* eene beslissing, al is zij desnoods fout, en tegen den Franschman: bedenk U geruimen tijd, maar dan moet het ook goed zijn.

Er moet bij ons meer gang in komen.

Ik ben heilig overtuigd, dat het met den korten oefeningstijd *niet*

1) Opdat de infanterie over voldoende oefeningsmateriaal op pioniergebied beschikt, is het zaak de f 40, die per bataljon jaarlijks beschikbaar zijn, goed te besteden.

2) Deze bepaling komt in Man. voorschr. 1911 niet meer voor.

wenschelijk is, het oefeningsprogramma der manschappen uit te breiden, integendeel, maar noodzakelijk is het, dat het kader veel meer op pioniergebied kan presteeren.

Dit laatste kàn, zonder voor de verschillende rangen het examenprogramma uit te breiden, als men maar geen van buiten leeren vergt van een voorschrift, doch van den man eischt, dat hij zijn verstand gebruikt. »Le soldat doit moins savoir dire que savoir faire.«

Wat doet het ertoe, of het kader de afmetingen uit het hoofd weet van eene fascine, van een schanskorf, enz., maar wel moet het weten, welke gronddikten bescherming geven tegen vuur, en welke afmetingen zijn schop heeft.

De manschappen moeten alleen geoefend worden in het gebruik van hun gereedschap, maar officieren en kader moeten leiding weten te geven aan de werkzaamheden.

Zooals ik reeds elders opmerkte, maakte ik 16 jaar geleden mede, dat men bij velddienst-oefeningen eene calque van eene voorpostenstelling in den zak had en deze op eene kaart overdrukte, zonder in het minste rekening te houden met terrein en omstandigheden, en op dat peil staan wij thans nog op veldversterkingskunstgebied.

Draagt men aan eene afdeeling op eene gevechtsdekking te maken, dan is het 10 tegen 1, dat er gevraagd wordt: Welk figuur moeten wij maken fig. 1 of 2 uit het boekje, en vraagt men niets, welnu, dan wordt aan fig. 1 begonnen.

Hadden kader en manschappen die prentjes maar nooit gezien, dan werden wellicht betere dekkingen gemaakt, dan nu het geval zal zijn.

Op het onlogische bij »de Regeling der werkzaamheden tot het opwerpen van eene dekking« werd door mij reeds vroeger in dit Tijdschrift gewezen, o.a. dat de kapitein eerst een profiel vaststelt en, als hij dan uitgerekend heeft, hoe groot borstwering en gracht moeten zijn, gaat kijken of hij het vastgestelde profiel wel gebruiken kan en vuur op het voorterrein kan brengen. ¹⁾

Van het uitrekenen van een profiel op het gevechtsveld komt niets, en voorts is het volstrekt niet gezegd, dat het profiel der dekkingen voor eene compagnie overal het zelfde zal zijn.

Men maakt bij voorkeur geen loopgraaf aan een stuk voor eene geheele compagnie, doch liever vele kleine loopgraven, telkens b.v. voor eene halve sectie. ²⁾

Aan den sectiecommandant dus om de inrichting der dekkingen voor zijn sectie vast te stellen.

1) In het voorschrift 1906 staat, dat de C.-Ct. de *richting* der loopgraaf verandert, indien dit niet kan, in het voorschrift 1909 is *richting* veranderd in *inrichting*.

2) Groote intervallen tusschen verschillende afdeelingen, zijn in het algemeen voor de gevechtsleiding geen bezwaar, als men in elke afdeeling de manschappen goed bij elkander houdt.

De C.-Ct. wijst den sectie-c^a. de plaats, waar hij wenscht, dat zij voor hun sectie gevechts- of afwachtingsdekkingen maken en geeft de richtingen aan, waarin die dekkingen moeten loopen.

Bij gevechtsdekkingen hebben de sectiecommandanten dan rekening te houden met grondsoort, uitzicht en grondwater en bij afwachtingsdekkingen met grondsoort en grondwater.

Aan den C.-Ct. is het, om te zorgen voor voldoende schootsveld, uitzetten en opnemen van afstanden en om later verband te brengen tusschen de verschillende dekkingen en de afzonderlijke gedekte opstellingen voor C.-Ct. en S.-C^a. door middel van gemeenschapsloopgraven, optische telegrafie en, naar wij hopen binnen korten tijd, door middel van de telefoon; want eene compagnie infanterie moet evengoed over telefonische verbindingen kunnen beschikken, als eene batterij veldartillerie.

Natuurlijk wijzigt zich het profiel der bovengenoemde gemeenschapsloopgraven doorlopend naar het terrein.

Voorts zorgt de C.-Ct. voor het vervaardigen van afzonderlijke observatieposten, latrines en hindernissen en het plaatsen van wegwijzers in de gemeenschapsloopgraven, terwijl in een tactisch steunpunt ook eene dekking voor eene hulpverbandplaats kan worden opgeworpen.

Een voorname factor is de aanvoer van drinkwater.

De Hollandsche jongen, die graaft, verwerkt enorme hoeveelheden.

De C.-Ct. laat de boven aangegeven en opgenomen afstanden in eenvoudige schetsen opnemen en in de gevechtsdekkingen ophangen.

Het kader moet geleerd hebben, dat de loopgraaf, **kort, smal en laag** moet zijn. De eerste twee factoren worden in ons V. P. I. genegeerd. *Laag*, d.w.z. bij voorkeur *geen* borstwering, en als uitzicht of grondwater die borstwering noodig maken, dan moet deze toch zoo laag mogelijk zijn. ¹⁾

Voorts moet het kader weten, dat het binnentalud steil, het buitentalud flauw en de ingraving smal en steil en dus vanzelf diep moet zijn (minimum en ook gewenschte bodembreedte 0,6 M.), alsmede welke borstweringdikte noodig is in de verschillende grondsoorten.

De sectiecommandant gaat nu op de plaats, waar eene gevechtsdekking moet komen, **zelf** op den grond liggen en ziet hoe hoog hij zijn oogen boven het maaiveld moet houden om voldoende schootsveld te verkrijgen. Is dit het geval op ± 0 M. dan is geen borstwering noodig.

Nemen wij nu aan, dat hij voldoende uitzicht heeft op $\pm a$ M., dan geeft hij het kader op:

I. Vuurlijnhoogte a cM.

II. Borstweringdikte . . . cM.

1) De borstweringdikte zal hierdoor vaak grooter worden, dan daarvoor, als dekking, noodig zou zijn.

III. Eindpunten van den voorwand der ingraving. (Deze eindpunten worden op het terrein met een schop of een paar stokjes aangegeven.)

IV. Plaatsen, waar traversen en c. q. schuilplaatsen komen. (Eveneens met een paar stokjes aangegeven.)

Nadat de afdeeling, die de dekking moet ontgraven, wapens en uitrusting heeft afgehangen, en de schoppendragers hun schop uit het foudraal hebben genomen, wordt die afdeeling geformeerd met de schoppendragers in het voorste gelid.

De commandant der afdeeling verdeelt nu de schoppendragers over het te ontgraven gedeelte en het achterste gelid legt zich achter zijn voorman neder.

De beide eindpunten van den voorwand worden door eene kielspit verbonden¹⁾ met uitsparing van de plaats der traversen.

Elke man graaft nu tot hij eene dekkingshoogte (d. i. borstweringshoogte plus ingravingsdiepte) van $\pm 1,4$ M. heeft gekregen en graaft zich dus 1,4—a M. in.

Maakt men nu reeds een armsteunvlak, dan wordt het geheel daardoor omslachtiger en de bescherming voor den man, gedurende den tijd, dat de gevechtsdekking als afwachtingsdekking moet dienst doen, minder.

Het lijkt mij daarom beter, dat bij het graven van deze eenvoudige gevechtsdekkingen het maken van een armsteunvlak gerekend wordt tot de kleine verbeteringen, die de schutter zelf aanbrengt. Hij kan dat dan regelen naar zijne lengte.²⁾

Stuit de man bij het graven op grondwater, dan kan hij eene diepte van 1,4—a M. niet halen, en moet hij 2 dM. boven het grondwater blijven. In de diepte kan hij dan geen voldoende dekkingshoogte krijgen en moet de vuurlijn dus hooger komen.

Is het voor den sectiecommandant mogelijk, door middel van eene sloot of greppel van te voren den grondwaterstand te bepalen, dan zal hij natuurlijk *dadelijk* bij het vaststellen van zijn vuurlijnhoogte met dat grondwater rekening houden.

Zooals boven reeds werd aangegeven, begint elke man te graven bij den voorsten rand van de ingraving en gaat dan zoo steil mogelijk naar beneden.

Heeft de borstwering de verlangde dikte en hoogte verkregen, maar is de ingraving nog niet op voldoende diepte, dan wordt de grond, die nu nog beschikbaar komt, gebruikt om het buitentalud eene flauwe helling te geven.

Is de gewenschte ingravingsdiepte bereikt, maar de noodige borst-

1) Daar het kader tot nu toe geleerd heeft breede ingravingen te maken voor eene opstelling op 2 gelederen is het misschien nu wenschelijk 0,7 M. achter de voorste lijn van ingraving eene lijn aan te geven, die voorloopig den achterkant der ingraving aanduidt. Blijkt later, dat eene bredere ingraving noodig is, dan wordt die lijn genegeerd.

2) Het V. P. I. regelt te veel details.

weringdikte of -hoogte nog niet verkregen, dan kan men den grond niet meer uitsluitend door verdieping krijgen en moet de bodembreedte grooter worden dan 0,6 M., als men er ten minste niet toe overgaat eene buitengracht te maken.

Laat het grondwater eene verdieping van de binnengracht toe, dan zal men ook nu, getrouw aan het beginsel dekking zoeken in de diepte, het verbreeden door verdiepen trachten te verminderen.

Men laat dan op 1,4 M. onder de vuurlijn een banket staan van 0,3 à 0,5 M. breedte en graaft daarachter verder uit, tot men voldoende grond heeft gekregen. De geul, achter dat smalle banket, kan dan dienst doen als gemeenschapsgang. Laat het grondwater geen verdere ingraving toe, dan kan de noodige grond slechts verkregen worden, door verbreeding van de binnengracht. In eene voorbereide verdedigende stelling zal men echter goed doen, de binnengracht smal te houden en den grond te halen uit eene buitengracht.

De buitengracht, die alleen dienst doet als gronddepot; kreeg vroeger een vorm, die voor het graven het gemakkelijkst was, thans moet men ook rekening houden met het waarnemen uit luchtballons en vliegmachines, en haar dus smal houden. Reeds boven gaf ik aan, dat het wenschelijk is loopgraven te maken voor eene halve sectie. Ter localiseering der werking van brisantgranaten verdient het dan aanbeveling halverwegen en aan beide uiteinden eene travers, als scherfweer, te laten staan met zeer flauwe taluds.

Ter verbinding van het rechter- en linkergedeelte van de gevechtsdekking, wordt dan om de travers een gemeenschapsgang van 0,3 M. bodembreedte gegraven.

In het Duitsche voorschrift loopt een dergelijke gemeenschapsgang achter om de travers, in het Russische, om vuurlijn te winnen, langs het koptalud.

Nemen wij nu aan, dat de traversen, op het maaiveld gemeten, eene breedte hebben van 1,7 M., dan komt men voor 3 traversen tot eene lengte van 5,1 M. Komen er nu in den geest van het Duitsche voorschrift tusschen 2 traversen, onder de frontborstwering ook 2 schuilplaatsen, buitenwerks gemeten 3,75 M. (binnenwerks 3 M.), dan geeft dat $4 \times 3,75 = 15$ M. en komen wij voor de $\frac{1}{2}$ sectie tot eene lengte van ± 20 M.

De vervaardiging van de hierboven aangegeven schuilplaatsen onder de frontborstwering is zeer eenvoudig; er wordt absoluut geen technisch personeel voor vereischt.

Zijn deze schuilplaatsen onder het maaiveld gelegen en hebben zij eene dekkende grondlaag van 0,45 M., dan beschermen zij tegen granaten uit veldkanonnen.¹⁾

De sectiecommandant laat, voordat met graven wordt begonnen,

1) Bij het vervaardigen van deze schuilplaatsen moet de grondwaterstand bekend zijn.

haaks op de richting van de vuurlijn twee planken of rondhouten a leggen, lang $\pm 1,7$ M. en op een afstand van $\pm 3,75$ M., op deze beide rondhouten a worden ribben of rondhouten b neergelegd, evenwijdig met de vuurlijn, zoodat zij de balken a over 1,4 M. bedekken. Hebben de ribben of rondhouten b dus eene dikte van 0,15 M., dan zijn er 9 noodig.

De rondhouten b moeten zoo gelegd worden, dat hun bovenkant straks 0,45 M. onder de vuurlijn komt.

De loopgraaf wordt nu gewoon uitgegraven, alsof er geen balken a of b waren neergelegd, en deze worden dus onder de frontborst-wering begraven.

Is de loopgraaf op diepte gekomen, dan wordt de grond onder de rondhouten b uitgehold.

Hebben die rondhouten b eene dikte van 0,15 M., dan dragen zij 3 M. (de binnenwerksche ruimte) vrij; zijn zij minder zwaar, dan moeten eene of meer tusschen-ondersteuning, in den vorm van een juk, gemaakt worden.

Met nadruk moet ik wijzen op de noodzakelijkheid de gevechtsdekking van schietgaten te voorzien. In werkelijkheid schiet de man recht voor zich uit, dus aan het bezwaar, dat een schietgat het schootsveld beperkt, hecht ik geen waarde.

Geloofst men, dat er kans bestaat, dat de man in werkelijkheid zal richten, dan heeft men in ieder geval meer kans, daarop bij vuren door een schietgat, terwijl bij niet richten het schietgat den man belet achter de dekking verticaal in de lucht of met daarmede overeenkomende schootshoeken te vuren. Al geeft een schietgat geen voldoende dekking tegen vuur, dan geeft het toch positief den man een geruster gevoel.

Kan nu de infanterie bovenaangegeven eenvoudige dekking met eenvoudige schuilplaatsen maken in verschillende terreinen en onder verschillende omstandigheden, dan kunnen wij op dit punt tevreden zijn, daar deze dekkingen ook tot afwachtingsdekkingen kunnen omgezet worden.

Deze dekking is dus het element van de veldversterkingskunst. Voor alles moeten wij tot den grootst mogelijken eenvoud komen, misschien zal het dan mogelijk zijn eenige belangstelling in de versterkingskunst op te wekken en haar in ons leger de plaats te doen innemen, waar zij recht op heeft.

Ook voor tactische steunpunten vormt bovenaangegeven loopgraaf het element; het oude begrip schans is zoo goed als uit de veldversterkingskunst verdwenen.

Zeer juist geeft de Deutsche F. B. dit weer, waar dit voorschrift zegt, dat een tactisch steunpunt eene combinatie is van gevechts- en afwachtingsdekkingen, die naar alle kanten vuur kunnen brengen en door eene hindernis omgeven zijn.

In de F. B. is dus de schans geheel verdwenen en slechts bij hooge

uitzondering, als deel van de bovenaangegeven groepsversterking of wel zelfstandig, zal de gesloten schans op haar plaats zijn. Toe te laten is zij bij versterking van etappenplaatsen, bruggenhoofden en tot afsluiting van gappingen in een vestingfront.

Eene groepsversterking op den rechtervleugel van eene stelling, voor eene compagnie infanterie, werd dezen zomer door 83 cadetten in het cadettenkamp in 8³/₄ uur opgeworpen.

Hierbij moet evenwel in rekening worden gebracht, dat ik te voren de plaatsen der dekkingen had aangegeven en het materieel, noodig voor de schuilplaatsen, enz. had laten sorteeren, zoodat dadelijk na aankomst met werken kon worden aangevangen.

De helft der cadetten had de lange schop en de andere helft de infanterieschop.

In front had de versterking 4 infanterie-gevechtsdekkingen, als boven omschreven, ieder voor $\frac{1}{2}$ sectie en in het midden eene gevechtsdekking met schuilplaatsen voor eene sectie mitrailleurs. Op den rechtervleugel 2 gevechtsdekkingen met ruimte ieder voor $\frac{1}{2}$ sectie, maar bezet ieder door een $\frac{1}{4}$ sectie.

Voorts twee afwachtingsdekkingen ééne van $\frac{1}{2}$ sectie en ééne voor 1 sectie.

De laatste was gelegen in de keel en had twee omgebogen vleugels, die als gevechtsdekking waren ingericht en waaruit de om het werk loopende ijzerdraadversperring kon geënfleerd worden. (Deze laatste was gemarkeerd.)

Voorts eene opstelling voor den C.C. en 3 voor sectie-Cⁿ., 2 observatieposten, 2 latrines, eene hulpverbandplaats en de verschillende dekkingen door gemeenschapsloopgraven verbonden.

Breda, 1910.

W. FROGER.

*Eerste-Luitenant der Infanterie,
Leeraar K. M. A.*

Vervoer van toestellen, enz. bij de veldartillerie.

Hoewel nog in het onzekere over de toekomstige formatie van eene batterij veldartillerie, meen ik te mogen aannemen, dat deze eene verandering ondergaat en acht ik het gewenscht op het navolgende te wijzen.

Wanneer eene stelling moet worden verkend, wenscht de B.C. direct te beschikken over richttoestel en batterijkijker en zeer spoedig over telefoon en observatieladder. Hoe dit alles vlug ter plaatse te krijgen, blijft tot dusver een puzzle. ¹⁾

De hulprichter kan de beide eerstgenoemde toestellen reeds niet alleen dragen; de observatieladder is aan twee caissons bevestigd; de onbereden telefoonpatrouille is niet direct bij de hand, wanneer meerdere verbindingen moeten worden gemaakt of de bereden patrouille door toestand van het terrein, afwezigheid voor afbreken van gebruikte verbindingen, enz. niet gebruikt kan worden.

Het wil mij voorkomen, dat het invoeren van een eenvoudig voertuig, ondanks het vermeerderen van het aantal voertuigen, een groot voordeel zou opleveren.

Theoretisch denk ik mij een voertuig in den geest van een voorwagen; de munitiekist inwendig ingericht voor berging der toestellen en verdere benodigdheden voor den B.C., de foudraalbak niet opengewerkt; de deur der munitiekist naar beneden vallende, om als onderschild dienst te kunnen doen. De kist zelve zoodanig op de as geplaatst, dat het voertuig, waarop twee telefonisten een plaats vinden, in evenwicht is.

Aan de achterzijde van den foudraalbak moeten zich bevinden twee spullen voor het plaatsen van richttoestellen en batterijkijker. De hoogte van bak of kist c.q. hiernaar te regelen.

De observatieladder wordt op oordeelkundige wijze er onder bevestigd.

Voor een dergelijk voertuig zouden m.i. slechts twee paarden noodig zijn.

Wordt nu eene stelling verkend, dan volgt de hulprichter met dit voertuig den B.C., die met trompetter en ordonnans de stelling gaat verkennen.

Het voertuig wacht zoo dicht mogelijk bij de vermoedelijke plaats der stelling; de hulprichter begeeft zich naar den B.C., die nu, afhankelijk van de omstandigheden bepaald, op welke der navolgende wijzen hij wenscht waar te nemen:

¹⁾ Na de inzending van dit artikel is eene voorloopige regeling der behandelde aangelegenheid getroffen. RED.

a. Geen verhoogde opstelling.

Het voertuig met paarden of handen ter plaatse opstellen; in het eerste geval daarna afspannen. Onderschild (deur) neerlaten; B.C. en hulprichter plaatsen zich achter batterijkijker en richttoestel; beide staan dus gedekt.

b. Weinig verhoogde opstelling.

Als boven. Het zitbankje van de observatieladder bevestigen aan het disselboomoog en den disselboom verticaal plaatsen. Aan den disselboom wordt een beugel met pin tot plaatsing van den batterijkijker bevestigd. De hulprichter dekt zich achter het voertuig.

c. Verhoogde opstelling.

Observatieladder opstellen; zoo mogelijk voertuig ter plaatse laten voor dekking van hulprichter.

Men heeft nu het voordeel, dat de B.C. dadelijk bij aankomst van de batterij het vuur kan openen, terwijl de batterij thans nog in vele gevallen op den B.C. zal moeten wachten.

De telefonisten kunnen bij het opstellen van het een en ander behulpzaam zijn, c.q. met den stukrijder van het voertuig paarden vasthouden, of wel eene gewenschte telefonische verbinding maken.

Een proef met een gewijzigden voorwagen zou kunnen uitmaken, of het bovenstaande *practisch* mogelijk is.

Breda, 1911.

H. HARMSSEN.

Eene vraag.

Zou het geen aanbeveling verdienen onze reglementen en voorschriften in den vervolge te voorzien van een alfabetisch register, ten einde den gebruiker bij het opzoeken van een of ander punt tijd te besparen; ze op *de zelfde* wijze, b.v. in punten, en niet nu eens in punten, dan weer in artikelen of paragrafen in te deelen; en op het titelblad van *elk* voorschrift de verkorte benaming aan te geven, waaronder het kan worden aangehaald?

K. M.

Korte mededeelingen omtrent militaire zaken in verschillende landen.

Algemeen: Strijd van luchtschepen. De oorzaken van het moeilijk orienteeren in luchtschepen. Mechanische tijdbuis. Samenvouwbare veldtafel, stelsel Kapitein VON KLIMBACHER, Streffl., Mei.

Afghanistan: Reorganisatie van het leger, Jahrb. A. u. M., Juni.

Amerika (Vereenigde Staten van Noord-): De militaire beteekenis van het Panama-Kanaal, Int. Rev., Juni. Vernieuwingen aan vuurmonden en projectielen. 35,56 cm. kustgeschut. Schietproeven ter onderzoek van het doordringingsvermogen van moderne projectielen tegen pantsers, Jahrb. A. u. M., Juni.

Argentinië: Wijzigingen in het reglement der veldartillerie. Oprichting van een regiment veldhouwitsers, Jahrb. A. u. M., Juni.

België: Vestingmanoeuvres. Groote manoeuvres 1911, M. Woch., N°. 64. Vlietschool, Int. Rev., Juni.

Bolivia: Nieuw geschut, M. Woch., N°. 72.

Brazilië: Wijziging in de bestelling van oorlogsschepen, Jahrb. A. u. M., Juni.

Chili: Aanleg van versterkingen in het noorden van het land. Nieuw oefeningsterrein, Jahrb. A. u. M., Juni.

Duitschland: HOPPER's ranglijst van officieren, M. Woch., N°. 65. Recruteering 1911. Het nieuwe schietvoorschrift voor de veldartillerie. Oprichting van commando's en troependeelen, Int. Rev., Juni. Legerbegrooting 1910. Grootere oefeningen in 1911. Slooping van vestingwerken te Keulen. Afschaffing van het onderzoek van veldgereedschappen bij inspectiën. Kaarten tegen verminderde prijzen voor verlofsofficieren. Electriche lastrein, Streffl., Mei.

Ecuador: Bestelling van berggeschut bij de »Rheinische Metallwarenfabrik«, Jahrb. A. u. M., Juni.

Engeland: Reorganisatie van de Canadeesche militie. Maxim-machinegeweren bij de cavalerie aan de Indische noordwestgrens. Herfstoefeningen. Cursus voor verkennings- en ophelderingsdienst, M. Woch., N°. 64. Beoordeeling der groote herfstoefeningen in 1910 door den chef van den generalen staf, Int. Rev., Juni. Kroningsfeesten. Depots voor de veldartillerieregimenten N°s. 5 en 6. Onbruikbare paarden. Houwitsers bij de manoeuvres. Oefeningspatronen voor machinegeweren. Bijeenkomst van hoogere officieren ter beraadslaging over organisatie, beheer, mobilisatie en aanvulling der bereden infanterie, M. Woch., N°. 69. Scheepsvuurmond van 38 cm. L/50, Jahrb. A. u. M., Juni. Expeditie tegen wapensmokkelaars. Nieuwe geweerprojectielen. Legertransportdienst. Oefening der recruten. Vermeer-

dering van het aantal paarden. Ouderdomsgrenzen voor officieren der Australische strijdkrachten. Rijschool te Saugor, M. Woch., N°. 71. Legersterkte. Wapenen voor erkende jongelingsverenigingen, Streffl., Mei.

Frankrijk: Zondagsrust voor het leger. Oud vaandel, M. Woch., N°. 65. Stand van de militaire aviatiek in Frankrijk. Uitkomsten van eene proefmobilisatie in 1910. De nieuwe uniformen van het Fransche leger. Int. Rev., Juni. De nieuwe Minister van Oorlog GOIRAN. Legermanoeuvres, M. Woch., N°. 70. Prijsschieten der marine in 1910. Liften voor projectielen. Minister BERTEAUX en de begrooting voor 1911. Nieuwe veldkleeding. Vliegtuigen bij de manoeuvres. Manoeuvres 1911. De oorlogssterkte van het leger. Versterking van de noordgrens. Aanbouw van oorlogsschepen, Jahrb. A. u. M., Juni. Chef van den generalen staf Generaal DUBAIL, M. Woch., N°. 71, Velduniform. Schieten tegen vliegtuigen. Paardenkribben. Nieuwe batterij te Brest, M. Woch., N°. 72. Het Fransche legerwetsontwerp, Streffl., Mei.

Italië: ALESSANDRO LAMARMORA. Opleiding van chauffeurs. Automatisch pistool, M. Woch., n°. 66. Vredessterkte van het leger, Int. Rev., Juni. Nieuwe bevorderingswet, Jahrb. A. u. M., Juni. Tocht van leden der vrijwillige wielrijder- en automobilistenkorpsen en bersaglieri-wielrijders. Automobielscursus voor onderofficieren. Nieuwe indeeling der specialistenbataljons. Organisatie der technische artillerie. Inrichting tot het markeeren van vuur van machinegeweren, Streffl., Mei.

Japan: Recruteering in 1910, M. Woch., N°. 67. Manoeuvres. Nieuwe reglement voor de cavalerie, M. Woch., N°. 70.

Mexico: De vervaardiging en aanschaffing van oorlogsmaterieel, Jahrb. A. u. M., Juni.

Nederland: Bestuurbaar luchtschip. Landweerdistricten, M. Woch., N°. 70. Nieuwe militiewet. Reglement op den geneeskundigen dienst, M. Woch., N°. 72.

Oostenrijk-Hongarijē: Inschiet-patronen voor de infanterie. Oorlogshonden bij de landweer. Instelling van een derde landweer-cavaleriebrigade-commando. Paedagogische cursus voor officieren-leeraars der Hongaarsche inrichtingen tot opleiding van officieren, M. Woch., N°. 63. Technische uitrusting der troepen te voet. Nieuwe belegeringsmortier. Vermeerdering van het aantal generale-stafofficieren bij de landweer. Waarnemingsdienst uit luchtschepen, M. Woch., N°. 67. De Donau-flottielje, Int. Rev., Juni. Vesting-generale-stafreis. Groote verkenningsoefening der landweercavalerie. 21ste Cavaleriebrigade. Afstandsrit. Zomerkampen voor de landweer-bergtroepen, M. Woch., N°. 69. Generale-stafreis, M. Woch., N°. 68. Oprichting van een korps militaire leeraars. Nieuwe rijdende mortier. Berggeschutvraagstuk. Nieuwe legerwet. Schepen der 1ste dreadnought-divisie, Jahrb. A. u. M., Juni. Vlootmanoeuvres. Ondersteuning van reservisten, M. Woch., N°. 73.

Rumenië: Verhooging der vredessterkte van het leger, Jahrb. A. u. M., Juni.

Rusland: Verandering in de bepalingen op de algemeene weer-

plicht. Het nieuwe onderwijs-programma voor de militaire scholen, Int. Rev. Juni. Toekomstige oorlog. Reis van Generaal SUCHOMLINOW. Bijdrage van Finland aan de landsverdediging. Ongeoorloofde afkoop van den dienstplicht. Anti-militaire eigenschappen van Israëlieten. Voor officieren verboden inrichtingen. Diefstal van projectielen. De nieuwe Minister van Marine GRIGOROWITSCH. Plannen voor vlootvernieuwing, Jahrb. A. u. M., Juni, Voorschrift op het inrijden van cavaleriepaarden. Nieuwe categorie van langer dienende onderofficieren, Streffl, Mei.

Spanje: Oefeningen der »academia de artilleria«. Oefeningen en manoeuvres. Uniformverandering, M. Woch., N°. 73.

Turkije: Aanleg van versterkingen, Jahrb. A. u. M., Juni. Opleiding van militaire beambten. Benoeming van christelijke militaire geestelijken. Versterkingen, M. Woch., N°. 73.

Uruguay: Machinegeweer Madsen. Nieuw geschut, M. Woch., N°. 73.

Zweden: 10,5 cM. lichte veldhouwitser van Bofors, Jahrb. A. u. M., Juni.

Zwitserland: Tuberculose, M. Woch, N°. 65. Nieuwigheden op artilleristisch gebied, Jahrb. A. u. M., Juni.

Boekaankondiging.

Het Leerboek der Tactiek, door Generaal Majoor
A. HOOGEBOOM.

Dezer dagen verscheen bij de K. M. A. onder N°. 582, een 5^e omgewerkte druk van bovenstaand werk.

Met eene gerechtvaardigde voldoening mag de Schrijver terugzien op zijn arbeid en het stemt tot dankbaarheid, als men den ontwikkelingsgang voor ons Nederlandsche tactische handboek tot den tegenwoordigen vorm ziet.

Vele, vele jaren geleden was de tactiek van PERISONIUS *de* winkel waar men zijn wetenschap opdeed, toen kwamen VAN MULKEN, KNOOP, terwijl het »tactiekboek« van ROELANTS en DE VLAMING moet beschouwd worden als de stamvader van het tegenwoordige leerboek HOOGEBOOM & POP, nadat zij hun papieren kind aan de Heeren HOOGEBOOM—POP afstonden. Het moet voor hen een weldadig gevoel zijn, te zien, hoe dit kind zich verder harmonisch en krachtig heeft ontwikkeld.

Te recht hebben onze officieren een goeden naam op militair wetenschappelijk gebied. Wij tasten niet mis, als wij de oorzaak hiervan zoeken óók in de voortreffelijke leermiddelen, waarmede de aanstaande luitenants worden opgeleid.

Intusschen vermeen wij, dat ook na het verlaten van de K. M. A. en nadat men Kampen heeft vaarwel gezegd, ons Tactisch Handboek zéér belangrijke diensten moet en kan blijven bewijzen. Immers de voltooiing van de opleiding, de voortgezette studiën, zonder welke men nu eenmaal op een te laag standpunt zou blijven staan, dringen den jongen officier zoo goed als den ouderen, het boek weder in de hand. Daarom mag een aanbevelend woord aan de kameraden niet achter blijven en gelooven wij geen onnut werk te doen, door eens even de aandacht te vestigen op de *nieuwe* uitgaaf.

Als zoodanig is het boek te betitelen.

De 4^e druk had het »Hoofdwapen«, als het ware, geheel herzien en geplaatst op het hedendaagsche standpunt.

Het kon wel niet anders of de cavalerie, en vooral de artillerie, waren nu aan de beurt.

Legt men beide drukken naast elkaar en vergelijkt men den vroegeren en tegenwoordigen tekst, dan krijgt men den indruk, dat er geducht gesnoeid en bijgeplant is. Die indruk wordt spoedig zekerheid.

Men ga slechts na, om maar eens iets te noemen, wat gezegd wordt over de mitrailleurs. De gansche nieuwere litteratuur is duchtig doorgewerkt en het voornaamste in gecondenseerden vorm neergelegd.

Doch belangrijk vooral acht ik de tegenwoordige bewerking van Hoofdstuk V, Tactiek der Artillerie. Men kan zonder overdrijving zeggen, dat ze »geheel nieuw« is.

Belangrijk schijnt mij ook toe blz. 287, waar de 3-stukken batterij is behandeld. Gaarne hadden wij daar, als noot 3, aangetroffen de zeer lezenswaardige brochure van den bekenden Kapitein SORB: La batterie à trois pièces et l'artillerie d'avant-garde, tevens, omdat daarin het Fransche veldkanon zoo grondig wordt besproken tegenover het Duitsche.

Niet minder geslaagd is de verhandeling over »gedekte« en »ongedekte« stellingen, ook § 9 op blz. 323, over het gevecht handelende, is zoo goed als geheel nieuw. Nieuw ook de »Telefonische gemeenschap«, de aanval en de verdediging, geheel herzien ook Tabel III (Veldkanonnen) (blz. 352) en Tabel IV (Veldhouwitsers).

Evenzoo zijn de aeroplanen en luchtschepen o. i. juist geteekend, (zou het geen aanbeveling hebben verdiend ook te laten uitkomen, hoe op 13 Sept. bij het III korps (Grandes manoeuvres de Picardie) de actie feitelijk geleid werd door den aviateur. Immers alleen ten gevolge van de vluchten der »acrones« veranderde dit korps zijn front van oost tot vlak noord en ontkwam daardoor aan een zeer dreigenden toestand op den rechtervleugel, terwijl rood (II korps) een luchtstoot maakte).

Aan den Telegraafdienst van het Veldleger is mede eene hem toekomende plaats verzekerd.

In dit korte overzicht (om niet buiten het kader van eene »presentatie« te komen) vermeenen wij te hebben laten uitkomen, hoe deze nieuwe leercursus is geworden voor onze aanstaande officieren een *voortreffelijk leerboek* en voor hen, die de wetenschap niet laten rusten, een niet minder betrouwbaar en deugdelijk hulpmiddel bij voortgezette studie.

Voor deze laatste categorie is de »Tactiek VAN HOOGEBOOM« met het voortreffelijke »*Faarbericht*« van *Krijgswetenschappen*, eene »Fundgrube«, zooals men ginds zegt, die lust tot studie aankweekt, aanspoort tot streven naar vermeerdering van kennis en daarom óók aan hen slechts met groote warmte kan worden aanbevolen.

De hooggeachte Schrijver, die zooveel inwijdde in misschien wel het moeilijkste deel der geheele militaire wetenschap, heeft recht op den dank van allen, in wier handen zijn degelijk werk zal komen.

Mogen het er velen zijn.

Z.

Neue Studie über den Schrapnellschuss, von
H. ROHNE, Generalleutnant z. D. *Berlin*, 1911.
A. BATH.

De algemeen bekende studie over het granaatkartetsschot der veldartillerie, welke Generaal ROHNE, de zoo hoog geschatte, kundige artillerist, zeventien jaar geleden het licht deed zien, is thans door het hierboven genoemde werk vervangen. Als redenen, die tot eene algeheele omwerking dezer studie aanleiding gaven, noemt S. zelf: de grondige kennis, welke wij sindsdien verkregen hebben omtrent de werking der GKT.; de groote wijzigingen, welke het projectiel

zelf in den loop der tijden onderging, en de invoering der houwitsers bij de veldartillerie. Daarnaast zou men o. i. nog — en niet in de laatste plaats — kunnen noemen de noodzakelijkheid eener grondige kennis van het wezen en de werking van dit hoofdprojectiel der veldartillerie, ten einde daardoor gevrijwaard te zijn tegen een zoodanig (verkeerd) gebruik daarvan, dat teleurstellingen als die, welke zoowel de Transvaaloorlog als de oorlog in Mandschoerije, gebracht heeft, in de toekomst voorkomen kunnen worden.

Eene bijzondere waarde heeft deze studie verkregen, doordien zij zich niet meer tot het veldgeschut beperkt, doch met alle geschutsoorten rekening houdt, en de werking der Fransche en Oostenrijksche projectielen met die der Duitsche veldvuurmonden vergelijkt. Bovendien worden de grondbeginselen voor den bouw der eenheidsprojectielen, in welker algemeene invoering S. vast vertrouwen stelt, uitvoerig besproken.

Eenige opmerkingen naar aanleiding van het Naschrift van de Redactie van »De Mil. Spectator«, door L. J. QUANT, Luitenant ter Zee 1ste klasse. (Maandblad, Orgaan der Marine-Vereeniging, 26ste jaargang, Tweede aflevering.)

In de bovengenoemde aflevering van het Marineblad werd, met onze toestemming, overgenomen het artikel van den Luitenant ter Zee 1ste klasse L. J. QUANT en het daarop gestelde Naschrift van onze Redactie. Daarachter plaatste de heer Q. in het Marineblad de hierboven vermelde »Eenige opmerkingen«, waarop wij bij deze de bijzondere aandacht onzer lezers vestigen.

Wij zouden in die »Opmerkingen« intusschen geen aanleiding vinden, terug te komen op de in ons Naschrift behandelde punten (die daarin o. i. voldoende toegelicht zijn), ware het niet, dat eenige mededeelingen, door den S. tot nadere staving zijner denkbeelden gedaan, ons eene korte aantekening gewenscht deden achten.

In de eerste plaats deze. Na eene, in het oor van den officier der landmacht vrij naïef klinkende, aanbeveling van de samenwerking tusschen infanterie en artillerie — naïef, omdat S. deze voorstelt als »haute nouveauté«, terwijl zij toch sinds eeuwen den grondslag vormt van nagenoeg elke gevechtshandeling — vinden wij slechts ééne bladzijde verder door S. vermeld, en dat wel naar aanleiding van onze opmerking, »dat in den oorlog steeds velerlei wapensoorten samenwerken tot één doel en zij dit doen, omdat die samenwerking in hare instructiën behoorlijk geregeld is en deze door haar oordeelkundig worden toegepast«, dat deze onze opmerking »is in elk geval in strijd met de geschiedenis«. ¹⁾ Het klinkt ongelooflijk, maar het staat er toch! En niet minder verbazing wekken de daarop volgende zinsneden: »Het samenwerken van verschillende wapensoorten zou ik willen noemen een noodzakelijke kwaad; men kan er niet buiten, doch meermalen gaf het aanleiding tot misverstanden en moeilijkheden. Kan men het dus vermijden, dan verdient dat aanbeveling.....« ¹⁾

¹⁾ Wij cursiveeren.

Op deze zonderlinge betoogvoering vestigen wij intusschen slechts in het voorbijgaan de aandacht; hoofdzaak is, dat de samenwerking tusschen infanterie en artillerie op het gevechtveld door S. op ééne lijn gesteld wordt met het geleide, dat z. i. de kustforten aan een zeegaand eskader, bij het verlaten onzer havens en het weder binnen vallen, door hun artillerie moeten verschaffen. Dit nu schijnt ons ten eenen male verkeerd gezien. Infanterie en artillerie werken gedurende de *geheele* actie samen, om, in nauw verband strijdende, het door het gevecht beoogde doel gezamenlijk te bereiken. De kustforten daarentegen kunnen een eskader, dat bestemd is in open zee op te treden, bij het verlaten der havenplaatsen alleen steunen, zoovèr het vermogen hunner artillerie toelaat, doch daarna zijn de, tot dat eskader behoorende, schepen voor hunne eigenlijke operatiën geheel aan eigen krachten overgelaten. Daarom moeten wij tegenover den S. blijven volhouden, dat een eskader, dat in het aangezicht van den tegenstander eene havenplaats verlaten wil, en dat, doordien het niet voldoende offensief vermogen kan ontwikkelen, daarbij het artilleristisch geleide der kustforten behoeft, op straffe van vernietiging, de werkingssfeer van die kustforten niet *kan* verlaten en dus niet in open zee *kan* optreden. Heeft zulk een eskader intusschen ongehinderd zee gekozen en wordt het daarna gedwongen in de eigen havenplaats weder eene schuilplaats te zoeken, onder zoodanige omstandigheden, dat het daarbij het artilleristisch geleide der kustforten behoeft, dan kunnen wij ons bezwaarlijk een dergelijk eskader denken, als van een zegetocht terugkeerende, evenmin als wij die zege in het eerst-onderstelde geval konden verwachten.

De door S. betoogde noodzakelijkheid van het hier besproken artilleristisch geleide is dan ook niet geschikt, om ons vertrouwen te vergrooten in het nut, dat onder de bestaande omstandigheden een z.g. zeegaand eskader voor ons kan hebben.

De tweede aantekening is deze. Uit S.'s bovenbedoelde Opmerkingen blijkt thans voor iedereen duidelijk, dat — als wij Duitschland een oogenblik buiten beschouwing laten — *in geen enkel land de kustversterkingen door de marine bezet worden*. De enkele, door S. genoemde uitzonderingen op dien regel, voor wat betreft Oostenrijk en Italië,¹⁾ kunnen toch alleen strekken tot bevestiging daarvan.

Ten aanzien van Duitschland — het eenige land, waarvan in »Krijgswetenschap« sprake was — werd daar gezegd, dat »Duitschland, waar zooals de M. v. T. zegt, juist de belangrijkste kustforten (aan de Noordzee) in handen zijn van de Marine« daarvan teruggekomen is.

Wanneer nu de S. in zijn artikel zegt: »Is het dus juist, dat nu »alleen Duitschland zulks doet en er weer van terugkomt, dan geeft »dit zeer veel te denken« en daar achter de volgende noot stelt: »Sinds ik dit schreef, is mij gebleken, dat het beslist onjuist is. Men »schrijve toch liever niet zulke stellige beweringen, als men niet op de hoogte is . . .«, is o. i. de vraag gerechtvaardigd, wie die »men« is, die iets geschreven heeft, waarvan »men« niet op de hoogte is?

1) Voor Italië noemt S.: o.a. La Maddalena; voor Oostenrijk de batterijen, die de versperringen bestrijken.

In Krijgswetenschap toch, werd, zooals wij boven zagen, niet anders gezegd, dan dat Duitschland, dat de belangrijkste kustforten (aan de Noordzee) in handen der marine gegeven had, daarvan teruggekomen is en werd, ten bewijze daarvan, onder aanhaling der bronnen, medegedeeld, dat de versterkingen op de Noordzee-eilanden door het leger worden bezet. Het schijnt ons dan ook eene zeer eigenaardige en minder gebruikelijke wijze van polemieek voeren toe, iemand iets te laten zeggen, wat hij niet, althans niet zóó, gezegd heeft; dan te beweren, dat *het* onjuist is; en daaraan eene raadgeving te verbinden omtrent het liever achterwege laten van stellige beweringen, als men niet op de hoogte is. Wij meenen nog altijd, dat deze raadgeving door den S. gevoegelijk aan eigen adres ware te richten.

Intusschen zijn wij zeer tevreden met den uitslag van S.'s nader onderzoek, waaruit, het zij nogmaals herhaald, blijkt, dat *geen enkel land de bezetting der kustversterkingen aan de marine opgedragen heeft.*

VERBETERING.

Blz. 434, regel 25 v. b., staat »eene«, moet zijn »de«.

id. id., onderste regel, noot 1 moet noot 2 worden en omgekeerd.

Ter aankondiging ontvangen.

Statistisch Overzicht der bij het Nederlandsche leger hier te lande in het jaar 1909 behandelde zieke paarden. Bewerkt op last van den Inspecteur van den Geneeskundigen dienst der Landmacht. 's-Gravenhage, 1911. ALGEMEENE LANDSDRUKKERIJ.

Passé et avenir de la navigation aérienne. L'Hélicoptère futur, par le Capitaine du Génie E. CASLANT, Paris, 1911. R. CHAPELOT ET CIE.

Gegevens voor de Vesting-artillerie, door W. VOSMAER, Luit.-Kolonel der Artillerie. 2e opnieuw bewerkte en vermeerderde druk. 's-Gravenhage, 1911. DE GEBROEDERS VAN CLEEF.

De voornaamste vliegmachines en haar motoren, door A. A. N. M. VAN VELZEN. Deventer, 1911. Æ. E. KLUWER.

La liaison des armes sur le champ de bataille, par le capitaine-commandant A. COLLON. Suivi d'une Note de M. le Général H. LANGLOIS, Paris-Nancy, 1911. BERGER-LEVRAULT.
